

T.C. FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM FIKHINDA FİYATLANDIRMA

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Ahmad Al SAADI

Hasib ARKAWI

İSTANBUL - 2014

Hasib Mustafa Arkâvî

**Karşılaştırmalı Fıkıh Alanında
Yüksek Lisans Derecesi İçin
Bir Araştırma Taslağı**

ARALIK 2014

T.C. FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM FIKHINDA FİYATLANDIRMA

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Ahmad Al SAADI

Hasib ARKAWI

İSTANBUL - 2014

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tez Konusu : İslam Fıkında Fiyatlandırma
Tez Danışmanı : Ahmad AL SAADI
Tez Tarihi : Ocak 2015

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhit MERT
Anabilim Dalı Başkanı

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 511913015 numaralı öğrencisi Hasib ARKAWİ tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Ahmad Al SAADI
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Ahmad Al SAADI
Yrd. Doç. Dr. Herol TABAK
Yrd. Doç. Dr. İsa ÖZEL

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

İTHAF

Gönderilen Resullerin efendisine, Efendimiz Muhammed'e (s.a.v)

Özlem ve sevgi dolu olarak,

Babama ve anneme

Birr ve irfan ile / minnettarlıkla,

Eşim ve yoldaşıma

Samimiyet ve sadakat ile,

Saf kalpler ve masum canlar olan; İsra'ya, Elâ'ya, Fatımatuzzahrâ'ya

Sevgi ve şefkatle,

Her yerdeki ilim talebelerine

bu mütevazi gayreti ithaf ediyorum ...

TEŞEKKÜR VE TAKDİR

Nimeti ile salih amellerin yapıldığı Allah’a hamd olsun:

- Bu araştırmanın hazırlanmasını denetlemeyi kabul eden, sonra mütevazî şekliyle bu araştırma ortaya çıkasıya kadar bana rehberlik eden, beni yönlendiren ve denetleyen saygıdeğer hocam Ahmed Muhammed Said El-Saadi’ye teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunmak bu noktada bana mutluluk vermektedir. Bana zamanını esirgemediğine tanıklık ediyorum. Kendisine her başvurduğumda değerli yönlendirmelerini yapmaktan geri durmadı. Sanki ben samimi güvenilir hocanın heykeltıraşı idim. Allah onu hayırla mükafatlandırsın.

- Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Muhit Mert’e yönlendirici ve rehberlik edici yardım elini uzattığı için samimi teşekkür ve minnettarlığımı sunmakla mutlu olmaktayım. Allah onu ilim ve bilimsel araştırma için saklasın, sıhhat ve afiyetle daim eylesin.

- Bu araştırmanın anahtarlarına beni yönlendiren, rehberlik, danışmanlık, düzeltme ve bana yardım elini uzatan Prof. Dr. Hamza Hamza’ya da özel olarak teşekkür ediyorum. Allah onu hayırla mükafatlandırsın.

- Yönetiminde temsil olunan insani medeniyet kervanına bilimsel başarıları ve bilgisel katkıları sunmasından dolayı Fatih Üniversitesi’ne ve aynı şekilde öğretim kadrosu ile temsil olunan İlahiyat Fakültesine içten teşekkürlerimi ve takdirlerimi sunmaktan onur duyuyorum.

- Beni teşvik eden, destekleyen ve bana yardımcı olan aileden ve arkadaşlardan herkese teşekkürler. Engellerin aşılmasında, gayretlerin keskinleşmesinde ve yolun takip edilmesinde onların belirgin rolleri vardır.

Başta da sonda da hamd Allah’a aittir.

ÖNSÖZ

Başlangıç olarak fiyatlandırma kavramı ve meşruiyetini ele alıyorum. Bu bölümde; İslam fıkhi ve iktisadında fiyatlandırma kavramını ve şer'î dayanaklarını açıklamaktayım.

Bölüm içerisinde, dil bilimciler, fakihler ve iktisatçılar nezdinde fiyatlandırmanın tanımına değindiğim çeşitli konular yer almakta, her tanımın artıları ve eksileri açıklanmaktadır. Daha sonra okuyucunun kavramları karıştırmaması ve dolayısıyla gerek şer'î nassların gereğini, gerekse selef ve halef fakihlerin içtihatlarını anlamada zorluk yaşamaması için fiyatlandırma kavramı ile ilişkili lafızlar açıklanmaktadır. Ardından İslami ekonomik sistemin en önemli ilkeleri arasında sayılan fiyatlandırma kavramının öneminden söz edeceğim. Çünkü bunun, İslami teşriin temeli olan maslahat ve adalet kavramları ile güçlü bir bağı vardır. Daha sonra fakihlerin fiyatlandırmanın meşruiyeti için delillendirmede bulundukları nebevî sünnetteki temellere geçiyoruz.

Nebevi hadisleri arz edip delalet yönlerini zikrediyoruz. Ardından fer'î delillerde fiyatlandırma örneklerine geçiyor, toplumdan zararı uzaklaştırmak üzere kamu maslahatına dayalı olarak ve İslami teşri siyasetinin ilkelerini icra ederek fiyatlandırmanın meşruiyetine ilişkin İslami fikhî kaideleri belirterek son veriyoruz

İÇİNDEKİLER

İTHAF	III
TEŞEKKÜR VE TAKDİR	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	V
KISA ÖZET	XI
ABSTRACT	XII
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN SORUNU VE SINIRLARI.....	2
C. ARAŞTIRMAYI SEÇME SEBEPLERİ	2
D. KONU HAKKINDAKİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR.....	3
E. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
A. İSLAM FIKHI VE İKTİSADINDA FİYATLANDIRMA KAVRAMI.....	5
1.1. Fiyatlandırma Teriminin Filolojik Tanımı	5
1.1.1. Sözlüklerde (س-ع-ر) maddesi.....	5
1.1.2. İlgili Lafızlar (Fiyat, Bedel, Kıymet)	6
1.2. Fiyatlandırma Teriminin Fıkî ve İktisadî Tahlili.....	6
1.2.1. Fakihlere Göre Fiyatlandırma	8
1.2.2. İktisatçılara Göre Fiyatlandırma.....	11
B. FİYATLANDIRMANIN ÖNEMİ	12
C. FİYATLANDIRMANIN ŞER'Î TEMELİ	14

1. Nebevî Sünnet ve Eserlerde Fiyatlandırmanın Şer'î Temelleri.....	14
1.1. Sünnetten.....	14
1.2. Eserlerden.....	17
2. Fer'î Delillerden Fiyatlandırma Örnekleri	18
3. Fiyatlandırmaya İlişkin Şer'î Kaideler	19
3.1. “Zarar Vermek De, Zarara Zararla Karşılık Vermek De Yoktur” ...	19
3.2. “Umumi Zararın Def’i İçin Hususi Zarar Tercih Edilir”	20
3.3. “İmamın/Halifenin Teba Üzerindeki Tasarrufu Maslahata Dayanır”	20
3.4. “Tearuz Durumunda Umumun Maslahatı Hususun Maslahatına Takdim Olunur”	21
3.5. Sedd-i Zerâi Kaidesi.....	22
BİRİNCİ BÖLÜM	24
FİYATLANDIRMANIN HÜKMÜ VE İSLAM FIKHINDAKİ ETKİSİ	24
1.1. FİYATLANDIRMA İÇİN FIKHİ UYUM SAĞLAMA	24
1.1.1. Caiz Olduğunu Söyleyenlere Göre Şeri Vasfı Bakımından Fiyatlandırmanın Hükümü	24
1.1.2. Teklifi Hüküm Olması Bakımından Fiyatlandırma	25
1.1.2.1. Normal Durumlarda Fiyatlandırma	27
1.1.2.2. Pahalılık Durumunda Fiyatlandırma	29
1.1.2.3. Sünnette Geçen Deliller Işığında, Fakihlerin İctihatlarındaki Zorlayıcı Fiyatlandırma.....	31
1.1.2.4. Deliller ve Tartışma:	40
1.2. FİYATLANDIRMANIN GENEL ETKİLERİ	55
1.2.1. Fiyatlandırmanın Satıcı Üzerindeki Etkisi	56
1.2.2. Fiyatlandırmanın Satış Üzerindeki Etkisi	59
1.2.2.1. Belirlenen fiyata ikrah / zorlanması ile birlikte satışın hükmü..	59

1.2.2.2. Belirlenen Fiyata Aykırı Olan İle Satmanın ve Satın Almanın Hükümü.....	62
1.3. Fiyatlandırmanın Piyasa Üzerindeki Etkisi.....	64
1.3.1. Fiyatlandırmaya Ait Doğrudan Etkiler.....	65
1.3.2. Fiyatlandırmaya Ait Dolaylı Etkiler.....	66
1.3.2.1. Malın ya da hizmetin kalitesi üzerindeki etkiler:	66
1.3.2.2. Gizli Piyasaların ya da Bugün Karaborsa Olarak Bilinenin Ortaya Çıkması:	68
İKİNCİ BÖLÜM FİYATLANDIRMA DÜZENLEMESİ VE ŞEKİLLERİ	
2.1. FİYATLANDIRMANIN KOŞULLARI.....	71
2.1.1. Fiyatlandırmanın Koşulları.....	71
2.1.2. Fiyatlandırılan Kişinin (Satıcı) Koşulları	77
2.1.3. Fiyatlandırılan (Fiyatlandırılmak İstenen) Şeyin Koşulları	79
2.2. FİYATLANDIRMA KURALLARI	80
2.2.1. Ferdi Mülkiyete Saygı.....	80
2.2.2. Pazarın Güvenliğini Korumak.....	83
2.2.2.1. Tavan Fiyat Belirlemek	84
2.2.2.2. Taban Fiyat Belirlemek	84
2.3. FİYATLANDIRMANIN AMAÇLARI.....	87
2.3.1. İhtikâr/Tekelleşme ile Mücadele:	87
2.3.1.1. İhtikârın Tanımı.....	87
2.3.1.2. Nebevî Sünnette İhtikârı Engellemenin Esasları.....	88
2.3.1.3. Sünnette Geçen Deliller Işığında İhtikârın Teklîf Hükümü Hakkında Fakihlerin İçtihatları	89
2.3.1.4. İhtikâra Karşı Mücadele ve Yok Etmede Fiyatlandırmanın Rolü	90
2.3.2. Adil Fiyatı Sağlamak.....	90
2.3.2.1. Adil Fiyat Tahdidi Hususunda Fakihlerin İçtihatları	91

2.3.2.2. İşler Hususunda Adil Fiyat.....	93
2.4. İSLAM FIKHINDA FİYATLANDIRMA KEYFİYETİ.....	94
2.4.1. Fiyatlandırma Mekanizması.....	94
2.4.1.1. Maliyetler	94
2.4.1.2. Malların niteliksel farklılığı.....	96
2.4.1.3. Deneyim sahibi tüccarlardan ve ekonomi uzmanlarından destek almak.....	96
2.4.2. Fiyatların Denetimi	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ VE VACİP OLDUĞU DURUMLAR.....	101
3.1. ZORLAMA OLMASI VE OLMAMASI BAKIMINDAN FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ	101
3.1.1. Zorlayıcı Fiyatlandırma.....	101
3.1.1.1. Mallar Ve Hizmetler İçin Tavan Fiyat Belirlenmesi.....	101
3.1.1.3. Taban Fiyat Belirlenmesi	103
3.1.2. Yönlendirici Fiyatlandırma	103
3.1.2.1. Yönlendirici fiyatlandırma için fıkhi uyum sağlama	105
3.1.3. Doğal Fiyatlandırma.....	106
3.1.3.1. Arz ve Talebin Doğal Fiyatın Oluşumundaki Etkisi	107
3.1.3.2. Doğal Fiyata Devletin Müdahale Etmesi Hakkında Fıkhi Hüküm.....	107
3.2. KONU BAKIMINDAN FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ.....	107
3.2.1. Malların Fiyatlandırılması.....	108
3.2.2. İşlerin Fiyatlandırılması	112
3.2.3. Menfaatların Fiyatlandırılması	115
3.2.3.1. Menfaatlerin fiyatlandırılmasına fıkhi uyum sağlama	116
3.2.3.2. Malların Menfaatlerini Fiyatlandırma Keyfiyeti	118
3.3. ZORLAYICI FİYATLANDIRMANIN VACİP OLDUĞU DURUMLAR.....	119

3.3.1. İnsanların Mala İhtiyaç Duymaları	119
3.3.2. İhtikâr Durumu	120
3.3.3. Hasretme Durumu	122
3.3.4. Hileli İşbirliği Durumu	124
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
vs.	: Vesair
H.	: Hicri
M.	: Miladi
r.a	: radiyallahu anhu/anha
s.a.v	: Sallallahu aleyhi vessellem
s.	: Sayfa.
vd.	: ve diğeri.
hk.	: Hakkında.
sy.	: Sayı.
md.	: Madde.
H.z.	: Hazreti.
thk.	: Tahkik eden.

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tez Konusu : İslam Fıkında Fiyatlandırma
Tez Danışmanı : Ahmad Al Saadi
Tez Tarihi : Ocak 2015

KISA ÖZET

İSLAM FIKHINDA FİYATLANDIRMA

Hasib ARKAWI

Bu çalışmada İslam Hukukuna göre fiyatlandırma kavramı ve meşruiyeti ele alınmıştır. Tezin giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi ve fiyatlandırma kavramı hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birini bölümünde fiyatlandırmanın hükmü ele alınmış ve konuyla ilgili deliller incelenmiştir. Ayrıca fiyatlandırmanın piyasa olan muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda fiyatlandırmanın piyasa üzerindeki doğrudan, dolaylı ve hizmet kalitesine etkileri değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise fiyatlandırmanın nasıl düzenlenmesi gerektiği incelenmiş ve fiyatlandırma şekilleri ele alınmıştır. Bu bağlamda fiyatlandırmanın koşulları, kuralları ve amaçları ve İslam hukukundaki keyfiyeti ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde ise fiyatlandırma çeşitleri ve fiyatlandırmanın gerekli olduğu durumlar ele alınmıştır. İnsanların mala ihtiyaç duymaları, ihtikar ve hileli işbirliği durumu söz konusu olduğunda fiyatlandırmanın zorunlu olduğu değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından caiz görülmeyen fiyatlandırmaya zorunlu durumlarda izin verilmiş ve fiyatların yapay olarak yükselmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, fiyatlandırma, arz,talep, müdahale

Institute : Social Sciences
Department : Islamic Studies
Thesis Advisor : Ahmad Al Saadi
Thesis Date : January 2015

ABSTRACT

PRICING IN ISLAMIC JURISPRUDENCE

Hasib ARKAWI

This study evaluates the concept of pricing and legitimacy according to Islamic Law. The introduction discusses the aim and the importance of the research, and the concept of pricing.

The first chapter discusses Islam's view of pricing, and examines relevant evidences and arguments related to the subject. It also focuses on the possible effects of market pricing, and evaluates direct and indirect effects on the service quality.

The second chapter argues the organization of pricing and its different forms. In this context, the pricing's terms, rules and objectives and the cases in Islamic law are demonstrated.

The third chapter examines the types and cases where pricing is required. People need to wares, Monopoly and situations of fraudulent cooperation are considered to be essential when it comes to pricing .

Thus, majority of Muslim scholars grant the permission of hidden pricing in compulsory cases, and prevent artificial rise in prices.

Key Words: Islamic jurisprudence, pricing, supply, demand, intervention, state.

GİRİŞ

Şükredenlerin hamdi Allah'a aittir. Alemlere rahmet olarak gönderilene salat ve selam olsun.

Alahu Teala'nın lütfu ve başarılı kılması ile "İslam Fıkında Fiyatlandırma - Karşılaştırmalı Fikhi Çalışma" başlıklı bu araştırmamı hazırlamış oldum. Yüce Allah'tan kabul etmesini, faydalı kılmasını ve hazırlanmasında katkı sağlayan herkesin sayfasına da ecir yazmasını dilerim. Araştırmam şunları kapsamaktadır:

A. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI VE ÖNEMİ

- 1- Fiyat, bedel ve kıymet gibi fiyatlandırma ile ilgili bazı kavramları açıklamak.
- 2- Fiyatlandırma alanlarını açıklamak
- 3- İslam fıkında fiyatlandırma keyfiyeti
- 4- Fiyatlandırmanın amaçlarının ve vacip olduğu durumların bilinmesi
- 5- Araştırmanın teorik ve uygulama yönlerinin anlaşılması

Bu çalışmanın önemi aşağıdaki yönlerden açıklanabilir;

I- Bu çalışmanın önemi, Nebi (s.a.)'in hadislerinde fiyatlandırma konusunu önemseyen bir şekilde ele almış olmasında, insanlara zarar vermenin Şeriatın haram kıldığı bir zulüm olmasında, zulmün ise kaldırılması, uzaklaştırılması ve zararın ortadan kaldırılması gerektiğinde saklıdır. Bu, kamudan zararın kaldırılması ile alakalı olduğunda nasıl olur? İşte bu çalışmanın birinci derecede önemi buradan gelmiştir.

II- Fiyatlandırma konusu, oturtmak ve etüt etmek ile toplumsal hayatın yönlerinden birisi olan ekonomiyi çok önemli bir yön olarak ele almaktadır. Ve onda olan arz ve talep güçleri arasındaki etkileşim serbestiyetini de ele almaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Araştırmanın temel meselesi, fiyatlandırma yoluyla piyasalara müdahale etmekte yöneticinin haklılığını açıklamakla, Resul (s.a.)’in kendisinden istenilmesine rağmen içerisinde zulüm şüphesi bulunması ve zulmün de haram olması ile illettendirerek piyasa mekanizmasına müdahale etmekten kaçınması, azami fiyat limitleri belirlenmesi ve belirlenen fiyatlandırmaya muhalefet edenin cezalandırılması biçiminde özetlenebilir. Araştırmanın sorunsalı da budur ve buradan şu sorular doğmaktadır:

- 1- Yöneticinin fiyatlandırma hakkı var mıdır?
- 2- Fiyatlandırmanın kuralları ve şartları nedir?
- 3- Fiyatlandırmaya aykırı davrananın hükmü nedir?
- 4- Yönetici tarafından belirlenen fiyatla satış yapmanın ve satın almanın hükmü nedir?
- 5- Fiyatlandırma piyasaların bozulması ve temel yiyecek maddelerinin saklanması sebebi midir?

C. ARAŞTIRMAYI SEÇME SEBEPLERİ

Bu konunun seçimi çeşitli nedenlere bağlıdır. Örneğin;

- 1- Mümkün olan bütün çaba ile, Allah’ın araştırmacıya verdiği bütün güç ile bu dine hizmet isteği. Bunda umumi hayır ve istenilen fayda vardır.
- 2- Toplumda mal ve hizmetlerin fiyatlarında abartılı pahalılaşma olmasından dolayı sağlık, yiyecek ve eğitim giderlerini sağlamaktan aciz kalan bir sınıfın varlığıdır. Buna ekonomik, şeri ve toplumsal olarak kabul edilebilir bir çözüm aramanın zorunluluğu.
- 3- Malların, faydaların ve gayrimenkullerin fiyatlandırılması hakkındaki şeri hükmü bilmeye bu günlerde ortaya çıkan acil ihtiyaçtır. Özellikle bütün dünyayı kasıp kavuran pahalılaşma dalgasından sonra.

D. KONU HAKKINDA DAHA ÖNCE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Bildiğim kadarıyla; araştırmacının ele alacağı gibi dört mezhebi bir araya getiren ayrıntılı ve metodolojik bir şekilde bu konuyu ele alan daha önce yapılmış bir çalışma görmedim. Bulduğumun hepsi:

- 1- Dr. Musâ Abdu'l Hâdî'nin yazmış olduğu, H.1410 - M.1990 yılında Kahire'de Dâru'n Nahda'nın baskısını yaptığı *Ahkâmu't Tes'îr fî's Şeri'ati'l İslâmiyye* kitabı. Bu kitabın içerisinde Mısır medeni kanunu ile karşılaştırmalı olarak fıkhi yönde fiyatlandırma konusu ele alınmıştır.
- 2- İbn Arefe Mâlikî'ye ait, içerisinde fiyatlandırmanın meşru olduğunu söyleyen Malikilerin görüşünü desteklediği *Et-Teysîr fî Ahkâmi't Tes'îr* kitabı.

E. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada tümevarım yöntemini kullanacağım. Bu; konunun yönlerini ve fiyatlandırma ile ilgili fıkhi meselelerini takip ederek ve aşağıdaki adımlar yoluyla kendilerinden hükümler çıkartarak olmaktadır:

- 1- Delilleri fakihlerin yaptıkları gibi sunmak. Zira onlar delilleri şeri naslardan başlayarak sunuyorlardı. Birincisi Kur'an, ikincisi Peygamberin hadisi, sonra Sahabeler ve tabiinden gelen eserler geliyordu.
- 2- Hadisi şerifleri asıl kaynaklarından tahriç etmektir. Hadis, Sahiheynde ya da ikisinden birinde varsa, bunu belirtmekle yetindim. Başka kaynaklarda varsa, güvenilir hadis kaynaklarından aldım. Hadisin bâbını, hadis numarasını ve sayfasını belirttim. Sahiheyndeki bir kaynaktaysa, ilgili değerlendirmeleri belirtip hadisi parantez için alarak tahriç ettim.
- 3- Mezheplerin görüşlerini ve her mezhepteki güvenilir asıl kaynaklara başvurarak delillerini sunmak. Bu da delile vakıf olarak yada her fıkıh mezhebinin güvenilir kitaplarından doğru kaynağı bularak, bu görüşleri anlamaya çalışmak.
- 4- Dil sözlüklerinin ve fıkıh sözlüklerinin kullanımı. Bu da bu araştırmada kullanılmış olunan lafızların ve ıstılahların anlamlarını açıklamak içindir.
- 5- Alimlerden aktarım alanında mezhebin görüşünü bizzat aynı mezhebin kitaplarından görüşlerin aktarılmasında dakiklik ve araştırmaya özen göstererek,

aktardığımı parantez içerisine alarak ve cilt/sayfa no ile birlikte kaynağına atıfta bulunarak alacağım.

6- Mezheplerin görüşleri ve delillerinin karşılaştırılması ve bunların ilmi tartışması. Bunu da mesele hakkında alimlerin görüşleri farklılaştığında delilin mümkün olduğu kadar kuvvetliliğine tabi olup tercih edilmesi sebebini açıklayarak tercih edilen görüşü çıkartmak için konu hakkında inceden inceye araştırma ile birlikte yapıyoruz.

7- Birinci elden kaynaklarından bilimsel içeriğin toplanması, ve alimlerin metinlerinin yapabildiğim kadarıyla bilgi kaynaklarının çeşitlendirilmesine özen göstererek aktarılması.

8- Meşhur olmayan isimlerin tercümesi, Bu, güvenilir kaynaklardan tercüme konularına atıfta bulunarak yapılmaktadır.

9- Araştırma içerisinde geçen bilimsel terimlerin açıklanması. Her terimin ait olduğu kitaba atıfta bulunup garip lafızlar açıklanmıştır. Bunda dil sözlüklerine dayanılmıştır.

A. İSLAM FIKHI VE İKTİSADINDA FİYATLANDIRMA KAVRAMI

1.1. Fiyatlandırma Teriminin Filolojik Tanımı

1.1.1. Sözlüklerde (س-ع-ر) maddesi

Fiyatlandırma (سعر) kökünden gelir ve S-A'-R tek bir köke sahiptir. Bir şeyin canlanması, ateşlenmesi, alevlenmesi ve yükselmesi anlamına gelir.¹

Bu bağlamda, (سَعَرَ النار سَعْرًا) ateşin güçlü bir şekilde yükselmesi, (استعرت النار وتسعرت) alevin ateşlenmesi, (تسعر الحطب) odunun alevlenmesi, (سعر الحرب) savaşın heyecanlanması, (استعرت الحرب) savaşın şiddetlenmesi, (استعر المرض) hastalığın yayılması, (سعر الشيء) bir şeyin fiyatının takdir edilmesi, (سعر القوم) bir topluluğun bir fiyat üzerinde anlaşması demektir.

(سَجَرَ) (Kesra ile): Fiyatın dayanağı ve fiyatların bir araya gelmesidir. (جَمَلَ وَأَحْمَلَ) gibidir. Bir fiyat üzerinde anlaştıklarında fiyatlandırıdılar, fiyatını belirlediler denilir. Değeri arttığı zaman (سَعَرَ) denir. Değeri aşırı arttığı zaman böyle denilmez.² Hadiste şöyle geçer: Peygamber (s.a.)'e şöyle denildi: “Bizim için fiyatlandır” Buyurdu ki: “Fiyat belirleyici olan ancak Allah'tır.”³ Yani eşyanın pahalılaşmasına izin veren, herkesçe malum olduğu üzere Allah'tır.

(السَّعَرَ) (Damme ile): Ateşin alevlenmesidir. (سُعَار) ve (عُرَاب) gibi

(التَّسْعِيرُ)'de heyecanlandırma, coşturma, alevlendirme ve ateşleme manası vardır. Nesnelerin bedelleri/pahalaları için de böyledir. Bedeldeki artma ve pahalılaşmadaki mübalağadır. Yine belli bir fiyatın dayatılmasında beşer elinin müdahalesine delalet vardır.

¹ Zekeriyya, Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l Luğa*, (س-ع-ر) md., Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabi, H. 1422 - M. 2001, s. 460.

² Firuzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmus el-Muhît*, (س-ع-ر) md., Dâru'l Cîl, 2/50; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Mu'cemu's Sihâh*, (س-ع-ر) md., Thk. Halil Me'mun Şeyha, Dâru'l Marife, H. 1426 - M. 2005, s. 494; Mukrî, Ahmed b. Muhammed b. Ali Feyyûmî, *el-Misbâhu'l Munîr*, (س-ع-ر) md., Dâru'l Hadis, H. 1420 - M. 2000, s. 167; Ebu Ceyb, Sa'dî, *el-Kamus el-Fikhî Luğaten ve Istılâhan*, 2. Baskı, Şam, Dâru'l Fikr, H. 1408 - M. 1988, s. 172.

³ Ebu Davud, İcâra, 49; Tirmizî, Buyu', 73; Ebu İsa, bu hadis hakkında hasen sahih der; İbn Mâce, Ticârât, 27.

1.1.2. İlgili Lafızlar (Fiyat, Bedel, Kıymet)

Fiyat, Bedel ve Kıymet:

Bazı araştırmacıların ortaya koyduğu birbirine yakın lafızlardır. Bazı iktisatçılar bu lafızlarla aynı şeyi ifade ediyor olabilirler. Değer şudur, fiyatı şudur ve bedeli şudur diyerek ayırım yapmayabilirler. Ancak bu üç lafız, -birbirine yakın gibi görünse de- aslında farklı anlamlar taşır. Aralarındaki farkı açıklayarak her birinin tanımını ele alalım:

Bedel:

Satıcının, satılan şey mukabilinde müşteriden aldığı şeyin adıdır. İster ayn⁴ olsun, ister nakit olsun, isterse bir mal⁵ olsun, fark etmez. Bu bedelle zimmet tayin edilir ve akit yapılır. Bedel derken, dirhem ve dinar ile ifade edilir.⁶ Askalanî şöyle der: “Bedel, “ayn” satın alabildiğin şeydir.”⁷ Bu ancak, malın piyasadaki gerçek değerinden az yahut fazla yahut denk olup olmadığına bakılmaksızın, satıcı ile müşteri arasında karşılıklı anlaşma ve rızaya dayalı akitlerden biri çerçevesinde tahakkuk eder.⁸ Buna göre altın ve gümüş madeni ile basılmış yada günümüzde bunun yerini alan tedavüldeki herhangi bir para birimi ile, herhangi bir malın mübadele oranıdır.⁹

⁴ Ayn: bakır, gümüş veya altın gibi bir madenden basılmış paralara verilen isimdir. Çünkü eskiden paralar, ayn şeklinde tedavül etmek üzere basılırdı. Ayn aynı zamanda para yerine geçen hazır para anlamına gelirdi. Bkz. Şerabâsî, Ahmed, *el-Mu'cemu'l İktisâdî el-İslâmî*, Dâru'l Cîl, H. 1401 - M. 1981, s. 309; Ammâra, Muhammed, *Kâmûsu'l Mustalahâtî'l İktisâdiyye fi'l Hadâratî'l İslâmiyye*, Beyrut, Daru's Şurûk, H. 1413 - M. 1993, s. 399.

⁵ Sil'a: Akit olmaksızın, ticaret için alınıp satılan maldır. Eş anlamlısı “ard”dır. Dinar ve dirhemlerle ifade edilmez. Yine rayiçte bulunan paradır. Bkz. Şerabâsî, a.g.e., s. 224; Ammâra, a.g.e., s. 291.

⁶ Şerabâsî, a.g.e., s. 87; Ammâra, a.g.e., s. 136; Mahmud Abdurrahman Abdulmun'im, *Mu'cemu'l Mustalahât ve'l Elfâzu'l Fıkhiyye*, Dâru'l Fadîle, Kahire, 1/509.

⁷ Askalanî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l Bârî Şerhu Sahîhi'l Buhârî*, 3. Baskı, Riyad, Mektebetu Dâru's Selam, H. 1421 - M. 2000, 5/190.

⁸ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Ukûd el-Musemmâ fi'l Fıkhi'l İslâmî / Akdu'l Bey'*, Dâru'l Kalem, H. 1420 - M. 1999, s. 76-77; Cemâl, Muhammed Abdulmun'im, *Mevsûatu'l İktisâdî'l İslâmî*, 2. Baskı, Kahire, Dâru'l Kitâbi'l Mısri, H. 1406 - M. 1986, s. 521-522; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l İslâmî ve Edilletuh*, 4. Baskı, Dâru'l Fikr, H. 1418 - M. 1997, 5/3371-3372.

⁹ Yakubî, *Ahkâmu't Tes'ir fi's Şer'iatî'l İslâmiyye*, s. 13.

Kıymet:

Müşteri veya satıcının uyanıklık yada aldatmasına bakılmaksızın, insanlar arasında mevcut olan tüm mal, emek ve menfaatler için takdir olunan isimdir. Dolayısıyla herhangi bir fazlalık yahut noksanlık olmaksızın, bir ölçü mesabesindedir.¹⁰

Nebevî Sünnet'te geçen hususlar bu manayı teyit etmektedir. Nitekim Peygamber (s.a.) kıymeti bu manada kullanıp şöyle buyurmuştur: “Her kim bir köledeki hissesini bağışlayıp âzâd eder ve kölenin, geri kalan değerine ulaşacak derecede bir malı bulunursa, o pay için köleye âdilce bir kıymet konulur...”¹¹

Fakihler de bu manayı kullanmışlardır: “Yiyecek satıcıları taşıyıp kıymetten saymadıkları sürece icmayla fiyatlandırılmaz.”¹² Dolayısıyla kıymet, piyasa ehlinin takdir ettiği ve aralarında kararlaştırıp muamelelerinde kullandıkları ölçüdür.¹³

Fiyat:

Fiyat satıcı tarafından mala bir bedel olarak talep edilen miktardır.¹⁴

Bu tanım dikkatle incelendiğinde aralarındaki farkı şöyle özetleyebiliriz:

Bedel: Akdin tamamlandığı ve tarafların karşılıklı rıza gösterdiği şeydir. İster kıymetinden fazla yahut az olsun fark etmez. Kıymet ise insanlar arasında denk olan ve herhangi bir fazlalık yahut noksanlık olmaksızın, satıcı olsun, diğerleri olsun tüccarlar arasında yani piyasada bilinen şeydir. Dolayısıyla kesinlikle bir piyasanın varlığını veya insanlar arasında karşılıklı mübadele olmasını gerektirmez.¹⁵ Buna göre bedel, tarafların karşılıklı rızaları ile olabileceği gibi, taraflardan biri diğerini aldatmış da olabilir, bununla birlikte satılan şeye yahut bedele duyulan ihtiyaç

¹⁰ İbn Âbidîn, *Reddu'l Muhtâr ale'd Durri'l Muhtâr*, Thk. Muhammed Subhi Hasen Hallâk ve Âmir Huseyn, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabî, H. 1419 - M. 1998, s. 88.

¹¹ Hadisin devamı: “O payını âzâd eden, diğer ortakların hisselerini verir ve onun hesabına köle hürriyetine kavuşup âzâd olur. Şayet hissesini ilk âzâd edenin diğer ortakların hisselerini ödeyecek malı bulunmazsa, köleden âzâd olduğu hissesi âzâd olmuştur.” Bkz. Buhârî, İtk, 4.

¹² Nizâm, Hemmâm Mevlanâ Şeyh, *el-Fetâvâ el-Hindiyye fî Mezhebi'l İmâmi'l A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, 2. baskı. Dâru'l Fikr, H. 1411 - M. 1990, 3/214.

¹³ Şerabâsî, a.g.e., s. 377.

¹⁴ Ammâra, a.g.e., s. 286. Şerabâsî, a.g.e., s. 221; Duraynî, Muhammed Fethî, *Buhûs Mukârîne fî'l Fıkhi'l İslâmî ve Usûlih*, Şam, Muesseseti'r Risâle, H. 1414 - M. 1994, 1/532.

¹⁵ Receb, Azmî, *el-İktisâd es-Siyâsî*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l İlmi'l Melâyîn, 1973, s. 331.

nedeniyle rıza gösterilmiş olabilir. O nedenle tekelci piyasa (ihtikar)¹⁶ veya benzeri koşullar, alışverişin taraflarına tahakküm edebilir.

Kıymet ise semen-i misl'dir.¹⁷ Yani bir şeyin, yerli ahali tarafından bilinen hakiki bedelidir. Kısacası, satış sözleşmesinde, tarafların satılan şey için karşılıklı olarak anlaştığı ve sözleştiği miktar bedeldir. Piyasa ehlinin, kendi aralarında takdir ettiği, kararlaştırdığı ve muamelelerinde tercih ettiği miktar kıymettir.

Fiyat ise satıcı tarafından talep edilen miktardır. Bu miktar gerçek bedel olabilir ki buna kıymet denir. Fazla veya eksik olabilir ki buna da sırf bedel denir. Bu nedenle mal bir fiyatla piyasaya arz edilir, ancak sözleşme bunun aksine, piyasa koşullarına ve taraflardan her birinin ihtiyacına göre fazla veya eksik olabilir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, fiyat ancak arz ve talebin gücüne göre piyasada belirlenir.¹⁸

Buna binaen, bedel tarafların karşılıklı rıza gösterdikleri miktardır. Fiyat ise satıcının talep ettiği miktardır.

1.2. Fiyatlandırma Teriminin Fıkḥî ve İktisadî Tahlili

1.2.1. Fakihlere Göre Fiyatlandırma

Fakihler, fiyatlandırmanın manası konusunda söz birliği etmemişlerdir. Her biri, fiyatlandırmanın işlevi hakkındaki içtihadına bağlı olarak bu mefhumla ilişkin zihninde netleştirdiği anlayışa göre kendi tanımını ortaya koymuştur. Dolayısıyla manayı zihinde açıklığa kavuşturmak ve netleştirmek için, eski ve yeni alimlerin bazı tanımlarına ilişkin açıklama ve incelemeler üzerinden bir sonuca ulaşmak gerektiği kanaatindeyim.

¹⁶ Tekelci piyasa, piyasada sadece tek bir ürün bulunduğu halde, çok sayıda müşteri ve tüketici bulunması halinde oluşur. Yani yalnızca bir şirket yada işletme vardır ve piyasaya mallarını arz eden yalnızca tek bir kaynak bulunur. Dolayısıyla alternatifsiz yada muadili olmayan bir mal söz konusudur. Bu malın tedarikçileri, diledikleri fiyatı dayatma serbestliği açısından büyük bir güce ulaşırlar. Bkz. Abdo, Muvaffak Muhammed, *Himâyetü'l Mustehlik fi'l Fıkhi'l İktisâdî el-İslâmî*, 2002. s. 198-201; Allâk, Beşir ve Abdeli, Kahtân, *İstrâtiçiyâtü't Tesvîk*, Amman, Dâru Zehrân, H. 1419 - M. 1999, s. 134.

¹⁷ Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvî el-Kebîr fi Fıkhi'l Mezhebi's Şâfiî*, Thk. Ali Muavvad ve Âdil Abdulmevcûd, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1414 - M. 1994, 7/344; Zerkâ, *el-Ukûd el-Musemmâ fi'l Fıkhi'l İslâmî / Akdu'l Bey*, s. 76-77.

¹⁸ Durayni, a.g.e., 1/532; Allâk, Abdali, a.g.e., s. 134.

Behutî'nin Tanımı:

“Fiyatlandırma, imamın/halifenin yada naibinin insanlar için fiyat koyması ve alışverişlerde buna zorlamasıdır.”¹⁹

Behuti'nin tanımının artıları:

- Fiyatlandırma kanununu icra etmeleri gereken genelliktir ki “insanlar için” deyip piyasa ehli ile sınırlandırmaz. Çünkü fiyatlandırma, piyasa ehli ile birlikte diğerlerini de kapsar.
- Bu tanım, fiyatlandırma kararlarını kimin almaya hakkı olduğunu açıklar ki bu imam/halife ve tüm vekilleridir.
- Yine “alışverişlerde buna zorlamasıdır” diyerek zorlama unsuruna işaret eder ki bu, zorunlu fiyatlandırmanın temelidir ve insanların ve istismarcıların fiyatlandırma konusunu kötüye kullanmalarını engellemek içindir.

Bu tanımın eksileri:

Fiyatlandırmayı fiyat koymak olarak tanımlayarak “Fiyatlandırma fiyat koymak/belirlemektir.” der. Oysa fiyatlandırmayı anlamak, okuyucunun daha önce bilmediği bir şeyi anlamasına dayalıdır. Bu ön bilgi ise bu tanımı ve rolünü anlamayı gerektirir. Oysa bir şeyin tanımında aynı şeye atıfta bulunmak, hem bir kusur sayılır, hem de makbul değildir.

Şevkânî'nin Tanımı:

“Fiyatlandırma, sultanın/halifenin yada vekillerinin veya Müslümanların işlerini yürütme yetkisine sahip olan emir sahiplerinin, piyasa ehline mallarını falanca fiyattan satmalarını emretmesi ve dolayısıyla belirli bir maslahat için herhangi bir artış veya indirimden men etmesidir.”²⁰

Bu tanımın açıklaması ve tartışması:

Şevkânî'nin tanımını üstün kılan en önemli üç husus vardır.

¹⁹ Behutî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, *Keşşâfu'l Kina'*, s. 493-494.

²⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l Evtâr min Ehâdîsi Seyyidi'l Ahbâr Şerhu Munteka'l Ahbâr*, Thk. Ahmed Muhammed Seyyid ve diğerleri, Şam, Dâru'l Kelimi't Tayyib, H. 1419 - M. 1999, 3/628-629.

1- “Vakıa”nın yapısının bir gereği olan “zorlama” unsuruna atıfta bulunmuştur. Nitekim sultanın/halifenin veya vekilinin emri, Şeriat hükmü gereğince uygulanması vaciptir. Çünkü Allahu Teala’nın şu kavline göre insanların ona itaati vaciptir: “Allah’a itaat edin, Rasul’e ve sizden olan emir sahiplerine (İslam devletinin yöneticilerine) de itaat edin.”²¹

2- Şevkânî, fiyatlandırma kararları alma meşruiyetine sahip olanları -ki bunlar devlet başkanı, vekili, devlet kurumları ve dairelerindeki memurlardır- izah etmiş ve bunu, piyasaya yöneticileri ile sınırlandırmamıştır ki fiyatlandırma işi, sırf tüccar, üretici veya tüketici gibi kesimleri kapsamasın.

3- Bu tanım, artış veya indirimle izin vermeyecek şekilde sınırlandırılmıştır. Bu da piyasaların istikrarını korumak ve haksız rekabet politikasından uzak tutmak içindir. Artış ise kamunun zarara uğratılmasını engellemek ve fiyat artışlarını sınırlandırmak içindir. İndirim konusunda ise akla gelen, bir malın piyasa fiyatının altında bir miktarla satın alınabilmesidir. Ancak fiyatlandırma teşriinin hikmeti, insanlara fayda kast ediliyorsa, işleri kolaylaştırılıyorsa ve fiyat pahalılığının yükü hafifletiliyorsa ortaya çıkar ki bunda müşterinin çıkarı vardır. Fakat bu durumda satıcı zarar görmekte, bu da ihtikar (stokçuluk) gibi yasak yollara yönelmelerine kapı aralamakta ve dolayısıyla fiyatlardaki düşüş, haksız rekabete neden olmaktadır. Bunu teyit eden husus şudur: Malikiler, bir kişi veya grup tarafından piyasa fiyatlarının düşürülmesine cevaz vermezler. Bunun tüccar kardeşlerine darbe kastı taşıdığı veya onları zarara uğrattığı aşikar olursa, ister normal koşullarda, isterse fiyatlandırma gerektiren istisnai durumlarda olsun, bundan men edilir.

İbn Kâsım²² Mâlik’ten “Kim fiyatları düşürürse ben düzeltirim.” diye rivayet eder.

Ancak bu tanımın da bazı eksileri vardır:

²¹ Nisa: 59.

²² Abdurrahmân b. Kâsım b. Hâlid b. Cünâde Atkî Masrî, Ebu Abdullah İbnu’l Kâsım olarak bilinir. İlim ve zühdü bütünleştirmiş bir fakihdir. Fıkhi Mâlik’ten almıştır. H. 132 yada 133 yılında Mısır’da doğmuş, H. 191 yılında, Safer ayının 7. günü bir Cuma gecesi yine Mısır’da vefat etmiştir. Mâlikî fakihî Eşheb’in kabri karşısında Kurâfe Suğrâ kapısı dışında defnedilmiştir. Bkz. İbn Hallikân, a.g.e., 3/107-108; Zirikli, Hayreddin, a.g.e., 3/323.

Şevkânî, fiyatlandırmanın amacını, “maslahat için” diyerek zikreder. Kamunun maslahatı teşrinin esaslarından olsa da, amacını tanımda belirtmesi gerekmez. Çünkü amaç, tanımlanan şeyin bir parçası değildir.²³

1.2.2. İktisatçılara Göre Fiyatlandırma

Devletin taban ve tavan fiyatları tayin etmesidir.²⁴

- Tanım, bağlayıcılık unsuruna değinmemektedir ki bu, zorla fiyatlandırmanın temellerinden biridir.

- “Devletin tayin etmesi” demesi, fiyatlandırma kararına meşruiyet kazandırmaktadır.

Fiyatlandırma: Bir mal veya hizmetin bir birimi karşılığında devlet tarafından dayatılan nakdi değer miktarıdır.²⁵

Tanımın artıları:

- Tanım, “dayatılan” ifadesiyle zorlama unsuruna değinmektedir.
- Tanım, fiyatlandırma kararında yetkili olan makamı açıklamaktadır.

Tanımın eksileri:

- Fiyatlandırmayı mallar ve işler ile sınırlandırmakta, menfaatlere yer vermemektedir. Oysa bu da fiyatlandırma kapsamındadır.
- Fiyatlandırılan şeylerin kapsamını açıklamamaktadır ki bu tanım için bir eksikliktir.

Seçilen Tanım: Devletin malların, işlerin ve menfaatlerin kıymetini belirleyip insanlar için bağlayıcı hale getirmesi ve ceza yaptırımı ile herhangi bir fazlalık veya indirimden men etmesidir.

Tanımın açıklaması:

- Tanım, şer’an ve kanunen insanların maslahatlarını gözetmekle yükümlü makamları belirterek fiyatlandırmaya meşruiyet vermiştir.

²³ Duraynî, a.g.e., 1/535-542; Hamza, Hamza, *el-Fıkhu’l İslâmî el-Mukârin*, Şam, Şam Üniversitesi, H. 1421/1422 - M. 2000/2001, s. 86.

²⁴ Receb, *el-İktisâd es-Siyâsî*, s. 406.

²⁵ Halife, Ali Yusuf ve Ceata, Ahmed Zeyd, *en-Nazariyye el-İktisâdiyye ve’t Tahlil el-İktisâdî el-Cuz’î*, Matbaatu’l Ânî, Bağdat, H. 1398 - M. 1978, s. 273.

- Fiyat spekülasyonlarını önlemede pratik olarak destekleyici olması itibariyle, “insanlar için bağlayıcı hale getirmesi” diyerek bağlayıcılık ve zorlama unsurunu öne çıkarmıştır ki okuyucu ve araştırmacı, devletin piyasadaki ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi sırasında izlediği yönlendirme unsuru bertaraf edilsin. Çünkü normalde fiyatlar doğal olarak oluşur, ancak bunların ilan edilmesi, hem satıcıları hem de müşterileri yönlendirir.
- Tanım, fiyatlandırmanın yerini belirlemektedir ki bu, malları, işleri ve menfaatleri kapsar.
- Tanım, ihtikar (stokçuluk) kavramının kapsamına uyumlu olmak ve tüm insanları kapsamak amacıyla, “fiyatlandırmayı” yalnızca piyasa ehli ile sınırlandırmamaktadır.
- Tanım, hem belirlenmiş fiyattan fazla fiyatla satışa, hem de satıcının zarara uğramaması için düşük fiyatla satışa izin vermemektedir.

B. FİYATLANDIRMANIN ÖNEMİ

Zorla fiyatlandırmanın temeli, İslam’ın toplumdaki fertleri mükellef kıldığı ekonomik özgürlüğü sınırlandırmaktır. Çünkü karşılıklı sözleşmeler, karşılıklı rızaya dayalıdır. Mükellefin sınırlandırılması ise fert ve toplumun maslahatının çakışması halinde uygulanan istisnai bir durumdur. Böyle bir çakışma karşısında devlete düşen, kamunun maslahatını korumak için müdahalede bulunmak, toplum diğer kesimine zarar vermesi veya kötü sonuçlar doğurması halinde fertlerin özgürlüğünü kısıtlamaktır.

İslâmî toplumun fertleri, şer’î kaidelere ve esaslara bağlı kalmakla mükelleftir. En düşük adaletsizlik ve haksızlık durumunda bile toplumun maslahatına itiraz etmezler. Dolayısıyla imamın/halifenin, insanların işlerine müdahale yetkisine sahip olması ve fertlerin tamamen özgür bırakılmaması, bu bağlamda arz ve talebe ya da satıcıların diledikleri fiyattan satabilmelerine göre fiyat belirlemenin fertlere bırakılmaması, Allah’ın kulları için beyan ettiği adalet yolunun dışına çıkmamanın bir gereğidir. Nitekim İbn Kayyim, “İnsanlar mallarını haksızlığa yol açmaksızın güzellikle satarlar, ancak ya mal kıtlığı, ya arz daralması ya da talep fazlalığı nedeniyle fiyatlar

artarsa, bu Allah'ın takdiridir. Dolayısıyla insanlar, haksızlık olmamak üzere, zorla malın bedelinden satmaya bağlı kalırlar.”²⁶ der. Fakat haksızlık yapılır, adaletsizlik yayılır ve satıcılar, Allah'ın kendilerine bahsettiği bu özgürlüğü istismar ederler, sahip oldukları hakları kötüye kullanırlarsa, bu durumda imam/halife, süratle önlem alarak toplumu bu kötü niyetlilerden korumaya, ve haksızlığı engellemek üzere fiyat koymaya yönelerek onları, toplumdan önce onların haklarını gözeten adalete geri döndürür. O halde İslam'da muamelata ilişkin teşriin temel maksadı, maslahat ve adalet gerçekleştirmek ve bunlara dayalı olarak zorla fiyatlandırmaktır. Bunu iki hususta açıklayabiliriz:

1- Bundan söz edenlerin içtiğinde geçtiği gibi, zorla fiyatlandırmanın dayanağı, kamunun hakkı ile alakalı bir “maslahat-ı mürsele”dir. Şevkânî, fiyatlandırma tanımında, “Belirli bir maslahat için herhangi bir artış veya indirimden men etmesidir”²⁷ diyerek buna açıkça işaret eder. Bâci de “Bunun delalet yönü, kamunun maslahatını gözetmek gerektiğidir.” diyerek buna uyar, sonra “İmamın/halifenin uygun/gerekli gördüğü bir maslahata göre belirlediği fiyattan farklı bir fiyatla satıştan men edilirler.”²⁸ der.

2- Fakihler, bağlayıcı fiyatlandırmanın meşruiyetini, adalete binaen iletlendirirler. İbn Kayyim şöyle der: “Fiyatlandırma adalete bağlayıcı, zulümden men edicidir.”²⁹ Zorla fiyatlandırma, karşılıklı olarak semen-i misli ile alışverişe zorlayıp bunun üzerinde fazla bir fiyattan men ederek insanlar arasında adaleti temin ediyorsa, buna uymak caiz, hatta vaciptir.”³⁰ Adalete bağlı kalmak, gönüllü ya da gönülsüz vaciptir. Bu ise fakihlerin ve usülcülerin muhakkiklerinin, adaletin manasını reel ve pratik olarak gördüklerine, sırf soyut bir felsefi mana olarak görmediklerine delildir.³¹ İşte fiyatlandırmanın önemi buradan ileri gelmektedir.

²⁶ Cevziyye, İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye fi's Siyâseti's Şer'iyye*, Thk. İsam Fâris Horasanî ve Hassan Abdulmennân, Beyrut, Dâru'l Cîl, H. 1418 - M. 1998, s. 312.

²⁷ Şevkânî, a.g.e., 3/628-629.

²⁸ Endulusî, Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub b. Vâris Bâcî, *el-Muntekâ Şerhu Muvatta İmâm Mâlik b. Enes*, Matbaatu's Saâde, H. 1332 - M. 1914, s. 18.

²⁹ İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 313-314.

³⁰ A.g.e., s. 312; İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ahmed, *el-Hisbe fi'l İslam*, (*et-Turâsu'l İktisâdî el-İslâmî* içinde, III. Kitap), Beyrut, Dâru'l Hadâse, H. 1410 - M. 1990, s. 497.

³¹ Duraynî, Muhammed Fethî, *el-Menâhîcu'l Usûliyye fi'l İctihâdi bi'r Ra'y fi't Teşri'i'l İslâmî*, 2. Baskı, Şam, Şeriketu'l Muttehid li't Tevzi, H. 1405 - M. 1985, s. 22.

Bu araştırmanın, maslahat ve adalet ile yakın bir bağı vardır ki bu ikisi bütün bir İslâmî teşriin temelidir.³² Fakihlerin, zorla fiyatlandırma hükümlerine ilişkin açıklamaları, İslam’da iktisadın unsurlarından biri olmasına dayanır. Bu ise Şeriat hükümlerinin genişlik ve muhtelif dallarıyla, hayatın her yönünü kuşatıcılık boyutunu açığa çıkaran, eski ve yeni alimlerin, iktisadın temellerini istinbat etmede ve buna binaen fikhî hükümler ortaya koymada üstlendikleri rolü açıklayan bir husustur.

İlgili görüş sahiplerine göre fiyatlandırma kavramı, hakların iadesi ve ümmetten haksızlık ve zorbalığın kaldırılması gibi maksatlar haricinde, insanların işlerine ve tasarruflarına müdahale edilmesine izin vermeyen bir adalet temeline dayalı İslâmî teşriin ruhu ile çelişen davranışlara karşı yöneticinin elindeki bir yetkidir.

C. FİYATLANDIRMANIN ŞER’İ TEMELİ

1. Nebevî Sünnet ve Eserlerde Fiyatlandırmanın Şer’î Temelleri

İslam fıkhdında fiyatlandırma, daha önceki tanımlarda geçtiği gibi şer’î bir hakikattir ve üzerine bina edildiği temel ve kaidesi, adaleti ve maslahatı gerçekleştirmektir. Bunun yeri, maslahatın varlığı ve kamudan zararın kaldırılması söz konusuysa, bağlayıcı bir teklifî hüküm ifade eden kamudur. Fakihler fiyatlandırmanın şer’î temel ve kaidelerini, Şerîf Nebevî Sünnet’ten ve seleften aktarılan nakillerden istinbat etmişlerdir ki bunu şöyle açıklayabiliriz:

1.1. Sünnetten

a Abdullah b. Ömer (r.a) hadisi:³³ Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Her kim bir köledeki hissesini bağışlayıp âzâd eder ve kölenin, geri kalan değerine ulaşacak

³² Duraynî, *Buhûs Mukârine*, 1/539-540.

³³ Abdullah ibn Ömer ibn Hattab Kurayşî Adevî’dir. Künyesi Ebu Abdurrahman’dır. Babası, Mü’minlerin Emiri ve ikinci Râşid Halife olan Ömer ibnu’l Hattab’tır. (r.a.) Küçükken, henüz buluğa ermemişken Mekke’de babası ile birlikte Müslüman olmuştur. Yine babası ile birlikte Medine-i Münevvere’ye hicret etmiştir. Küçük olduğu için Bedir ve Uhud’a iştirak etmediyse de 15 yaşına geldiği Hendek savaşına iştirakine izin verilmiştir. Daha sonra Peygamber (s.a.) ile birlikte pek çok gazveye katılmış, Yermuk savaşına, Mısır ve Afrika’nın fethine iştirak etmiştir. Peygamber (s.a.)’den hadis rivayet edenlerden biridir. Yine ağacın altında Peygamber (s.a.)’e biat edenler arasında yer

derecede bir malı bulunursa, o pay için köleye âdilce bir kıymet konulur, o payını âzâd eden, diğer ortakların hisselerini verir ve onun hesabına köle hürriyetine kavuşup âzâd olur.”³⁴

Hadisteki delâlet yönü: Peygamber (s.a.) ortaklardan birinin kendi payını bağışlamak istemesi halinde, ortağın, müşterek köle üzerindeki payını fiyatlandırmasını emretmiştir. Dolayısıyla azat edilecek köle için kıymet-i misl belirlenir ve diğer ortak, belirlenen bedelle satışa zorlanır.

Şeriat, sahibinin mülkünden herhangi bir şeyin, azat etmeyi tamamlama maslahatı için misli karşılığı zorlanmasını gerektiriyor ve sahibi için kıymetin yarısı kadar fazlalık talep etme hakkı yoksa, o halde mülk sahibinin ihtiyacı, nasıl olur da o payın azat edilmesi ihtiyacından daha düşük olur? Örneğin, darda kalanın yiyecek, giyecek vb. ihtiyacı gibi. Çünkü Peygamber (s.a.)’in bedeli kıymet-i misl olarak takdir etmesi, fiyatlandırmanın cevazına delalet eder. Nitekim Müslümanların genel maslahatları, bir ortağın özel maslahatından daha önceliklidir.

İbn Kayyim, ortaklardan birinin payını azat etmek istemesi halinde, ortağın köle üzerindeki payının fiyatlandırılmasını gerektiren bu hadis hakkındaki yorumunda şöyle der: “Hadis aslen, râcih bir maslahat için bedeli karşılığında, sahibinin mülkünden bir şeyi zorla elinden çıkarılmasına cevaz vermektedir. Şufa hakkında olduğu gibi.”³⁵ Buna göre, azat etmeyi tamamlayıcı bir maslahat için Şeriat bir şeyi, bedeli karşılığında sahibinin mülkünden çıkarılmasını gerekli kılmış ve sahibi de kıymetinden daha fazlasını talep edememişse, o halde insanların sahip olmaları gereken ihtiyaçları daha büyük olur. Çünkü daha ağır bir zarara maruzdurlar. Örneğin, darda kalanın yiyecek, içecek, giyecek vb. ihtiyacı gibi. İşte Peygamber (s.a.)’in herkese emrettiği kıymet-i misil, fiyatlandırmanın hakikatidir.³⁶

almıştır. Keza Şam, Irak ve Fars topraklarına savaşçı olarak girmiştir. H. 73 veya 74 yılında, 87 yaşında iken Mekke’de vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun. Bkz. Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s Sahâbe*, Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî ve Abdussened Hasen Yemâme, Kahire, H. 1429- M. 2008, 6/290-302 ve 2/2434-2444.

³⁴ Buhârî, İtk, 4; Muslim, Eymân, 12.

³⁵ İbn Kayyim, a.g.e., s. 329.

³⁶ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 515-516; İbn Kayyim, a.g.e., s. 329.

b. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasulullah (s.a) şehirlinin köylü namına (köylünün malını) satmasını yasakladı.”³⁷

Delâlet yönü: Peygamber (s.a.) insanların o mala olan ihtiyacını bilen şehirlinin fiyat yükselteceği endişesiyle veya köylünün menfaati için, piyasa fiyatlarını bilen bir şehirlinin, dışarıdan gelen bir köylü adına onun malını satmasını yasaklamıştır. Çünkü bu, aşırı fiyat artışına neden olur. Dolayısıyla yöneticinin o mal için bir fiyat belirlemesi, insanların maslahatını gözetmek içindir ki asıl maslahat budur ve yasaklamanın geldiği kişisel bir maslahattan daha önceliklidir.³⁸

c. Semüre b. Cündeb'den şöyle rivayet edilmiştir:³⁹ Ensar'dan bir zatın bahçesinde benim bodur bir hurma ağacım vardı. Dedi ki: O zat ailesiyle beraberdi. Dedi ki: Semüre, kendi ağacına gitmek üzere bahçeye girerdi. Bu girişten bahçe sahibi rahatsız oluyordu. O ağacı kendisine satmasını talep etti. Ama Semüre kabul etmedi. O ağacı (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmesini talep etti. Ama Semüre yine kabul etmedi. Bunun üzerine Ensari Rasulullah (s.a.)'e gelip durumu anlattı. Rasulullah Semüre'den o ağacı satmasını talep etti. Ama Semüre kabul etmedi. Bu sefer (bir başka yerdeki ağaçla) değiştirmeyi teklif etti Ama Semüre yine kabul etmedi. Dedi ki: Rasulullah: “Ağacı ona bağışla!” dedi ve buna rağbet etmesi için “şöyle şöyle ecir var!” buyurdu. Ama Semüre kabul yine etmedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.): “Sen muzır birisin!” dedi. Sonra Rasulullah (s.a.) Ensari zata dönüp: “Git, onun hurmasını sök!” buyurdu.⁴⁰

Delâlet yönü: Peygamber (s.a.) ağaç sahibinin, ağacını satmak istememesi halinde bağışlamasını gerekli kılmıştır. Bu da başkalarına zararın ortadan kaldırılması için bu

³⁷ Buhârî, Buyu', 6. *Muslim*, Buyu', 6.

³⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 39.

³⁹ Semüre b. Cündeb b. Hilâl Fizârî olup sahâbenin alimlerindenidir. Ensarın müttetiklerindenidir. Basra'ya gidip Haricilere karşı şiddet göstermişti. Kufe'ye geçtiği zaman Basra'da yerine Ziyad geçmişti. Hicri 58 veya 59 yılında, aldığı soğuktan dolayı iyileşmeye çalışırken kaynar su dolu bir kazanın içine düşerek vefat etmiştir. Bu ise Peygamber (s.a.), Ebu Hureyre ve Ebu Mahzure'nin sözünü tasdik etmektedir: “Sizden ateşte/ateş ile ölen son kişi odur.” Bkz. Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*, Thk. Hassân Abdummennân, Beyrut, Beytu'l Efkârî'd Duveliyye, M. 2004, 2/1938-1939; İbn Hacer, a.g.e., 4/464-466.

⁴⁰ Ebu Davud, Akdiye, 31; Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali, *es-Sunenu'l Kebîr*, Thk. Hicr Arap ve İslam Araştırma ve Çalışmalar Merkezi, Kahire, Dâru'l Hicr, H. 1432 - M. 2011, 12/252-253. Bâkır ile Semüre arasındaki kopukluk nedeniyle isnadı zayıftır. Kendisinden işitmemiştir, çünkü Ebu Cafer H. 56 yılında doğmuş, Semüre H. 58 veya 59 yılında vefat etmiştir. Bkz. Makdisî, Şemsuddin Muhammed b. Muflih, *Kitâbu'l Fûrû'*, Fûrû'un tashihi ve İbn Kandes'un haşiyesi ile birlikte, Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut, Muesseseti'r Risâle, H. 1424 - M. 2003, 6/451.

satışın vacip olduğuna dair bir delildir. Bu durumda satışın gerekli kılınması zararı engellemek içindir. Fiyatların yükselmesi ve insanların ihtiyaçlarının istismara açık olması halinde, satışın belirlenen bir bedelle yapılması evla babından gereklidir ki bu, fiyatlandırmanın cevazına delalet eder.

1.2. Eserlerden

• Said b. Museyyeb'den şöyle rivayet edilmiştir:⁴¹ Ömer b. Hattab (r.a.) Hâtib b. Ebu Beltaa'nın yanında geçti. O sırada kendisine ait kuru üzümleri pazarda satıyordu.⁴² Ömer b. Hattab ona dedi ki, “Ya fiyatı artırırsın, ya da pazarımızdan çekip gidersin.”⁴³

Delâlet yönü: Mü'minlerin Emiri Ömer (r.a.) Tâif'ten gelen kafile sahiplerinin zarar görmemesi ve aralarında adil bir rekabet oluşması için malını semen-i mislden daha düşük bir fiyatla satan Hâtib için fiyat yükseltmesini emretmiştir.⁴⁴ Maslahat ile illettendirerek fiyatı semen-i misle yükseltmesini talep etmiş, böylece pazarcılardan zararı def etmiştir. Bu da fiyatlandırmanın meşruiyetine bir delildir. Çünkü Râşid Halifelerin sünneti, Peygamber (s.a.)'in şu kavlinin deliline dayalıdır: **“Benim sünnetim ve hidayet üzere olan Râşid halifelerin sünnetine bağlanın. Onlara sımsıkı yapışın, azı dişlerinizle tutunun”**⁴⁵

⁴¹ Ebu Muhammed Said b. Museyyeb b. Hazen Kuraşî Mahzûmî, Medine ehlinin alimidir. Medine'deki yedi fakihden biridir ve zamanında Tabiilerin efendisidir. Ömer (r.a.)'in Hilafetinin üzerinden iki yıl geçtiğinde doğmuştur. Hadis ile fıkıh, zühd ile ibadeti bütünleştirmiştir. Ömer'i görmüş, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit, Ebu Musa Eş'arî, Âişe ve Ebu Hureyre'den rivayetler işitmiştir. H. 91 yılında vefat etmiştir. Bkz. Zehebî, a.g.e., 2/1822-1829; İbn Hallikân, a.g.e., 2/375-378.

⁴² Hâtib b. Ebu Beltaa b. Amr b. Umeyr b. Seleme Lahmî Mekkî, meşhur muhacirlerden biridir. Bedir ve başka savaflara katılmıştır. Peygamber (s.a.)'in Mısır yöneticisi Mukavkıs'a gönderdiği elçi idi. Seçkin atıcılardan biriydi. H. 30 yılında, Osman (r.a.)'in Hilafeti zamanında, 65 yaşındayken vefat etmiştir. Bkz. Zehebî, a.g.e., 2/1357-1358; İbn Hacer, a.g.e., 2/431-434.

⁴³ Enes, İbn Mâlik, Muvatta, Thk. Muhammed Mustafa Azmî, Abu Dabi, Zayed b. Sultan Al Nehyan İnsani ve Hayır İşleri Kurumu, H. 1425 - M. 2004, 4/942-943; San'ânî, Ebu Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, Thk. Habibu'r Rahman Azmî, Beyrut, Mekteb İslamî, H. 1392 - M.1972, 8/207. Hadis No: 14905.

⁴⁴ Baltacı, Muhammed, *Menhecu Ömer İbnu'l Hattâb fi't Teşri'*, Dâru'l Fıkhi'l Arabi, H. 1390 - M. 1970, s. 234.

⁴⁵ Ebu İsa, bu hadis hakkında hasen sahih der. Tirmizî, İman, 16; İbn Mâce, Sunne, 6; Ebu Davud, Sunne, 5

2. Fer'î Delillerden Fiyatlandırma Örnekleri

Fakihler, nassların zahiri ile amel ve maslahat takdirinden hareket ederek fiyatlandırma meselesinde ihtilaf etmişlerdir. Kimileri nassların ve haber-i âhâdların zahirini alarak fiyatlandırmanın haram olduğu görüşünü savunurken, kimileri de bunda bir beis görmeyip Ümmetin maslahatını imamın/halifenin gözetip takdir edeceğini ifade ederek fiyatlandırmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

a. İbnu'l Arabi Mâlikî, alimlerin fiyatlandırmanın hükmü konusundaki ihtilafından söz ettikten sonra şöyle der: “Doğrusu şudur: Fiyatlandırma ve kanuna göre işlerin disiplin altına alınmasında, taraflardan herhangi birine zulüm olmaz. Çünkü kanun, vakitlerin belirlenmesi ve malların takdiri için tanımlanır.”⁴⁶

b. Merginânî ise fiyatlandırma hakkında şöyle der: “Yiyecek satıcıları, ihtikâr (stokçuluk) yapar, fiyatı aşırı derecede pahalılaştırır, kadı da Müslümanların haklarını fiyatlandırma dışında bir yolla korumaktan aciz kalırsa, bu durumda, rey ve basiret ehli ile müşavere etmesinde beis yoktur.”⁴⁷

c. İbn Teymiyye, olması gerektiği gibi semen-i misl ile pazarlık yapmaya zorlanmaları şeklinde, insanlar arasında adaleti temin etmesi halinde fiyatlandırmanın gerekli olduğu ve kendilerine haram olan semen-i mislden fazlasını almaktan men edilmelerinin caiz, hatta vacip olduğu görüşündedir.⁴⁸

d. İbn Kayyim de fiyatlandırmanın cevazında kamu maslahatına dayanarak şöyle der: “İşin özü şudur: insanların maslahatı, fiyatlandırmadan başka bir yolla gerçekleşmiyorsa, kötülük etmeden ve aşırıya kaçmadan fiyatlandırma yapılmalıdır. İnsanların ihtiyaçları karşılanabiliyor ve maslahatları gerçekleşebiliyorsa bu yola başvurulmamalıdır.”⁴⁹

Adı geçen fakihlerin sözleri dikkatle incelendiğinde görülür ki fiyatlandırma, Allah'ın kullarını yükümlü tuttuğu adalet ile ilişkilendirilmiştir. Devletteki

⁴⁶ İbnu'l Arabî Mâlikî, *Âridatu'l Ahvezî bi-Şerhi Sahîhi't Tirmizî*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 6/54.

⁴⁷ Merginânî, Burhâneddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l Mubtedî*, Kur'an ve İslâmî İlimler İdaresi, Karaçi, H. 1417 - M. 2004, 7/225-226; Kadızâde, Şemseddin Ahmed Efendi, *Netâicu'l Efkar fî Keşfi'r Rumûz ve'l Esrâr*, Matbaa Kubrâ Emiriyye, Mısır, H. 1318, 8/127.

⁴⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 497.

⁴⁹ İbn Kayyim, a.g.e., s. 335.

sorumlular, yetkileri çerçevesinde hareket etmeli, hareket alanları insanlara zarar veren ve onları aldatan her şeyi kapsamalı ve halkın ihtiyaçlarını gözetmelidir. Dolayısıyla fiyatlandırma siyaseti, her biçimde ve her yerde istismara karşı mücadele siyaseti ile uyumlu olmalıdır. Çünkü adalet, bütün bunların ayrılmaz bir parçasıdır.⁵⁰

3. Fiyatlandırmaya İlişkin Şer’î Kaideler

Veliyyu’l Emr/Halife, Şeriata muhalefet eden herkesi men etmesine izin veren teşri siyasetinin kaideleri kapsamında geniş yetkilere sahiptir. Buradaki maksat, şer’î hükümlere uygun olarak insanların hayatını tanzim etmek ve maslahatlarını gerçekleştirmektir. Bu kaidelerden bazıları şunlardır:

3.1. “Zarar Vermek De, Zarara Zararla Karşılık Vermek De Yoktur”⁵¹

Bu kaide, hasen bir hadisin lafzıdır.⁵² Buradaki, kesralı Dâd ile (ضرار) kesinlikle başkasına mefsedet yapmaktır ve bu mefsedette karşılıklılık vardır. Yani tarafların her biri ötekine zarar verme kastı taşır.⁵³ Bu kaide, zorla fiyatlandırmanın temel aldığı en önemli kaidelerden biri sayılır. Çünkü kriz zamanlarında tüccarın elini serbest bırakmak ve fiyatlara tahakküm etmesine izin vermek, tüm insanların maslahatlarını zarara uğratar ki bu caiz değildir. Hatta bunu yapmaktan men edilmeleri ve adil bir fiyatlandırma yoluna gidilmesi gerekir. Böylece hem müşteri haksızlıkla zarar uğratılmaktan korunmuş olur, hem de satıcı-müşteri ikilisine insafli davranılmış olur. Bunda aynı zamanda insanların ihtikâr (tekelcilik) ve istismardan korunması da söz konusudur. Ali Hafif, Peygamber (s.a.)’in “Zarar vermek de, zarara zararlarla karşılık vermek de yoktur” hadisine yaptığı yorumda, burada İslam Şariatının getirdiği haklara ve zarar verilmemesini gerektiren hükümlere açık bir delalet olduğunu, dolayısıyla insanların haklarının insanlara zarar verme aracı olarak kullanılmasının caiz olmadığını, hatta topluma zarar verilmemesi için sınırlandırıcı

⁵⁰ Salih, Muhammed b. Ahmed, *et-Tes’ir fî Nazari’s Şer’iati’l İslamiyye*, Mecelletu’l Buhûsi’l İslâmiyye, Sayı 4, H. Muharrem-Cumâde’s Saniye 1398, s. 234-272.

⁵¹ Zerkâ, a.g.e., s. 165.

⁵² Enes, *Muvatta*, 2/1078. *İbn Mâce*, Ahkâm, 17.

⁵³ Heytemî, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer Heytemî, *Fethu’l Mubîn bi-Şerhi’l Erba’in*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru’l Minhâc, H. 1430 - M. 2009, s. 516.

olarak kullanılması gerektiğini belirtir.⁵⁴ Tüccarların, arz sırasında fiyatlara tahakküm yoluyla, hatta kalite düzeyi ve arz miktarı üzerindeki oynamalar yoluyla insanların bazı ihtiyaçlarını istismar etmesi zarardır. Özellikle de temel ihtiyaç maddeleri⁵⁵ söz konusuysa. Bu tür zararlar def edilmeli veya ortadan kaldırılmalıdır. Tüccarları ve ürünü böyle bir istismardan men edecek ve ticaretin yada üretimin devamlılığı için gerekli karı gözetecek adil bir yaklaşımla, zorla fiyatlandırma yapmaktan başka yol yoktur.

3.2. “Umumi Zararın Def’i İçin Hususi Zarar Tercih Edilir”

İki zararın aynı anda vukuu bulması halinde, hafif olan ağır olana tercih edilir. Şüphe yok ki insanların geneline zarar veren şey, bir ferde yönelik veya fertlerle sınırlı kalan bir zarardan daha ağır ve şiddetlidir. Zararın insanların geneli üzerinde gerçekleştiğinden emin olunduğu durumlarda böyledir. Velew ki umumun küçük bir kısmına bile zarar verilse def edilmelidir. Bunun için bazı Hanefî fakihleri, bu kaideye ilişkin örnekler ve detaylar vermişlerdir. Yiyecek satıcıları nezdinde gabn-ı fahiş ile satışın yayılması durumunda fiyatlandırma gibi.⁵⁶

3.3. “İmamın/Halifenin Teba Üzerindeki Tasarrufu Maslahata Dayanır”

Bu kaideyi Şâfiî belirleyip şöyle demiştir: “İmamın/halifenin tebaya karşı konumu, velinin konumu gibidir. Bunun aslı, Ömer b. Hattâb’ın şu sözüdür: ‘Ben kendimi Allah’ın malı karşısında yetimin velisi mesabesine indirdim. İhtiyaç duyarsam ondan alırım, elim genişlerse geri yerine koyarım. Zenginleşirsem iffetli davranırım.’”⁵⁷ Maslahattan kasıt, Şeriatın maksadını korumaktır. Şeriatın maksadı ise ahlaktandır ve beş tanedir: Din, nefis, akıl, nesil ve mal muhafazası. Bu beş temelin tümünün

⁵⁴ Hafif, Ali, *el-Milkiyye fi’ş Şeria*, 87

⁵⁵ Temel ihtiyaç maddeleri: Ekmek, buğday, pirinç, şeker, yağ, et, süt, yoğurt, yumurta, yağ vs. Bkz. Endulusî, Yahya b. Ömer b. Yusuf Kenânî, *Ahkâmu’s Sük*, Dâru İbn Hazm, H. 1427 - M. 2006, s. 398; Duraynî, a.g.e., 1/593; Ceyyâşî, Ali Abdurrida, *et-Tes’ir Medhal Tesviki*, Amman, Mektebetu’l Vataniyye, H. 1427 - M. 2007, s. 66; Hâcî, Muhammed Ömer, *Dirâsât fi’l Fıkhi’l İktisâdî el-İslâmî*, Dâru’l Mektebî, H. 1427 - M. 2006, 1/166

⁵⁶ İbn Nuceym, Zeyneddin b. İbrahim, *el-Eşbah ve’n Nazâir*, Thk. Dr. Muhammed Muti’ Hâfız, Şam, Dâru’l Fikr, 1999. s. 96; Haydar, Ali, *Dureri’l Hukkâm Şerhu Mecelleti’l Ahkâm*, Arapçalaştıran: Fehmi Huseynî, Beyrut, Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, 2001, s. 36; Zerkâ, a.g.e., s. 197-198

⁵⁷ Suyutî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Eşbâh ve’n Nazâir fi Kavâid ve Furu’i’ş Şâfiyye*, 2. Baskı, Mekke-i Mükerrre, Mektebetu Nizâr Mustafa Bâz, H. 1418 - M. 1997, 1/202.

koruması dahilinde maslahat da vardır ve maslahatın celbi ve mefsedetini defî bu temellerin dışında değildir.⁵⁸ İmamın/Halifenin tasarrufu maslahata dayanır, çünkü yetimin velisi konumundadır ve dolayısıyla her tasarrufu maslahat ve faydaya dayalı ve bağlı olmalı, mefsedet ve zarardan uzak bulunmalıdır. O halde imam/halife, fiyatlandırmada ümmetin maslahatını görürse, fiyat koymalı ve tüccarların karını da yok edip mahrum bırakmayacak şekilde belirlediği bu fiyattan satışa zorlamalıdır. “Şer’an kesindir ki Veliyyu’l Emr / Halife, kamu maslahatının gereklerine icabet etmekle yükümlüdür. Dolayısıyla mübahlar arasından, mübahlığı üzerinde kalması topluma zarar verecek olanlar insanlara haram kılınır.”⁵⁹ Çoğunluğun maslahatının gerçekleşmesi babından olan fiyatlandırma hüccettir, çünkü Şeriatla bununla çelişen bir nass veya benzeri bir bağlayıcılık yoktur.

3.4. “Tearuz Durumunda Umumun Maslahatı Hususun Maslahatına Takdim Olunur”

Yine iki fesat tearuz ettiğinde ehaffı irtikab ile a’zâminin çaresine bakılır. Fiyatlandırmada da iki maslahat tearuz eder, ilki ferdî maslahat ki tüccardır, ikincisi de umumî maslahat ki insanların genelidir. Dolayısıyla kamunun hakkı ferdin hakkına öncelenir. Bu ise tacire veya insanlara haksızlık etmeksizin kar hakkı verecek bir fiyatlandırma ile sağlanır. Çünkü İslam Şeriatında maslahatlar, ister ferdin maslahatı, isterse toplumun maslahatı olsun muteberdir, ancak bu iki maslahatın birbirine uygun ve uyumlu olması halinde böyledir, birbirleriyle çatışmaları ve birinin diğerine karşı aşırıya kaçması halinde değil. Ferdin maslahatı⁶⁰ toplumun maslahatı ile çatıştığı takdirde, Hanif Şeriatın kaideleri, kamu maslahatını korumak yolunda ferdin maslahatının göz ardı edilmesini gerektirir.⁶¹

Fiyatlandırmada ise kamu maslahatları gözetilir. Çünkü fiyatlandırma, adil olduğu takdirde, satıcı için münasip bir kar içerdiği gibi, müşterinin de tekelcilik, istismar

⁵⁸ Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa min İlmi’l Usûl*, Thk. Hamza b. Zuheyr Hâfız, Medine-i Münevvere, Şeriketu Medineti’l Munevvera li’t Tibaa, 2/482.

⁵⁹ Hafîf, *el-Milkiyye fi’ş Şeria*, 89.

⁶⁰ Tearuz/çatışma, mal sahibinin, üretim, pazarlama ve müşteriye ya da tüketiciye ulaştırma maliyetlerini aşacak şekilde kendisi için çok iyi bir kar elde etme arzusu ile müşterinin o malı en düşük fiyatla almak için uğraşıp çaba sarfetmesi arasında olur. Dolayısıyla iki maslahat arasında tutarsızlık çıkar. Bkz. Duraynî, *Buhûs Mukârine*, 1/593.

⁶¹ Duraynî, *el-Menâhic el-Usûliyye*, s. 22.

veya haksızlık olmaksızın malı elde etmesini sağlar. Dolayısıyla her iki tarafın hakkı birlikte gözetilmiş olur. Aynı zamanda ileri sürüldüğü gibi ekonomik sorunlara ve krizlere de neden olmaz. Aksine ihtiyaç duyulduğu halde fiyatlandırmaya başvurulmaması, istismarcıların fiyat manipölasyonlarına ve mallar üzerindeki tahakkümlerine kapı aralar. Oysa istismarcıların, sıkıştırılması ve hırslarının kontrol altında tutulması gerekir ki bu da fiyatlandırma yoluyla olur.⁶² Dolayısıyla fiyatlandırma, maslahat saikiyle icra edildiği takdirde caiz, kamudan zararın def'i için yapıldığı takdirde vâciptir.⁶³

3.5. Sedd-i Zerâi Kaidesi⁶⁴

Meâlât kriteri ve vesilelere, maksatlara ilişkin hükümlerin verilmesine dayalıdır. İbn Cevziyye şöyle der: “Maksatlara, oraya giden sebepler ve yollar olmaksızın ulaşamadığına göre, o sebepler ve yollar ona bağlı olarak muteber olur. Dolayısıyla kast edilenin vesilesi ona bağlı olur. Allahu Teala bir şeyi haram kıldığı zaman, ona giden yolları ve vesileleri de haram kılmış ve bu tahrimin tahakkukunu men etmiştir. Söz konusu bu vesileler mübah bile olsa, haramlıktan dolayı ve insanları aldatmasına karşı ortadan kaldırılır.”⁶⁵

Şu halde fiyatlandırma olmaksızın insanları ticarete serbest bırakmak, insanların zorunlu ihtiyaçları konusunda istismar, aç gözlülük ve tahakküme yol açar. Dolayısıyla insanlar için, hem tüccarı veya ürünü makul bir kardan mahrum etmeyecek, hem de müşteri veya tüketici için haksızlığa yol açmayacak adil bir fiyatın bağlayıcı hale getirilmesi gerekir. İzz b. Abdusselam: “Haram kılınmış bir mefsedet, mendup veya mübah veya vacip bir maslahat ile bir araya gelirse, haramlığı, mendupluğa veya mübahlığa veya vacipliğe çevrilir, ancak hala mefsedet olma niteliğini taşımaya devam eder. Keza vaciplik, mendupluk veya mübahlık

⁶² Deryuş, Ahmed b. Yûsuf b. Ahmed, *Ahkâmu's Sûk fi'l İslâm ve Eseruhâ fi'l İktisâdi'l İslâmî*, Riyad, Dâru Âlemi'l Kutub, H. 1409 – M. 1989, s. 386.

⁶³ Duraynî, *Buhûs Mukârîne*, 1/624.

⁶⁴ Şâtîbî'ye göre sedd-i zerâi: “Maslahatı mefsedete dönüştüren vesilenin kaldırılması” Bkz. Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 4/183.

⁶⁵ Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekr b. Kayyim, *İ'lâmu'l Muvaki'in an Rabbi'l Âlemîn*, Thk. Meşhur b. Hasen Âl Selmân, Dammam, Dâru İbni'l Cevzî, H. 1423, 4/553

nedeniyle terk edilen maslahatlar veya ilgili hususlar mefsedete çevrilir, ancak hala maslahat olma niteliğini taşımaya devam eder.”⁶⁶

Yukarıda belirtilen fikhî kaidelere binaen, fiyatlandırma adaletin türlerinden biridir ve temeli, hakları korumanın bir vesilesi olarak, satıcı yahut alıcı olsunlar, insanların maslahatlarının gözetilmesine dayalıdır ki adaletin ayakta tutulmasının meşru olduğuna şüphe yoktur. Vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı şey de vaciptir.

⁶⁶ Sulemî, Abdulaziz b. Abdusselâm, *el-Fevâid fi’htisâri’l Makâsid el-Musemmâ bi’l Kavâidi’s Suğra*, Thk. İyâd Hâlid et-Tabba’, Şam, Dâru’l Fikr, H. 1416 - M. 1996, s. 66

BİRİNCİ BÖLÜM

FİYATLANDIRMANIN HÜKMÜ VE İSLAM FIKHINDAKİ ETKİSİ

1.1. FİYATLANDIRMA İÇİN FIKHİ UYUM

Zorunlu fiyatlandırma konusunda fakihler arasında iki farklı görüşün bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi, işlemlerde serbestlik, uzlaşma ve alış-satışta seçenekli olma fikrinden hareketle ve Resulullah'ın (s.a.) hadislerinde açığa çıkan mefhuma dayandırarak fiyatlandırmanın caiz olmadığı görüşünü benimsemiştir.

İkinci görüş ise; fiyatlandırmayı caiz görmektedir. Hatta zaruret durumunda vacip olduğu görüşündedirler. Bunda da İslam'daki “Zarara zararla karşılık vermek yoktur”, “Sedd-i zera'i' / harama ve zarara götüreni engelleme”, “Bir vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı husus da vaciptir” gibi usul kaidelerini uygulamaktadırlar. Bu bölüm, fiyatlandırma hakkında fakihlerin sözlerinin incelenmesine ve gözden geçirilmesine, fakihlerin bu konudaki görüşlerini tartışıp tercih edilen görüşün açıklanmasına ayrılmıştır.

1.1.1. Caiz Olduğunu Söyleyenlere Göre Şeri Vasfı Bakımından Fiyatlandırmanın Hükümü

Caiz olduğu görüşünde olan fakihlere göre şeri vasfı bakımından fiyatlandırmanın aşağıdaki durumlara göre üç şeri hükmünün olduğu kabul edilir:

- a. Kamu maslahatı gerektirdiğinde ve ihtiyaç olduğunda caizdir. Mal sahipleri fiyatları aşırı yükseltip insanların genelinin zarar görmesine sebep olduklarında piyasa ve ekonomi uzmanlarıyla istişare etmesinden sonra Kadı, fiyatlandırma dışında bir yolla Müslümanların haklarını korumaktan aciz kalırsa, o takdirde caizdir.
- b. İnsanlar arasında maslahatı ve adaleti sağlamayı kapsadığında zaruret durumunda vaciptir. Şüphe yoktur ki, özellikle kamudan zararı uzaklaştırmanın aracı olduğu belirlendiğinde adalete bağlı olmak adalettir. Bu, genel şartlar ve manipülasyon, tekelleşme, sömürü altındaki insanların çıkarlarının korunması gerektirdiğinde olur.

c. Bolluk ya da pahalılık durumu arasında bir fark olmaksızın, maslahat ve adaleti kapsamadığı zaman fiyatlandırma haramdır. Buradaki dayanakları, fiyatlandırma zulmü ile kan zulmünü eşitleyen hadisin açık anlamıdır. Şeri vasıfta bu eşitleme hükümde eşitlemeyi gerektirir ki o da haramdır. Bu, Allahu Teala'nın kendilerine istekleri gibi davranma hakkı verdiği malları hakkında insanları tahakküm altına alma kapısını yarar çok olsa da kapamak içindir. Bu da, sünnetten sunduğumuz deliller ve onlarla delil getirme şekillerinden dolayıdır.

1.1.2. Teklifi Hüküm Olması Bakımından Fiyatlandırma

Fiyatlandırma, mülkiyet ve herhangi bir serbest ticaret kısıtlaması⁶⁷ fiyatlandırmanın helal ya da haram oluşu hakkında fakihlerin sözleri farklılaşmıştır ve görüşleri çeşitlenmiştir. Bu da fiyatlandırma ile ilgili kesin nasların olmamasından ve muamelat sisteminin sabit değil de değişken olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, bir ebedi sistem olması ve insanların maslahatlarını gözetmek üzerine kurulu olması bakımından İslam şeriatı, insanların muameleleri ve adetleri hakkındaki ayrıntılı hususları yöneticilere bırakmıştır. Yöneticiler onlar hakkında birey ve grup çıkarlarını gerçekleştirecek şekilde davranırlar. Aynı zamanda İslam şeriatı genel ve sabit esaslar da koymuştur. Bunlar çerçevesinde işlem yapmaları bakımından, sonra da aşılması veya kendilerine karşı çıkılması caiz olmaması bakımından anayasa konumundadırlar. Fakihler, gerektiğinde yöneticiye zorunlu fiyatlandırma ile müdahale etme hakkı verilmesi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Zira bazıları bunun haram ya da mekruh olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazıları ise bunun vacip ya da caiz olduğunu söylemiştir. Bu noktalara da içtihatları ile varmışlardır. Fıkhi mezheplerin görüşlerine dalmadan önce, fiyatlandırma hakkında fakihlerin ihtilaf sebeplerini okuyucuya tanıtmamız sonra da fakihlerin sözlerini sunmamız kaçınılmazdır.

İhtilafın nedenleri: Fiyatlandırma meselesinde fakihlerin ihtilaf etmelerinin sebebi şu üç hususa bağlıdır:

⁶⁷ Kahaf, Munzir. *es-Siyâsetu'l Mâliyye ve Davâbituhâ fi'l İktisâdi'l İslâmî*, Şam, Dâru'l Fikr, H. 1420 - M. 1999, s. 101

1- Peygamber (s.a.)’den rivayet edilen zorlayıcı fiyatlandırmayı yasaklayıp zulümden sayan hadislerdir. Peygamber (s.a.) böylesi zulme düşürmemeyi Allah’tan dilemektedir. Mala saldırı olan fiyatlandırma zulmünü, haksız yere öldürmek anlamındaki kan zulmü ile aynı kılmaktadır. Zira her ikisi de zulümdür ve zulüm ise haram kılınmıştır. Dolayısıyla zorlayıcı fiyatlandırma haram kılınmıştır.

Fiyatlandırmayı mutlak olarak yasaklayan nassın zahirinde durup onu aşmayandır. Bunu söyleyen kimse, nassın uygulanması yolu hakkında içtihat etmiştir. Nassın bahsetmiş olduğu şartlar ve durumlara bakmıştır. Zira Resul (s.a.) fiyatlandırma yapmamıştır. Şöyle demişlerdir:⁶⁸ Resulün fiyatlandırmaktan kaçınmasının menatı, fiyatlandırma olması değildir, ancak onda tüccarlar için zulüm olmasıdır. Zira fiyatın yükselmesinde tüccarların bir müdahalesi yoktur, o ancak Allah’ın fiili ile arzın az talebin fazla olması sonucudur. Çünkü rızıkları veren ve kullara dağıtan O’dur. Durumlar değişip fiyatlar tüccarların fiili ile yükseldiğinde yöneticinin müdahale etmek hakkı vardır. Bunun dayanağı ise; kamu maslahatını gerçekleştirmek ve zulmü uzaklaştırmak için bunu kendisine caiz kılan fıkhi deliller ve kurallardır. Bu durumda fiyatlandırma yapmak yasaklanmıştır denilmez. Zira bu durumda yasaklama menatı gerçekleşmemiştir. Çünkü burada fiyatların yükselmesi, haram kazanca ve aşırı kâra tamah ederek tüccarların fiili olmuştur. İşte bu zulüm sayılmaktadır, fiyatlandırma ise, bu zulmü kaldırma aracıdır.⁶⁹

Ekonomik görüşler ile fakihler arasındaki anlaşmazlık mantığı nassın anlaşılması etrafında dönmektedir, adalete ve zulmü kaldırmaya dayanarak nassı kaldırmak değildir.

2- Zorunlu fiyatlandırma konusunda maslahat teşhisindeki ihtilaf. Caiz olduğunu söyleyenlere göre; satıcıların maslahatı özel maslahattır, tüketici kitlenin maslahatı ise, genel / kamu maslahatıdır, İslami teşrideki / yasamadaki genel kurallar kamu maslahatını gözetmenin vacip oluşunu ve bireysel maslahatın önüne geçirilmesini gerektirmektedir.

⁶⁸ Menat: Teşriin hikmeti ve koruyucusu kabul edilen illettir. Bkz.: Duraynî, *Buhûs Mukârine*, s. 563

⁶⁹ Duraynî, Fethî, *el-Menâhîcu’l Usûliyyetü fî’l İctihâd Birre’yi fî’t Teşrî’i’l İslâmî*, 3. Baskı, Şam, Mueseseti’r Risâle, H.1434 - M.2013, s.148; Hâmid Huseyn, *Nazariyyetü’l Maslahati fî’l Fıkhi’l İslâmî*, (Doktora Tezi), Şeriat ve Hukuk Fakültesi Kahire Üniversitesi, Matbatü’l-’Âlemiyye, M. 1970, s. 177-178

Diğer taraftan haram olduğunu söyleyenlere göre; satmak ve satın almak denk gelmektedir. İkisinde de bir başka bireyin maslahatı ile birlikte bir bireyin maslahatı vardır. Her ikisi de şeri bakımdan itibarda eşit düzeydedir. Fiyatın en ucuz olması ile müşterinin / satın alıcının maslahatı en yüksek olması ile satıcının maslahatından daha öncelikli değildir. Dolayısıyla müşteri de satıcı da maslahatını en iyi bilen kendisi olduğu için kendi maslahatı için çok çalışmalıdır. Kendisinde tahakküm ve zulüm olan ve tercih sebebi olmaksızın iki bireysel maslahattan birisini diğerine tercih etmek olduğu için devlet fiyatlandırmaya müdahale etmemelidir. Aksine ikisine de eşitlik hürriyeti ve sözleşme hürriyeti imkanı verilmelidir. Bu, kamu hürriyeti aslı ya da Müslüman fakihlerin tabiriyle kamu halli / çözümü aslı üzerine kuruludur.⁷⁰

Alimler nezdindeki ihtilaf konuları şunlardır: Nasların zahiri ile amel etmek, ahad haber, maslahat değerlendirmesi. Nasların zahirlerini ve ahad haberi kabul eden kimse, fiyatlandırmanın haram olduğunu söyler. Bunda bir sakınca görmeyen kimse ümmete ait maslahatı imam gözetir ve takdir eder diyen kimse, fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyler.⁷¹ Bu bağlamda fiyatlandırmanın hükmü hakkında fakihler arasında ihtilaf çıkmıştır. Zira onlar aşağıdaki yönde çeşitli mezheplere ayrılmışlardır:

1.1.2.1. Normal Durumlarda Fiyatlandırma

Bu, ister genişlik ve ucuzluk durumunda olsun ister pahalılık durumunda olsun ihlalin ve bir birlerini sömürünün olmadığı, içerisinde insanların normal şekilde alışveriş yaptıkları durumdur. Fakat bu durumda pahalılık uydurulmuş olmaz, aksine fiyatlar malların azlığından ve onlara talebin fazlalığından dolayı yükselir, yani fiyatlar arz ve talep yarasına göre oluşur.⁷²

Dört mezhep alimlerinin çoğu ve diğer alimler bu durumda fiyatlandırmanın caiz olmadığı görüşüne ulaşmışlardır. Bu yasaklama Ömer'den (r.a) Seleme'den ve Kasım b. Muhammed'den nakledilmiştir. İbn Teymiyye şöyle demiştir: “İnsanlar

⁷⁰ Duraynî, *el-Menâhic el-Usûliyye*, s. 149

⁷¹ Ebu Sakar, Muhammed Subhî Huseyin, *Siyâsetu't Teşrii inde Umer ibnu'l Hattâb*, (Yüksek lisans derecesi elde etmek için araştırma), Gazze, İslam Üniversitesi, Şeriat ve Hukuk Fakültesi, H. 1428 - M. 2007, s. 90

⁷² Dirşevî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 194

mallarını zulüm olmaksızın herkes tarafından bilinen bir şekilde satıyorlar iken; fiyatın yükselmiş olması: ya malın azlığından dolayıdır, ya da halkın çokluğundan dolayıdır ki bunun takdiri Allah'a aittir. İnsanları malın düşük değeri ile satmaya zorlamak haksız bir zorlamadır.”⁷³

Mâverdî (r.h.) bu durumda fiyatlandırmanın caiz olmadığına dair fakihler arasında bir ihtilafın olduğunu bilinmediğinden bahsetmiştir.⁷⁴ Fakat İbn Velîd Bâcî; Saîd b. Müseyyib, Rebî'a b. Abdurrahman ve Yahya b. Sa'îd Ensârî'den bunların kendisine gereksinim olmadığı halde genişlik ve ucuzluk durumunda fiyatlandırmayı caiz gördüklerini nakletmiştir. Aynı şekilde Eşheb'in Mâlik'ten rivayetinde bunun caiz olduğunu aktarmıştır. İnsanlar satış yapmaya zorlanmazlar, fakat imamın satıcı ve alıcı için maslahat gördüğü şekilde belirlediği fiyatın dışında satış yapmaları yasaklanır. Satıcının kâr yapması yasaklanmaz, onun müşteriye zarar vermesine de izin verilmez.⁷⁵

Genişlik ve ucuzluk durumunda fiyatlandırmayı caiz görenler bunda kamu için bir maslahat olduğunu ve kamu maslahatına bakmanın imama vacip olduğunu söyleyerek delil getirmişlerdir. Bunun bir maslahat olması ise; satıcıların insanlara fiyatları yükseltmeleri yasaklanmaz. Fiyatların yükselmesi satıcıların insanların ihtiyacını istismar etmeleri sonucu olan fiyat yolsuzluğunu engeller.⁷⁶ Caiz görenlerin dayanağı ve delilleri, imamın diğer tasarruflarında ekseninde dönmesinin vacip olduğu maslahattır.

Tartışma:

Fiyatlandırmayı mutlak olarak caiz görenler aşağıdaki hususları ileri sürmüşlerdir:

1. İslam şeriatında asıl olan, Allah'ın sınırlarında kaldıkları müddetçe insanlar arasında alışverişin serbest olmasıdır. Böylece zulüm, dolandırıcılık ve fiyat manipülasyonları olmaz. Şüphe yoktur ki; bu serbestlik, ekonomik faaliyetlerin

⁷³ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 498

⁷⁴ Mâverdî, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *El-Ahkâmu'l Sultâniyye ve'l Vilâyâtî'd Dîniyye*, Thk. Ahmed Mübârek Bağdâdî, Kuveyt, Mektebetü Dâru İbn Kuteybe, H. 1409 - M. 1989, s. 336

⁷⁵ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18

⁷⁶ Ebu Rahıyye, Mâcid, *Hükmü't Tes'ir fi'l İslâm*, (Çağdaş ekonomik meseleler hakkında bir fıkhi araştırma; İkinci kitap) Amman, Dâru'n Nefâis, H.1419-M.1998, m.1, s. 370

artırılmasında ve malların türlerinin temin edilmesinde güçlü bir faktör sayılmaktadır.

2. Kendisine ihtiyaç olmaksızın fiyatlandırma yapmak, alışverişin üzerine kurulduğu temele aykırı bir iştir. Bu, serbestliği kısıtlar ve malların ortadan kaybolmasına yol açar. Bu ise, ümmetin başına ancak pahalılık ve bela getirir. Ayrıca geniş bir ölçekte karaborsanın yayılmasına yol açar.

3. Normal durumlarda fiyat mekanizmasına müdahale etmek, zulmü kapsamaktadır, zulüm haramdır. Dolayısıyla bu durumda zorlayıcı fiyatlandırma yapmak haramdır. İbn Teymiyye şöyle demektedir: “İnsanlara zulmü kapsadığında ... bu haramdır.”⁷⁷

Şayet yönetici ekmek fırıncılarına fiyat koyarsa, fırıncı bunu azalttığında yöneticinin kendisini cezalandırmasından korkarken, bir adam onlardan bu fiyatla ekmek satın alırsa, onu yemesi helal olmaz. Çünkü burada zorlama anlamı vardır. Alışverişin sahih olması için ona “bana istediğin gibi sat” demesi gerekir.⁷⁸

Yukarıda geçenlerden açığa çıkmaktadır ki; fakihlerin çoğu, içerisinde pahalılığın olmadığı normal şartlarda fiyatlandırmanın caiz olmadığını söylemişlerdir. Benimsemek için en öncelikli olan görüş budur. Zira onların bu görüşleri Resul’ün (s.a.) bir hadisine dayanmaktadır. Bu hadis ise, sahih, sabit ve kendisinde kast olunan delaletle sarıh / açık bir nastır. Normal şartlarda fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyenler maslahat deliline dayanmışlardır. Maslahat her ne kadar muteber bir şeri delil olsa da Resul’den (s.a.) sabit nassın karşısında bir delil olmaya elverişli değildir, onunla karşılaştırmaya ya da maslahat ile hadisin açık mantukunun buna delalet etmesi arasında maslahatı tercih yapmaya elverişli değildir.⁷⁹

1.1.2.2. Pahalılık Durumunda Fiyatlandırma

Fakihlerin, pahalılık durumunda fiyatlandırmanın hükmüne ilişkin içtihatları iki şekildedir:

⁷⁷ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 498

⁷⁸ Mevsilî, Abdurrahmân b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta’lîl’i Muhtâr*, Thk. Mahmûd Ebû Dakîka, Beyrut, Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, 4/161

⁷⁹ Sümâlî, Abdullah Muslih Mestur, *el-Hurriyyetu’l İktisâdiyye ve Tedehhuli’d Devle fi’n Neşât el-İktisâdî fi’l İslâm*, Doktora tezi, Şeriat ve İslami Araştırmalar Fakültesi, Ummu’l Kura Üniversitesi, H. 1405-M.1985, s. 445.

a. Fiyatlandırma haramdır: Bu, Hanefî fakihlerinin cumhurunun / büyük çoğunluğunun mezhebidir. Bunda mal sahipleri değerinde aşırı taşkınlık yapmazlarsa kaydı vardır.⁸⁰ Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir: İmam insanlara bir fiyat belirlediğinde onu aşmamalıdır.⁸¹ *el-Mu'temed fî Fıkhi's-Şafii* kitabında Şafiiler,⁸² Zahiriler,⁸³ Hanbelî mezhebinin öncüleri de bu görüştedirler.⁸⁴ Bu, Şevkânî'nin de seçimidir.⁸⁵

b. Fiyatlandırma caizdir: Bu caiz oluş mutlak değildir. Sadece ihtiyaç olduğunda ve maslahat gerektirdiğindedir. Hanefilere göre: Malların sahipleri değerinde aşırı taşkınlık yaptıklarında fiyatlandırma caiz olur.⁸⁶ Malikilere göre ise: İki tür fiyatlandırma vardır:

1- Piyasa ehlinden bir kişi ya da küçük bir topluluk malın fiyatını düşürmekte yalnız kaldığında fiyatlandırma caizdir.⁸⁷

2- Piyasa ehline kendisine göre satış yapıp onu aşmamaları için bir fiyat belirlenmesidir. Eşheb'in Malik'ten rivayetinde Malikilere göre bu da caizdir, Her ne kadar ona göre terk edilmesi daha iyi olsa da.⁸⁸ Şafiilere göre ise: Tedarikin olmadığı ve kıtlık zamanındaki mallarda fiyatlandırma, onlara göre zayıf bir delaletle caiz olmaktadır.⁸⁹ Sonradan gelen Hanbelilere göre insanlar arasında adaleti kapsadığında

⁸⁰ Merginânî, Burhâneddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l Muhtedî*, Kur'an ve İslamî İlimler İdaresi, Karaçi, H. 1417, m. 4: 7/225-226. Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *Ed-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr ve Camiu'l-Bihâr*, Thk. Abdul Mun'im Halil İbrahim, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, H. 1423 - M. 2002, s. 662-663

⁸¹ Makdisî, Şemsuddin Muhammed b. Muflih, *el-Fürû'*, Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut, Muesseseti'r Risâle, H.1424 - M. 2003, 6/178, İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, Thk. Muhammed Sâlim Muhaysin ve Şa'bân Muhammed İsmâil, Riyad, Mektebetu'r Riyâd el-Hadîse, 4/239

⁸² Ramlî, Şemsuddin Muhammed Ebu'l Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddîn, *Nihâyetu'l Muhtâc ilâ Şerhi'l Minhâc*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003, 3/473; Şirbinî, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Hatîb, *Muğnî el-Muhtâc İlâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz el-Minhâc*, Thk.: Abdurrezzak Şehûd Necm, Şam, Dâru'l Feyhâ'i, H. 1430 - M. 2009, 2/581

⁸³ İbn Hazm, Ali b. Sa'id, *el-Muhallâ*, Kahire, et-Tabâ'atu'l Müniriyye, H. 1351, 9/15

⁸⁴ Behutî, a.g.e., 2/493- 494

⁸⁵ Şevkânî, a.g.e., s. 1025

⁸⁶ Merginânî, a.g.e., 7/225-226; Bâcî, a.g.e., 3/18. Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/161

⁸⁷ İbn Enes, Malik, *el-Muvatta*, Dâr İhyâi't Tûrâsi'l Arabiyye, H.1370 - M.1950, 2/651

⁸⁸ Bâcî, a.g.e., 5/18

⁸⁹ İbnu'l Uhuvv, Ahmed Karaşî, *Me'âlimu'l Kurbeti fî Ahkâmî'l Hisbe*, Thk.: Robin Levy, Mektebetu'l Mütenebbî, Kahire, s. 64

yani zaruret durumunda fiyatlandırma vaciptir.⁹⁰ Şimdi de fıkıh mezheplerdeki fiyatlandırmanın hükmüne dair geçen hususları ayrıntılı olarak arz edelim:

1.1.2.3. Sünnette Geçen Deliller Işığında, Fakihlerin İctihatlarındaki Zorlayıcı Fiyatlandırma

Hanefi Mezhebi:

Hanefiler, malların sahiplerinin değeri belirlemekte aşırıya kaçtıklarında,⁹¹ insanları baskı altına aldıklarında ve hakim, Müslümanların haklarını kendisi olmadıkça korumaktan aciz kaldığında yani zaruret durumunda ve kamu maslahatını gerçekleştirmek için piyasa ve ekonomi uzmanları ile istişareden sonra fiyatlandırmanın caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Merginânî şöyle der: “Sultan insanlara fiyat koymamalıdır.” Çünkü Resul (s.a.) şöyle demiştir: “Fiyat sınırı koymayın, fiyat koyan, kıtlık ve bolluk yapan ve rızık veren Allah’tır.” Çünkü fiyat, kulun hakkıdır ve onu takdir etmek de ona aittir. Dolayısıyla kendisiyle açıkladığımız şekilde kamunun zararını uzaklaştırmak ile ilgili olmadıkça imamın kulun bu hakkına kastetmesi hakkı yoktur...” Sonra diyor ki: “Yiyecek satıcıları, tahakküm eder ve fiyatı aşırı derecede pahalılaştırırlarsa, ve kadı, fiyatlandırma dışında bir yolla Müslümanların haklarını korumaktan aciz kalırsa, o takdirde görüş ve vizyon sahibi kişilerle istişare ederek, beis yoktur.”⁹²

Zorlayıcı fiyatlandırma meselesinde ve fertlerin ekonomik faaliyetlerine devletin müdahale etmesinin boyutu hakkında Hanefi fıkından şu sonuçlar çıkmaktadır:

a. Fiyatlandırma istisnai durum için içtihadi yasal bir araçtır. Devlet, fiyatlardaki istismar ve pahalılaşmaya karşı koyarak toplumun hakkını korumaktan aciz kaldığında devlete başvurmak caiz olur. Bu, tüccarların malların fiyatlarında aşırıya kaçtıkları durumda kamunun zararını defetmek için olur, bu durumun dışında caiz olmaz.

⁹⁰ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 498, İbn Kayyim, a.g.e., s. 312

⁹¹ “Aşırıya kaçmak” ile kast olunan; elliye satın alıp yüze satmak gibi değer iki kata ulaşmasıdır. Bkz.: Kâdızâde, Şemseddin Ahmed b. Kûdur, *Netâic-ül-Efkâr fî Keşf-ir-Rümûz vel-Esrâr*, el-Taba’atu’l Kübrâ el-Emîriyye, Mısır, H. 1318, 8/127

⁹² Merginânî, a.g.e., 7/225-226; Kâdızâde, a.g.e., 8/127; Mevsilî, a.g.e., 4/161

b. Hanefî mezhebi, mülk edinme hakkını kullanmakta tüccarlara geniş bir serbestlik vermektedir. Topluma zarar vermemek koşuluyla olmasaydı, serbest piyasa ekonomisi doktrinine yakınlaşırdı.⁹³

Maliki Mezhebi:

Mâlikîler, satıcılar zam yapsa ve bu fiyatların yükselmesine yol açsa da fiyatlandırmanın meşru olmadığı görüşündedirler. Ayrıca İbnu'l Kâsım, Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Fiyatlandırmada hayır yoktur. Belirlenmiş fiyatı düşüren kimse kaldırılır.” Yani piyasadan dışarı çıkartılır.⁹⁴ “Hayır yoktur” sözü, meşru olmamayı ifade etmektedir.⁹⁵ Bunda dayanakları, fiyatlandırmayı zulüm olarak vasıflandıran hadisin açık anlamıdır. Zulüm olan ya da zulme sebep olan şüphesiz haramdır. Bundan dolayı, Malikiler fiyatlandırmanın aşağıdaki iki şekilde olduğu görüşündedirler:

Birincisi: Alıcılar ve satıcılar arasındaki istikrarlı fiyat konusunda piyasadaki tüccarlardan biri rakipsiz kalınca, yöneticinin müdahale edip o tüccara piyasa fiyatı ile satmasını emretmesi gerekir. Aksi halde piyasadan dışarı çıkartılır. Kadı Ebu'l Velîd, diyor ki: “İnsanların fiyatlarını düşüren kimseye onların fiyatlarına tabi olması emredilir ya da piyasadan çıkartılır.”⁹⁶ Malikiler bu durumda fiyatlandırmanın caiz oluşuna Ömer b. Hattâb'ın (r.a) fiili ile delil getirmektedirler. Bunu Mâlik şöyle rivayet eder: “Ömer b. Hattâb'ın (r.a), pazarda üzüm satmakta olan Hatib b. Ebî Beltea'nın yanından geçerken ona şöyle demiştir; Malını ya başkaları gibi yüksek fiyatla satarsın ya da pazarımızdan gidersin.”⁹⁷

İkincisi: Piyasa ehline kendisine göre satış yapıp onu aşmamaları için bir fiyat belirlenmesidir. Eşheb'in Malik'ten rivayetinde Malikilere göre bu da caizdir.⁹⁸ Her ne kadar ona göre terk edilmesi daha iyi olsa da. Bâcî şöyle der: “Eşheb, Mâlik'ten

⁹³ Duraynî, *Buhûs Mukârîne*, s. 234-235

⁹⁴ Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l Mu'rib*, 11/409

⁹⁵ Duraynî, a.g.e., 1/23 ve 1/554

⁹⁶ İbn Enes, Malik, *el-Muvatta*, 2/651.

⁹⁷ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/17

⁹⁸ Eşheb b. Abdilazîz b. Dâvûd Kaysî Âmirî Ca'dî. Eşheb lakaptır. Künyesi Ebu Amr'dır, Maliki fakihlerinin imamlarından. Mısır'da, İbnu'l Kâsım'dan sonra Malikî mezhebinin imamıdır. Şâfiî şöyle demiştir: “Mısır Eşheb'ten daha fakih olanı çıkartmamıştır.” H. 204 yılında vefat etmiştir. Bkz.: Zirikli, Hayreddin, a.g.e., 1/333; Yahsubi, Kâdî Ebû İyaz b. Musa, *Tertîbu'l Medârik fî Takrîbi'l Mesâlik li-Ma'rîfeti A'lâmi Mezhebi'l Mâlik*, Thk.: Muhammed Sâlim Hâşim, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, H.1418 - M.1988, 1/259-262

çarşı sorumlusu hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kasaplara koyun etinde 1/3 rıtl, deve etinde yarım rıtl üzerinden fiyatlandırma yapar. Aksi halde pazardan / çarşıdan dışarı çıkarlar. Sonra şöyle dedi: “Onlara satışlarından uygun gördüğü kadarı ile fiyatlandırma yapıldığında, onlar pazardan çıkartılmalarından korkarlar.”⁹⁹ Sonra Kâdî Ebû’l Velîd, fiyatta artırma yapanın durumunu sunup şöyle demektedir: Bir kişi ya da bir kaç kişi fiyatta artırma yaptığında, kitlenin onun fiyatına tabi olması ya da satıştan geri durması emredilmez. Çünkü artırılmış fiyatla satış yapanın fiyatı üzerinde ittifak edilen ya da kendisi ile satışlar yapılan fiyat değildir. Bunda ancak cumhurun durumu ve insanların büyük çoğunluğu dikkate alınır. İbnu’l Kâsım’ın, Malik’ten rivayetinde; insanlar beş şeyden sakınmalıdır. Kadî Ebû’l Velîd şöyle demiştir: Bana göre, bu hususta piyasaların değerine bakılması gerekir.”¹⁰⁰

Mâlikîlere göre fiyatlandırmanın konusu; Bâcî’nin şu sözünden dolayı kamu maslahatıdır. “İmam tüccarın insanlara zarar vermesine izin vermez.” Yine şu sözü: “Eşheb’in sözü de kamu maslahatına bakmanın fiyatları kamu aleyhine yükseltmenin ve kamuda bozgunculuğun engellenmesinin gerektiği yöndedir. Bu, insanları satış yapmaya zorlamak değildir. Sadece imamın içerisinde hem satıcı için hem de satın alan için maslahatın olduğunu düşünerek belirlediği fiyattan başkası ile satış yapması engellenirler, satıcı kazanmaktan men edilmez. “bundan insanların zarar görmesine izin verilmez.”¹⁰¹ Malikiler, içerisinde bir kamu maslahatı olduğunda, insanlardan zararı uzaklaştıran fiyatlandırmayı caiz görmüşlerdir. Bunun şartı da; imamın adil kazançta satıcının maslahatını gözetmesi ve aynı zamanda insanlara haksızlığın olmamasıdır. Bunu da piyasa ve ekonomi uzmanları ile istişare ederek yapmasıdır. Bu nedenle, Maliki fıkıhî tüccarların malın değerinde aşırı fiyat yükseltmiş olmasını şart koşmazlar. Aksine uzmanların örfünde genel zarar kabul edilen, adil fiyatlandırmanın caiz görülmesi için içtihatlarında yeterlidir. Şüphesiz ki bu bakış fıkıh bakımından en dakik ve zarar bakımından en uzaklaştırıcı bakıştır.”¹⁰²

⁹⁹ Bâcî, a.g.e., 5/18

¹⁰⁰ A.g.e., 5/17

¹⁰¹ A.g.e., 5/18

¹⁰² Duraynî, *Buhûs Mukârine*, 1/570 -571

Şâfiî Mezhebi:

Mâlikîler, fiyatlara müdahalenin caiz olmadığı görüşündedirler. Dolayısıyla satıcının malını istediği fiyattan satma hakkı vardır. Yöneticinin buna itiraz hakkı yoktur. Bunda Resulullah'ın (s.a.) fiyatlandırma hakkındaki hadisine ilaveten Şâfiî'nin rivayet ettiği özellikle Ömer b. Hattâb'ın (r.a) Hâtıb b. Ebî Beltea ile olan hadisine dayanmışlardır. Buna Malik rivayetinde yukarıda değinilmiştir. Fakat Şafiî'nin rivayetinde şu ilave vardır: Ömer, Hâtıb'ı insanların fiyatından daha az fiyatla satış yapmaktan yasaklamasından vazgeçip onu istediği fiyatla satış yapmakta serbest bırakmıştır. Bu hususta şöyle geçmiştir: “Ömer b. Hattâb'ın (r.a), pazarda üzüm satmakta olan Hatıb b. Ebî Beltea'nın yanından geçerken ona şöyle demiştir; ya malını başkaları gibi yüksek fiyatla satarsın, ya da pazarımızdan gidersin.” Şafiî ve onu kabul edenler rivayet ettiğine icabet etmiştir. Şöyle demiştir: Derâvurdî, Dâvud b. Sâlih Temâr'dan o da Kâsım b. Muhammed'den o da Ömer'den bize anlattı ki; Ömer, Musallâ pazarından geçerken içerisinde kuru üzüm olan iki çuval gördü. Bunların fiyatını sordu. Satıcı iki müddünün bir dirhem olduğunu söyleyince Ömer ona şöyle demiştir; “Yahu tâ Taiften kuru üzüm getiren deveçiler senin piyasayı nazar-ı itibara mı alacaklar? Ya malını başkaları gibi yüksek fiyatla satarsın, ya da üzümü evine götür, orada istediğin fiyata sat.” Fakat Ömer bilâhare bu meseleyi vicdanen düşündüğünde hata ettiğini anlayıp sonra Hâtıb'ın evine giderek şöyle dedi: “Sana söylediğim söz ne bir maksat tahtında ve ne de kat'î hükümdür, sadece belde halkı lehine düşündüğüm bir fikre müsteniddir. Binaenaleyh nerede ister isen ve nasıl arzu edersen öyle sat.” Şâfiî şöyle demiştir: Bu hadis, Malik'in rivayet ettiği hadise aykırı değildir. Çünkü ya Malik hadisin bir kısmını rivayet etmiş ya da ondan rivayet eden kimse böyle rivayet etmiştir. Bu ifade ise hadisin başını ve sonunu bir araya getirmiştir. Ben de bu metni benimsiyorum. Çünkü insanların malları bizzat kendilerinin hâkimiyeti altındadır. Onların mallarının tamamını veya bir kısmını, kendilerine gerekli olan haller dışında, kendi rızaları bulunmadan kimse alamaz. Buradaki durum ise o zorunlu hallerden biri değildir.¹⁰³

¹⁰³ Müznî, İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasar Müznî Fî Fırûi's Şâfiyye*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H.1419 - M.1998, s. 129- 130

Azizi, fiyatlandırma hakkında Resulullah'ın hadisini delil getirip fiyatlandırmanın haram olduğuna dair şöyle bir tespitte bulunmuştur: “Ben bu hadisi fiyatlandırmanın haram olduğuna delil gösteriyorum. Delil yönü ise şudur: Hadis fiyatlandırmayı zulüm saymıştır. Zulüm ise, haramdır. Bunun nedeni; Resulullah'ın şu sözüdür; “Fiyat koyan başkası değil, Allah'tır.” Bir de şudur; insanlar mallarına hakimdirler. Fiyatlandırmada ise, onlara engelleme vardır. Bir neden de; imam herkesin maslahatını gözetmekle emrolunmuştur. Fiyatların ucuzlaması ile müşterilerin maslahatına bakması, fiyatların çokluğu ile satıcıların maslahatına bakmasından daha evla / öncelikli değildir. Bu iki husus, karşılaşırsa, iki guruba kendileri için gayret gösterme imkanlarının verilmesi gerekir. Bu nedenle, Peygamber (s.a.) fiyatlandırmayı zulüm saymıştır. Çünkü onda malını razı olmadığı ile satmaya zorlama vardır. Bu, Yüce Allah'ın şu sözüne ters düşmektedir: “Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtılla (haksız yere) yemeyin; kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka.”¹⁰⁴

Hadisin genelliğinden dolayı, pahalılıkla ucuzluk durumları arasında istenilen ile arasında bir farkın olmadığı doğrudur.¹⁰⁵ Ramlî, fiyatlandırmanın haram olduğunu ifade ederek şöyle der: “İmama ya da bir kadı da olsa vekiline herhangi bir zamanda fiyatlandırma yapması haram kılınır.”¹⁰⁶

Şarânî ise; bazısının fiyatlandırmayı haram sayan sözünü kendi ölçeğinde şu şekilde iletlemiştir: “Bu, Allahu Teala'nın kendilerine diledikleri gibi davranma hakkı verdiği mallar hakkında insanları tahakküm altına alma kapısını kapatmak içindir.”¹⁰⁷ Şafiilerden İbnu'l Uhuvve ise; tedarik edilmediğinde ve kıtlık vaktinde fiyatlandırmanın caiz olduğu görüşünü benimsemiştir. Bunun açıklamasını İbnu'l Uhuvve, kıtlık yıllarında fiyatlandırmanın caiz olmasının, nehy edilmesi genelliğinden istisnai bir durum olarak açıklamıştır. “Muhtesibe sahiplerine malların

¹⁰⁴ Nisâ:29

¹⁰⁵ Azizi, Ali b. Ahmed b. Nureddin Muhammed b. İbrahim, *es-Sirâcü'l Münîr Şerhu'l Câmi'u'l Sağîr*, 3. Baskı, Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî'l Halebî, 1/401-402

¹⁰⁶ Ramlî, *Nihâyetu'l Muhtâc*, 3/473; Şirbinî, *Muğni'l Muhtâc*, 2/581

¹⁰⁷ Şârânî, Abdülvehhab, *el-Mizân*, Thk. Dr. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, Alemu'l Kutub, H. 1409 - M. 1989, 9/55

fiyatlarını belirlemesi caiz değildir. Zira fiyatlandırıcı Allah'tır. İmamın da valinin de bunda tasarruf hakkı yoktur. Kıtlik seneleri dışında bunu yaparsa bu haram olur.”¹⁰⁸

Kısacası, Şafiilere göre, fiyatlandırma haram kılınmıştır. Her ne kadar bazısı kıtlığın şiddetlendiği ve fiyatlar dalgalandığı zaman caiz olduğu görüşüne varmışlarsa da, fiyatlandırmanın haram veya caiz olduğu söylensin, muhalif olanı uyarmakta ittifak etmişlerdir.

Hanbelî Mezhebi:

Hanbeli mezhebi de Şâfiîler gibi, insanlara fiyatlandırma yapmanın haram olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Behutî, imamın insanlara fiyatlandırma yapmasının ve insanların mallarını seçtikleri şekilde satmalarının gerektiğini bunun nedeninin Enes'in (r.a.) rivayet ettiği hadis olduğunu açıklamıştır. Bu hadise göre; Resulullah (s.a.) zamanında fiyatlar yükseldi.¹⁰⁹

İbnu'l Kudâme şöyle der: “İmamın insanlara fiyatlandırma yapması hakkı yoktur. Aksine insanlar mallarını istedikleri şekilde satarlar.”¹¹⁰ İbn Kudâme yöneticinin belirli mallar için belirli fiyat belirlemeye müdahale etmesinin haram olduğu görüşünü Resulullah'ın (s.a.) “fiyat koyan Allah'tır” hadisini delil getirerek benimsemektedir. Sonra şöyle diyor: Fiyatlandırmanın haram oluşuna delaleti iki yöndendir. Birincisi; kendisinden istenildiği halde fiyatlandırma yapmadı. Caiz olsaydı onların isteklerini yerine getirirdi. İkinci: Bunu zulüm ile illetlendirmiştir. Zulüm haramdır. Çünkü bu, onun malıdır. Alışveriş yapan iki tarafın razı oldukları bir fiyatla onu satmaktan engellenmesi caiz olmaz.¹¹¹

Fiyatlandırma yasağı ile ilgili görüşlerini desteklemek İbn Kudâme deliller ileri sürerek şöyle demektedir: “Fiyatlandırmanın pahalılık nedeni olduğu gayet açıktır. Çünkü tedarikçiler bunu görünce içerisinde istediklerinin dışında bir fiyatla satış yapmaya zorunlu kılındıkları bir ülkeye mallarını vermezler. İhtiyaç sahipleri bunları talep ettikleri halde bulamazlar. Yanında mal olan kimse malı saklayıp az bir miktar dışında onu satmaktan kaçınır. Böylece fiyatları yükseltirler, İki taraf da zarar görür.

¹⁰⁸ İbnu'l Uhuve, a.g.e., s. 64

¹⁰⁹ Behutî, a.g.e., 2/493- 494

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/239

¹¹¹ A.g.e., 4/240

Mülk sahipleri, mülklerini satmaktan engellenmeleriyle, müşteri tarafı ise, ihtiyacının engellenmesiyle zarar görür. Bu ise, haram olur.¹¹² Fiyatlandırmanın haram olduğu söylemine, Makdisî de katılır ve şöyle der: Fiyatlandırma haram olur, aykırı davranan tehdit edilse de onunla alışveriş yapmak kerih görülür. En doğrusu batıl ve haram olmasıdır. Uzmanların görüşlerinde bir uzlaşma ve ittifak olmaksızın bir şeye fiyat koymak ve onu belirli bir fiyat yapıp onunla sonlandırmak haram ve batıldır.¹¹³

Müteahhir Hanbeliler ise, zaruret durumunda fiyatlandırmanın vacip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Zira zorlayıcı fiyatlandırmanın hükümleri siyasi mevzuat kurallarından kaynaklanmaktadır. Fakihler, İmanın belirlemiş olduğu zorlayıcı fiyatlandırmaya bağlı olmanın meşruluğunu maslahata binaen illettirmişlerdir. Bu bağlamda İbn Teymiyye şöyle der: “Zorunlu fiyatlandırma-insanlar arasında adaleti kapsadığında ki bu, zorunlu fiyatlandırmanın menatıdır. Semeni misil / eş değer fiyat ile bedel ödemelerinin vacip olduğu hususa zorlanmaları ve misil bedelden fazlasını almanın kendilerine haram olduğu husustan dolayı yasaklanmaları gibi. Zira bu, caizdir, hatta vaciptir.”¹¹⁴

Bu nedenle İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim, insanlar arasında adaleti içerdiğinde vacip olduğu görüşündedirler. Bu hususta İbn Teymiyye şöyle der: “Fiyatlandırmada zulüm olan vardır, adalet olan vardır ki bu; caizdir, hatta vaciptir.”¹¹⁵ Eşdeğer satıcının malları satmaktan geri durup sadece bilinen fiyatın çok üzerinde satması durumunda fiyatlandırmanın vacip olması hakkındaki görüşünü şu sözü ile delillendirmektedir; “Nebi’nin (s.a.) “fiyat koyan Allah’tır” sözü ile mutlak olarak delil getirerek fiyatlandırmayı yasaklayan kimse, yanlış yapmıştır. Zira bu mesele belirlidir, genel lafızlı değildir. İçerisinde kimsenin satış yapmaktan kaçınması ya da bir işi yapmaya zorlanması ya da bunda misil bedelden daha çok talep etmesi yoktur.”¹¹⁶ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’in içtihadı şu şekilde özetlenir: Alışveriş yapmaya ya da sözleşme yapmaya zorlamak. Zorlama, insanların sahip olduklarına çok ihtiyaç duydukları ve zaruret içinde oldukları zaman eşdeğer fiyatla

¹¹² İbn Kudâme, a.g.e., 4/241

¹¹³ Makdisî, *el-Fürû’*, 6/178

¹¹⁴ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 498

¹¹⁵ A.g.e., s. 497

¹¹⁶ A.g.e., s. 512

bedel ödemelerinin vacip olduğu hususa olduğunda ya da başka bir ifadeyle, zorlama, eşdeğer bedelden fazlası ile fiyatları aşırı yükselmeden haram olandan menetmek için olduğunda bu vacip olur. Çünkü bu, adaleti içeren fiyatlandırmadır. Şüphesiz ki, adalete bağlı kalmak adalettir.

Yukarıda geçenden şu açığa çıkmıştır: Fiyatlar; hilelere ve tekelciliğe başvurarak tüccarların fiili ile yükselip bundan insanlar zarar gördüğünde, yöneticinin sahip oldukları mallarını eşdeğer fiyatla satmaya zorlaması hakkı vardır. Bu adalettir ve vaciptir. Bu İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in tercih ettikleri görüştür. Zira Resulün söylediği haktır ve fiyatlandırmadan men etmesi fiili de hükümdür. Sebatları sağlam, Rablerine teslim olmuş topluluğun hükmüdür. Kendilerinin sıkıştırarak insanların mallarını yemeyi kast etmiş olanlara ise; Allah'ın kapısı en geniş olandır ve hükmü uygulanandır. İşte böylece, İbn Teymiyye, arz ve talep yasasının doğal etkileşimi neticesinde belirlenmiş fiyata müdahale edilmemesi zorunluluğu hakkındaki görüşünü şu sözünde gayet açık bir şekilde ifade eden istisnai bir ibarede özetlemiştir: “İnsanlar mallarını zulüm olmaksızın herkes tarafından bilinen bir şekilde satıyorlar iken; fiyatın yükselmiş olması: ya malın azlığından dolayıdır, ya da halkın çokluğundan dolayıdır, ki bu Allah'a ait bir husustur. İnsanları aynının değeri ile satmaya zorlamak haksız bir zorlamadır.”¹¹⁷ İbn Kayyim fiyatlandırmanın vacip oluşunun dayanağını ve illetini kamu maslahatı ile açıklamakta ve şöyle demektedir: “İşin özü şu ki insanların maslahatı, fiyatlandırmadan başka bir yolla gerçekleşmiyorsa, kötülük etmeden ve aşırıya kaçmadan adil bir fiyatlandırma yapılmalıdır.” İnsanların ihtiyaçları gittiğinde ve o olmaksızın maslahatları yerine geldiğinde fiyatlandırma yapılmaz.¹¹⁸

Fiyatlandırmanın vacip olduğunu söyleyen sonraki dönem Hanbelilerin sözünün özeti, kamu maslahatının onların kendisine sınımsız tutundukları en güçlü delildir. Bu, onlara göre fiyatlandırmaya devletin müdahale etmesinin menatıdır. Bu maslahatın takdir edilmesi, zamandan zamana ve mekandan mekana farklılaşmaktadır. Bu maslahat, insanlar arasında adaleti gerçekleştirmek, zulüm ve zararı engellemek içindir. Aynı şekilde değerler, idealler ve yöneticinin davranışı da bunu

¹¹⁷ A.g.e., s. 498

¹¹⁸ İbn Kayyim, a.g.e., s. 335

sağlamlaştırmaktadır. Hakimin fiyat belirlerken uzmanlardan yardım istemesi gerekir.

Zâhiri Mezhebi:

İbn Hazm, malların ve hizmetlerin fiyatlandırılmasına yöneticinin müdahale etmesinin caiz olmadığı görüşünü benimsemiştir. Bağlayıcı fiyat, alıcı ve satıcı arasında pazarlık yoluyla çıkan fiyattır. Bunda son söz satıcıya aittir. Bu İbn Hazm'ın söylediği şu ibarede açığa çıkmaktadır: Satışın rakam üzere olması ve malı üzerinde rakam koyarak / yazıyla değişiklik yapması caiz değildir. Fakat pazarlık yapar ve sattığının değerinden istediği fazlayı açıklayarak şöyle derse; buna razı olursun ya da bırakırsın.¹¹⁹ Serbest piyasa ve fiyatlar hakkında diyor ki: Kişinin ister pazar ehlinde olsun ister olmasın pazara gelip malını pazardaki fiyatın daha azı ile ve daha fazlası ile satması caizdir. Pazar ehlinin ve sultanın bunda ona itiraz hakkı yoktur.¹²⁰

Fiyatlandırmanın haram olması hakkında İbn Hazm'ın sözünün benzerini Şevkânî de benimsemiştir. Bunu da Resulullah'ın (s.a.) hadisindeki “fiyatlandırın Allah'tır” sözünün zahirine dayanarak fiyatlandırmanın haram olduğunu söylemiştir. Bunu da şu şekilde delillendirmiştir: İnsanlar mallarına hakimdirler. Fiyatlandırmada ise, onlara engelleme vardır. İmam herkesin maslahatını gözetmekle emrolunmuştur. Fiyatların ucuzlaması ile müşterilerin maslahatına bakması, fiyatların çokluğu ile satıcıların maslahatına bakmasından daha evla / öncelikli değildir. Bu iki husus, karşılaşırsa, iki guruba kendileri için gayret gösterme imkanlarının verilmesi gerekir. Mal sahibini razı olmadığı fiyatla satış yapmaya zorlanması, Allahu Teala'nın şu sözüne aykırıdır: “Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtilla (haksız yere) yemeyin; kendi rızânızla yaptığınız ticaret olursa başka.”¹²¹

Fiyatlandırmanın haram oluşu Şevkânî'ye göre şunları kapsamaktadır: Pahalılık ve ucuzluk durumunda fiyatlandırma, tedarikçi ile başkası arasında ayırım yapılmaz. Aynı şekilde insan için temel gıda maddesi olan ile başka azıklar ve eşya arasında

¹¹⁹ İbn Hazm, a.g.e., 9/15

¹²⁰ A.g.e.

¹²¹ Nisâ': 29

ayrım yapılmaz.¹²² Kısacası; bu meselede Şevkânî fıkıhı aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır:

1. Sözleşme ve mülk edinme serbestliği ilkesi karşılıklı rıza ilkesine dayanmaktadır.
2. İnsanın mülkiyet hakkında tasarruf serbestliği ilkesi, malları üzerinde hakim olmasıdır.
3. Mesele karşılıklı bireysel maslahatlar ile alakalıdır. Bunlar dikkate alınma bakımından eşittirler. İki maslahattan birisini diğerinin aleyhine tercih etmek zulümdür. Birisinin lehine hüküm vermek gerekmez. Bunun için fiyatlandırma haramdır.¹²³

1.1.2.4. Deliller ve Tartışma:

Asıl bakımından fiyatlandırmanın yasaklanmış olması hakkında fakihlerin delilleri, satıcılar fiyatları yükseltseler de tüm durumlarda fiyatlandırmayı önleyici grubun delillerin aynısıdır. Kendisine ihtiyaç olduğunda fiyatlandırmayı caiz görenler önleyici olanların delillerinin bir kısmının mutlak olduğunu, fakat kendisine ihtiyaç olmadığına geçerli olduğunu söylüyorlar.

Birincisi; ister normal durumlarda olsun isterse pahalılık durumunda fiyatlandırmanın mutlak olarak haram olduğunu söyleyenler Kitap, Sünnet ve akıl ile delil getirmişlerdir.

a) Kitaptan:

Allahu Teala'nın şu sözüdür: "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtılla (haksız yere) yemeyin; kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka."¹²⁴

Bu ayetin delalet yönü: Mali değiş tokuşlarda asıl olan; takas taraflarının rızasını sağlamaktır. Ayeti kerimenin ifade ettiği de budur. Fiyatlandırma, içerisinde satıcıyı engellemenin ve razı olmadığı bir fiyat ile satış yapmaya zorlamanın olmasından

¹²² Şevkânî, a.g.e., s. 1025

¹²³ Duraynî, *el-Menâhic el-Usûliyye*, s. 150

¹²⁴ Nisâ: 29

dolayı rıza ile çelişmektedir. Bu ise, ayeti kerimenin delalet ettiği ile çelişmektedir. Ayeti kerimenin nehyetmiş olduğu batıl ile yemek gibidir.¹²⁵

Tartışma:

- Fiyatlandırma bu ayet ile çelişmemektedir. Çünkü eşdeğer fiyata zorlamadır. Onda batıl yoktur. Çünkü bu, belirlenmesi esnasında satıcı ve satın alıcı iki tarafın maslahatını göz önünde bulundurmaktır. Buna binaen, fiyatlandırmada insanların mallarını batıl yolla yemek yoktur. Bunun aksine, malın gerçek değerinden fazlasına satmaları için tüccarları mutlak serbestliğe terk etmekte insanların ihtiyaçlarını istismar etmek vardır. İşte bu, insanların mallarını batıl yolla yemenin kendisidir.

- Fiyatlandırmayı yasaklamaya ve haram kılmaya bu ayetle delil getirmek kabul edilemez. Zira buna açık bir şekilde delalet eden bulunmamaktadır. Hatta müfessirlerin büyük çoğunluğu buna değinmemişlerdir, tefsirlerinde sadece şöyle demişlerdir: Allah Teala bu ayetle insanlara haram kıldığı şekilde birbirlerinin mallarını yemeyi yasaklamıştır. Faiz, kumar, ihanet, hırsızlık, gasp vd. gibi. Dolayısıyla bu ayet onlar için bir delil ya da kanıt olamaz.¹²⁶

b) Sünnetten:

Bu, fiyatlandırmanın yasaklanması hakkındaki hadislerde geçen husustur. Örneğin:

a. Tirmizi'nin Enes b. Mâlik'ten (r.a) yaptığı rivayette şöyle demiştir: Rasûlüllah (s.a.) zamanında fiyatlar pahalandı. Bunun üzerine halk, dediler ki: Ey Allah'ın Rasulü, bize fiyat belirlesen, Bunun üzerine şöyle dedi: "Hiç şüphe yok ki, fiyat tayin eden, (az vererek) kısan, (çok vererek) yayan, rızıklandıran ancak Allah'tır. Ben, can ve mal hususunda bir zulümden, dolayı sizden hiçbiriniz beni arayıp sormaz bir halde, Allah'a kavuşmamı pek arzu ederim."¹²⁷

Hadisin fiyatlandırmanın mübah olmadığına dair delalet yönleri şunlardır:

¹²⁵ Dirveşi, *Ahkâmu's Sûk*, s. 387-388

¹²⁶ Taberî, *Tefsîru Taberî*, 8/217; İbn Kesir, *Tefsîrû'l Kur'ani'l Azîm*, 2/268; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l Kur'ân*, 5/150

¹²⁷ Tirmizi, *Buyu'*, 73. Ebu Davud, *İcâre*, 51. İbn. Mâce, *Ticârât*, 27; İbn Belbân, *Sahihu İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*, s. 307. İsnadı Müslim'in şartına göredir. Bkz.: Mübârekfûrî, *Sübülü's-Selâm*, 3/52-53.

- Kendisinden istemiş oldukları halde Resul (s.a.) fiyatlandırma yapmamıştır. Fiyatlandırma caiz olsaydı onların isteklerini yerine getirirdi. Bu da fiyatlandırmanın caiz olmadığını gösteriyor.
- Peygamber'in (s.a.) meydana gelen pahalılığa rağmen fiyatlandırmadan geri durması, onun zulüm olduğunu illetlendirerek olmuştur. Zulüm haramdır. Dolayısıyla fiyatlandırma da haramdır.
- Bu hadisin metni gayet açıktır ki; fiyatların yükselmesinin ve düşmesinin tarım arazisindeki verimlilik ve verimsizlik durumlarına bağlı olarak Allah'ın elinde olduğunu ifade etmektedir. Bu durumlar üretimlerinin hacmine ya da tedarik neticesine ithalatın olup olmamasına ya da arzın çokluğu ve talebin azlığına ya da tersine etki eder. Bunda düzmecilik ya da tahakkümden birisinin sebep olması yoktur. Dolayısıyla Resul (s.a.) onlara dua ile Allahu Teala'ya yönelmelerini emretmiştir. Bunu kendisinden isteklerinin olmasına ve dua edenin bulunmasına rağmen gelen zararı ortaya çıkarmak için yapmıştır.¹²⁸
- Hadisin zahiri, fiyatlandırma zulmü ile kan zulmünü eşitlemektedir. Şeri vasıfta bu eşitleme hükümde eşitlemeyi gerektirir ki o da haramdır.

Buna şöyle cevap verilebilir:

- Bu hadis, belirli bir mesele için gelmiştir, genel bir lafız değildir. Hadisteki suret, tartışma konusunun belirlenmesi hakkında yukarıda bahsedildiği gibi tartışma konusunun dışındadır. Çünkü buradaki pahalılık Allah'tandır, tüccarlardan dolayı değil. Dolayısıyla bu durumda cumhurun ittifakı ile fiyatlandırma yapılmaz.¹²⁹
- Ayrıca Resul (s.a.) fiyatlandırmayı haram kılmamıştır. Sadece fiyatlandırmadan geri durmuştur. Bu ise haram kılmayı gerektirmez.

b. Ebû Hüreyre'den (r.a) rivayetle gelen şu hadistir; “Bir adam gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, fiyatlandırma yap. Bunun üzerine şöyle dedi: “Aksine Allah'a dua ediniz.” Sonra başka bir adam gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, fiyatlandırma yap.

¹²⁸ Azizi, *es-Sirâcu'l Münîr*, 1/401-402

¹²⁹ İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l Fetâvâ*, 28/57

Bunun üzerine şöyle dedi: “Fiyatları ucuzlatan ve pahalandıran Allah’tır. Ben, yanımda hiç kimsenin zulmü olmaksızın Allah’a kavuşmamı pek arzu ederim.”¹³⁰

Tartışma:

Fiyatlandırmayı caiz görenler hadisi bir kaç yönden tartışmışlardır. Fakat onlardan hiç kimse hadise senedinin sıhhati ve Rasulullah’tan (s.a.) sübutu bakımından itirazda bulunmamıştır. Dolayısıyla hadis, Tirmizi’nin de belirttiği gibi sabittir ve sahihtir.¹³¹ Onların bu tartışmaları, bu hadisin anlaşılması, ondan nehiy menatının çıkartılması, hadisin içerisinde geldiği vakıanın şartlarının bilinmesi etrafında dönmektedir. Fiyatlandırmayı caiz görenler bütün bunlardan şu neticeyi çıkartmıştır: Hadis fiyatlandırmayı mutlak olarak yasaklamaya delalet etmemektedir. Bu tartışmanın ayrıntıları aşağıda geçtiği gibidir:

- İbn Teymiyye, bu hadisin belirli bir mesele hakkında geçtiğini, genel bir lafız olmadığını, delaletinin bu mesele ve benzeri ile sınırlı olduğunu, fiyatlandırmayı mutlak olarak yasaklamaya delil olmaya elverişli olmadığını, zira hadisin içerisinde insanlara zulmün ve razı olmadıkları fiyatla satış yapmaya haksızca zorunlu kılınmalarının olduğunu söylemiştir: “İnsanlar mallarını zulüm olmaksızın herkes tarafından bilinen bir şekilde satıyorlar iken; fiyatın yükselmiş olması: ya şeyin azlığından dolayıdır, ya da halkın çokluğundan dolayıdır ki bu Allah’a ait bir husustur. İnsanları aynının değeri ile satmaya zorlamak haksız bir zorlamadır.”¹³²

Hadiste satması gereken malını satmaktan geri duran ya da değerinden çok fazlasını talep eden kimsenin varlığına delalet eden bir hususun olmadığından bahsetmiştir. Medine’de satılanların büyük çoğunluğunun ancak dışarıdan geldiğinden, insanların kendisine olana ihtiyaçlarının bulunduğu ve satışta kendisine bağlı kaldıkları belirli bir satıcının olmadığından bahsetmiştir.

- Resulün, içerisinde fiyatlandırma yapmadığı toplum, Allah’a karşı takva ve korku bakımından en iyi olan ashabından oluşan bir toplumdur. Dolayısıyla Resul onları dinlerine ve güzel ahlaklarına terk edip (az vererek) kısan, (çok vererek) yayan,

¹³⁰ Ebu Davud, *İcâre*, 51; İbnu’l Arabî, *‘Ârızatu’l Ahvezi bi Şerhi’t Tirmizi*, Haz.: Hişâm Semîr Buhârî, Beyrut, Dâru İhyai’t Turâsi’l Arabi, H. 1415 - M. 1995, 5/53; Şevkânî, a.g.e., 5/334-335

¹³¹ Mübârekfûrî, *Tuhvetu’l Ahvezi* 4/621.

¹³² İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi’l İslam*, s. 498

rızıklandıran ancak Allah olduğunu onlara hatırlatmak ile yetinmiştir. Müminlerin özlğinde bu hatırlatmanın etkisi, otoritenin müdahale etmesinden ve zorlayıcı fiyatlar belirlemekten daha çok şiddetlidir. Nitekim sahabeler, bu hatırlatmaya bağlı kalıyorlardı. Fiyatlandırmaya ihtiyaç yoktu. İşler ve insanların durumları farklılaşınca hüküm farklılaşır. İbnu'l Arabi bu hadisin şerhinde şöyle demiştir: Nebi'nin (s.a.) söylediği haktır, fiili hükümdür. Fakat bu, sebatları doğru olan ve Rablerine teslim olan bir topluluk içindir. İnsanların mallarını yemeyi kasteden ve onlara baskı yapan bir topluluk için ise; Allah'ın kapısı geniştir ve hükmü uygulanandır.”¹³³

• Bazıları hadisi, fiyatlandırmanın nehy edildiğinin anlaşılmadığı şekilde tefsir etmişlerdir. Bu hadisin fiyatlandırmayı açıkça nehy etmediğinden bahsetmiştir. Onlara “fiyatlandırma yapmayın” ya da “fiyatlandırma helal değildir” dememiştir. Sadece “Hiç şüphe yok ki, fiyat tayin eden, (az vererek) kısan, (çok vererek) yayan, rızıklandıran ancak Allah'tır” demiştir. Bunun anlamı; bütün nimetleri yaratan Allah'tır, Tek rızık veren O'dur. İsterse kullarına rızık bollastırır. Böylece fiyatlar ucuzlayarak onlar mutlu olurlar. İsterse rızık kısar da fiyatlar yükselerek insanlar daralırlar. O halde bu anlamda fiyatları koyan Allah'tır. “Fiyat koyan” O'nun isimlerindendir. O'nun fiyat koyucu olmasının anlamı, içerisinde maslahat oldukça kullarına fiyatlandırmayı yasaklaması değildir. İsminin el-Hâkim olması gibi, bu toplum için yönetimin varlığını ve ümmet için bir yönetici belirlenmesinin zorunluluğunu yasaklamaz. Zira Resul, fiyatlandırmayı açıkça nehy etmekten kaçınmıştır, açıkça emretmekten de kaçınmıştır. Fiyatlandırmada zaruret olduğunu görmüş olsaydı emrederdi. Fakat meseleyi genel kaidelerin hükmüne terk etmiştir. Resul fiyatlandırmayı açıkça mübah kılıp maslahatı sağlayan zararı uzaklaştıran genel kaidelerin hükmüne terk etmeseydi, belki de bu bazı cahilleri ve kötü kimseleri gerçekten gerekmediği halde fiyatlandırma ile ticaret serbestiyetini sınırlandırmaya sevk ederdi.¹³⁴

¹³³ İbnu'l Arabî, *‘Arızatu'l Ahvezî bi Şerhi Sahîh Tirmizî*, 5/53- 54

¹³⁴ Azizi, *es-Sirâcu'l Münîr*, 1/401-402

c) Akıldan

a. Fiyatlandırma, mülkte tasarruf serbestiyeti ilkesi ile ters düşmektedir. Bu, İslami yasamada sabit bir asıldır. Bu hakkın meyvesi, şeriata göre sahibine verilmiş tasarruf serbestiyetidir. Zira insanların malları bizzat kendilerinin hakimiyeti altındadır. Fiyatlandırma ise, satıcıya bir tür engel koymaktır ve onu zarara uğratmaktır. Mülk edinme hakkına engel olmak ancak hak ile caizdir, fiyatlandırma ondan değildir.¹³⁵

b. Fiyatlandırmada fesat sebebi ve zarara götüren vardır. Zira bu, pahalılaşmanın sebebidir. Çünkü bu ulaştığında tedarikçiler, istemedikleri bir fiyatla satmaya zorlanmamaları için mallarını ülkeye sunmazlar. Aynı şekilde piyasa ehli de, yanlarındaki malları satmaktan geri dururlar, razı oldukları fiyatla satmak için mallarını saklarlar. Böylece bundan insanlara daha büyük zarar meydana gelir. Bütün bunların sebebi ise, fiyatlandırmadır. Bu zararı gidermek için fiyatlandırmanın yasak olduğunu söylemek kaçınılmazdır.¹³⁶ Yasaklayan ve haram olduğunu söyleyenlerin bakışında fiyatlandırma sadece adil fiyatı gerçekleştirmeye kefil olmayan bir vesile değildir. Aksine bu, genel ve büyük bir zarara doğrudan sebeptir. Bu zarar, bir yandan satıcılara, üreticilere ve ithalatçılara diğer taraftan ise alıcılara ve tüketicilere dokunur. Bu da devlet ekonomisine ulaşarak olur. Kuşkusuz bunlar, bu vesilenin sonuçlarıdır. Onun bu ekonomik ve toplumsal sonuçları, şeri vasıfların kendileri ışığında uyarlandığı sonuçlarına bakarak kesinlikle haramdır. Dolayısıyla onların alınmasına neden olan yasaklanır.¹³⁷

c. Fiyatlandırmada insanları kendilerinin hoşnut olmadığı fiyat ile mallarını satmaya zorlama vardır. Bu, haramdır ve zulümdür. Allahu Teala diyor ki; “.. kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka.” Buna binaen; yönetici tarafından belirlenen belli bir fiyattan satmaya zorlayarak rızanın yok olması, sözleşmenin yapıldığı temeli ortadan kaldırır. Bu ise, batıldır. Batıl, şeri olarak yok sayılır ve onun üzerine bir neticenin olmasını gerektirmez. Kimse batılı caiz kılma hakkına sahip değildir. Buna bağlı olarak, sözleşme yapanlardan birisi için zorlayıcı fiyatlandırma ile bu zorlayıcı

¹³⁵ Müznî, *Muhtasarı'l Müznî*, s. 129- 130

¹³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/239

¹³⁷ Ya'kûbî, *Ahkâmü't Tes'îr*, s. 13; Duraynî, *Buhûs Mukârîne*, 1/554

alışveriş esasına dayanarak kardeşinin malına sahip olması ya da yemesi helal değildir, şer'an caiz değildir.

d. İmam Müslümanların maslahatını gözetmekle emrolunmuştur. Fiyatların ucuzlaması ile müşterilerin maslahatına bakması, fiyatların çokluğu ile satıcıların maslahatına bakmasından daha evla / öncelikli değildir. Bu iki husus, karşılaşırsa, iki gruba kendilerine pazarlık yapma serbestiyeti ya da kendileri ile genel çözüm ve mülkiyet kaidelerinin kalktığı sözleşme yapma serbestiyeti imkanlarının verilmesi gerekir.¹³⁸

Tartışma:

Fiyatlandırma tasarruf serbestiyeti ile ters düşmektedir. Buna özellikle tüccarlar ve mal sahipleri tarafından uydurulan ekonomik krizler sırasında sömürü ve tahakküm koşulları gösterilebilir. Bunlar karşılıklı rıza ilkesini göstermelik yapar. Bu da hükmünün uğruna konulduğu şeri maksadı gerçekleştirmez.¹³⁹ Ölçü maksatlardır. Zira böylesi şartlarda karşılıklı rıza ilkesi sözü, kamunun zarar görmesine götürür. Çünkü sebestiyet ya da rızadan müşteri olmaksızın tek başına satıcı yararlanmaktadır. Zira satıcı malı kendisi için ayırır ve fiyatta tahakküm sürer. Müşteri bunun tersidir. Çok fazla ihtiyaç onu tahakkümü ya da pahalılığı ne olursa olsun, satıcının dayattığı fiyatı zorunlu olarak kabul etmeye iter. Hiç şüphe yok ki bu göstermelik kabul etme gerçek rıza değildir. Zira bu aşırı aldatmadan kimse razı olmaz. Gerçek rızanın / memnuniyetin menatı / odak noktası sağlanmadığında şeriata göre mülk el değiştirmez. Bu nedenle, sözleşme yapanlardan birinin başkasının malından faydalanması helal olmaz. Bunun için şeri olarak sebep batıl olunca hükmü de gerçekte geri kalır. Bu anlamda Gazali diyor ki; “her sebep bir hükme mensuptur. Hüküm maksadı ifade ettiğinde denilir ki; bu sahihtir, maksadından geri kaldığında denilir ki, bu batıldır.”¹⁴⁰ Nitekim maksadı ve hükmü geri kaldığından dolayı karşılıklı rıza batıl olmuştur. Dolayısıyla fiyatlandırmayı yasaklamak için karşılıklı rıza ilkesi ile delil getirilmek uygun olmaz.

¹³⁸ Şevkânî, a.g.e., 5/334-335, Mübârekfûrî, a.g.e., 4/621, Duraynî, *el-Menâhic el-Usûliyye*, s. 149

¹³⁹ Karşılıklı rıza hükmü, sözleşme yapan iki taraftan her birisini diğerinin malından yararlanmasını ve ona sahip olmasını helal kılmıştır. Bkz.: Duraynî, *Buhûs Mukârine*, s. 574

¹⁴⁰ Gazalî, *el-Mustasfa min İlmi'l Usûl*, 1/218

Fiyatlandırmanın pahalılığın sebebi olduğu ve bunun da genel ekonomiye zarar verdiği sözüne gelince; Tüccara mal için yapmış olduğu gerçek maliyete ilaveten ticareti durdurmasına yol açmayan makul miktarda kârı içeren adil fiyatlandırma, piyasanın denetlenmesi ile alış ve satışın doğal şekilde olmasını sağlar. Buna ilaveten yönetici, tedarikçileri ellerinde olan malları satmaları için sunmaya sevk edebilmesini sağlayan araçlara sahiptir. Ayrıca gizli depolarından malları çıkarma gücüne sahiptir. Buna ek olarak malları tedarik edip maliyeti üzerinden satabilir. Böylelikle tüccarların ellerinde olan malları ve eşyaları eş değer fiyatla satmalarını sağlayıp bununla stokçuluğu ve istismarı ortadan kaldırır.

“Fiyatlandırmada insanları kendilerinin hoşnut olmadığı fiyat ile mallarını satmaya zorlama vardır” sözüne aşağıdaki şekilde cevap verilebilir:

- Bundaki zorlama, zarar ettirmek ve zulüm olmaksızın adaletle satış yapmaya zorlamaktır. Eşdeğer bedeli zulüm yaparak kabullenmeye zorlama değildir. Aksine zulüm, istismar etmek ve eşdeğerden fazlasını almaktır.
- Ayrıca, kamu yararı dikkate alınarak, benzerine uyumlu makul kârlar almasına yolu açık tutulmaktadır.
- Sözleşmeye zorlama yapmak kamu maslahatı için olduğunda, adalet için ya da dikkate değer özel bir maslahat için menat olması nedeniyle satışın sıhhatine engel olmaz.¹⁴¹

“İmam Müslümanların maslahatını gözetmekle emrolunmuştur. Müşterilerin maslahatına bakması, satıcıların maslahatına bakmasından daha evla / öncelikli değildir” sözüne şöyle cevap verilebilir: Fiyat tüccarlar nedeniyle yükseldiğinde, İmam Müslümanlar ve alıcıların kamu yararını korumak için müdahale eder. Zira piyasanın ileri gelenlerini ve bazı başka güvenilir kimseleri bir araya getirip onlara nasıl satın aldıklarını ve nasıl satış yaptıklarını sorar, sonra da hem onların lehine hem de kamunun lehine razı olacakları bir karar verir. Onları fiyatlandırmaya zorlamaz, fiyatlandırmayı rıza ile yapar. Bununla satıcıların ve müşterilerin maslahatını öğrenme imkanına erişir. Bunda satıcılara kendilerini ayakta kalmalarını sağlayan ve içerisinde insanlara haksızlığın olmadığı kâr verilir. Bununla iki tarafın

¹⁴¹ Hâmid, Huseyn, *Nazariyyetu'l Maslaha*, s. 171-172

da maslahatı dikkate alınır. Zira mallarında tasarruflarına engel konulmaması bahanesiyle tekelcilik ve insanları sömürmek için İmamın tüccarlara fırsat vermesi adalet ve insaf değildir. Aksine misli fiyatla satış yapmaya tüccarları zorlamak Müslümanların maslahatındandır. Onların eş değer fiyata zorlanmalarında bir zulüm ve zarar görmeleri yoktur. Zira imamın, kendileri için makul bir kâr içeren bir fiyat belirleyerek tüccarların maslahatını göz önünde bulundurması gerekir.

İkincisi: Fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyenler sünnetten ve eserlerden deliller getirmişlerdir. Bunlar daha önce, bu incelemenin birinci bölümünün “Fiyatlandırmanın Şer’î Temeli” isimli ikinci başlığında izah edilmiştir. Özetle;

a. Sahiheynde geçen Abdullah b. Ömer (r.a) hadisidir. Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Her kim bir köledeki hissesini bağışlayıp azad eder / özgür kılar ve kölenin, geri kalan değerine ulaşacak derecede bir malı bulunursa, o pay için köleye adilce bir kıymet konulur, o payını azad eden, diğer ortakların hisselerini verir ve onun hesabına köle hürriyetine kavuşup azad olur.”¹⁴²

Hadisteki delâlet yönü: Resul (s.a.) ortağın müşterek köle üzerindeki payının fiyatlandırılmasını emretmiştir.

Tartışma:

Fiyatlandırmayı zaruret ve ihtiyaç ile birleştirerek şufa hakkına kıyaslamak farklı olanla kıyas yapmaktır. Çünkü köleyi azad etme maslahatı burada zahirdir / açıktır. Fiyatlandırmada ise böyle değildir, maslahat açık değildir. Hatta kusurları, zarar vermeyi ve zorlukları içermektedir.¹⁴³ Gerçek maslahat; Resul’ün (s.a.) yaptığı gibi, dolandırıcılık ve yalancı reklam ve tekel önlenmesine ilişkin mevzuatın uygulanmasını göz önünde bulundurarak piyasa mekanizmasını serbest

¹⁴² Tahrici daha önce geçmişti.

¹⁴³ Fiyatlandırma kusurlarından birisi herkes için adil bir fiyat belirlemenin zorluğudur. Bu, üretim ve pazarlama maliyetlerinin farklı olmasından ve belirlenmelerinin ve takiplerinin zor olmasından dolayıdır. Özellikle de fiyatlarında etkili olan üretim faktörleri farklı olduğunda. Bu faktörlerin bazısı dışarıdan ithal edilmiş olup fiyatlarını kontrol etmek zorlaşır. Bu nedenle kabul edilebilir maliyet hesabının herhangi bir türü ile belirlemenin zorluğu yanı sıra zaman zaman üretim maliyetleri değişkendir. Böylece zarara ulaşmak ve fiyatlandırma için maliyetlerin takip edilebildiği bir esnek mekanizma bulmaya çalışmak kaçınılmazdır. Bu, zor ve imkansız bir husustur. Çünkü bu, doğru istatistikler ve açıklamaları elde etmenin ve fiyatlandırılması söz konusu olan malın fiyatına dahil olan çeşitli üretim faktörlerinin fiyatlarının yakın takibinin çok zor olduğundandır. Dolayısıyla fiyatlandırma mekanizması; karmaşık piyasa mekanizmasının yerini, tüccarların, distribütörlerin ve uzmanların binlerce deneyiminin yerini dolduramaz. Bkz. Sümâlî, *el-Hurriyyetu’l İktisâdiyye*, s. 448

bırakmaktadır, arz - talep -rekabet yasalarının piyasaya arz edilenlerin miktarı ve onlara talep miktarı ışığında malların fiyatlarını belirlemeye terk edilmesindedir.

b. Semüre b. Cündeb'den şöyle rivayet edilen; Ensar'dan bir zatın bahçesinde onun bodur bir hurma ağacı vardı. Ensari, Rasulullah (s.a.)'e gelip durumu anlattı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) Semüre'den o ağacı satmasını talep etti. Ama Semüre kabul etmedi. Bu sefer onu başka yere taşımasını talep etti. Ama Semüre yine kabul etmedi. Resulullah şöyle dedi: "Ağacı ona bağışla!" ve buna rağbet etmesi için "şöyle şöyle ecir var!" Ama Semüre yine kabul etmedi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Sen muzır birisin!" Sonra Rasulullah (s.a.) Ensari zata dönüp dedi ki: "Git, onun hurmasını sök!"¹⁴⁴

Hadisteki delâlet yönü: Peygamber (s.a.) ağaç sahibinin, ağacını satmak istememesi halinde bağışlamasını gerekli kılmıştır. Bu durumda başkalarına zararın engellenmesi için satış vacip olduğuna göre, fiyatların yükselmesi ve insanların ihtiyaçlarının istismara açık olması halinde, satışın belirlenen bir bedelle yapılması evla babından vaciptir. Bu, fiyatlandırmanın cevazına delalet eder.

Tartışma:

Hadis, senedindeki kopukluk nedeniyle isnadı zayıftır. Bunu İbn Hazm, Şevkânî ve diğerleri de kabul etmişlerdir.¹⁴⁵

c. Said b. Museyyeb'den şöyle rivayet edilmiştir: Ömer b. Hattab (r.a.) Hâtib b. Ebu Beltaa'nın yanında geçti. O sırada kendisine ait kuru üzümleri pazarda satıyordu. Ömer b. Hattab ona dedi ki, "Ya fiyatı artırırsın, ya da pazarımızdan çekip gidersin."¹⁴⁶

Delillendirme yönü: Efendimiz Ömer (r.a.), Hâtib b. Ebu Beltaa'ya fiyatlandırma yapmıştır.

Tartışma:

Bu delili aşağıda tartışmaktayız:

¹⁴⁴ Tahrici daha önce geçmişti.

¹⁴⁵ Makdisî, *Kitâbu'l Furû'*, 6/451

¹⁴⁶ Tahrici daha önce geçmişti.

a. Bu eserde fiyatlandırma yoktur. Dolayısıyla bu, Ömer'in (r.a.), fiyat belirlediğini iddia eden için bir kanıt olmaz.

b. Ömer hakkında gelen bu eser, özel bir mesele hakkında gelmiştir. O da piyasa fiyatından daha azı ile satış yapmaktır. Tercih edilen ise; ucuz fiyatla satış yapmakta insanların geneli için maslahat olduğça bu durumda fiyatlandırma yapmak caiz olmaz.

c. Bu eseri kabul etmekle birlikte, sahabenin içtihiadı ve sahabenin sözü Kitaptan ya da Sünnetten bir nassa dayalı olmadıkça hüccet / delil olmaya uygun değildir. Yalın görüşe dayandığı takdirde, bu, bu eserde Ömer (r.a)'dan şu iki görüşün geçmiş olmasına ilaveten bir kanıt olmaz:

Birincisi: Fiyatlandırma yapması.

İkincisi: Bundan vazgeçmesi. Bunun hakkında Şâfî kendi senedi ile şunu rivayet etmiştir: “Ömer (r.a) bu meseleyi vicdanen düşündüğünde hata ettiğini anlayarak hemen Hâtıb'ın evine giderek şöyle dedi: “Sana söylediğim söz ne kasıtlıdır, ne de kat'î hükümdür. Yalnız belde halkı lehine düşündüğüm içindir. Binaenaleyh nerede istersen orada sat ve nasıl arzu edersen öyle sat.”¹⁴⁷ Şâfî bu hadisin tamamını aktardıktan sonra şöyle der: “Bu, hadis, kapsamlıdır, Malik'in rivayet ettiği hadise aykırı değildir. Çünkü ya Malik hadisin bir kısmını rivayet etmiş ya da ondan rivayet eden kimse böyle rivayet etmiştir. Bu ifade ise hadisin başını ve sonunu bir araya getirmiştir. Bununla birlikte diyorum ki; insanlar mallarına hakim oldukları için rızaları olmaksızın bir kişinin onları ya da onlardan bir parçasını alması hakkı yoktur. İnsanların zorunlu oldukları konular dışındadır. Bu ise onlardan değildir.”¹⁴⁸

Bu cevap şöyle tartışılabilir: Bu vazgeçiş, zayıf kopuk bir yoldan rivayet edilendir. Zira bu, Kâsım b. Muhammed'in Ömer (r.a)'dan rivayetindendir. Kâsım, Ömer'e yetişmemiştir. Dolayısıyla munkatı'dır.

d. Sa'îd b. Müseyyeb yoluyla geldiği için bu rivayet zayıftır. Bu kişi bunu Ömer'den işitmemiştir. Dolayısıyla bu eser ile delil getirilmez.¹⁴⁹ Rivayet sahih olsa da; Ömer

¹⁴⁷ Müznî, *Muhtasaru'l Müznî*, s. 129- 130

¹⁴⁸ İbn Enes, Malik, *Muvatta'*, m. 4, s. 942 – 943, San'anî, Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemâm, *el-Müsnef*, 8/207

¹⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/40

“Ya fiyatı artırırsın” sözü ile “sattıklarını bu fiyattan fazlasıyla sat” demek istiyordu ise, bu Ömer b. Hattâb’ın siretine terstir. Zira ondan fiyatı artırmasını isteyince kamu zarar görür. İbn Rüşd de açıkça yanlış sözünü, Muvatta’nın rivayetine iştiririrken bunu anlamıştır. Satışta kolaylık gösteren ve indirim yapan hiç bir kimse kınanmaz. Aksine bundan dolayı eğer bunu insanlar hoşnutluğu için yapmışsa kendisine teşekkür edilir, Allahu Teala’nın rızası için yapmışsa ecir alır.¹⁵⁰ Böylece sanki hadisin Ömer’den geldiğini inkar edip bazısı haberi şöyle tefsir etmiştir:¹⁵¹ Bu, Efendimiz Ömer’in ekonomik siyaseti kabilindendir. Onu siyaseti, hiç bir fert ya da şirketin piyasa güvenliğini bozmasının ya da kamu maslahatına herhangi bir vakitte zarar vermesinin caiz olmaması üzerine dayanmaktadır. Bundan dolayı Ömer, Hâtıb’ın fiyatları rakiplerini ortadan kaldırmak ve Taif’tan gelmekte olan kafiye zarar vermek maksadıyla fiyatları ucuzlattığını zannetmiştir. Bu maksatla fiyatı ucuzlattığı zaman dışarıdan gelen tüccarlar tedarik etmekten kaçınacaklardır ve böylelikle kendisine bir rakip kalmayacaktır. O zaman da istediği gibi satış yapacaktır. İşte bu, rekabet modern kanunda yasa dışıdır. Bunda bugünkü bir maslahat vardır. Fakat bu, gelecekte ondan daha tercih edilir bir kötülük için bahane olarak benimsenecektir. Belki de Ömer b. Hattâb daha sonra Hâtıb’ın böyle bir şey kast etmediğinden ve bu fiyatla satış yapmanın karinesinin haram oluşun menatı ve bu durumda yasaklama sebebi olan sözleşme için bir delil olmaya elverişli olmadığından emin olmuştur. Böylece Hâtıb’a dönüp ona Şâfi’nin söylediğini söylemiştir.¹⁵²

Bu rivayet hakkında her ne söylendiyse, İbn Hazm’ın reddettiği rivayetin kabul edildiği farz edilse de hakkında söylenenin en hafifi, bunun belirli şartlara has olduğu, tamamen özel ekonomik durumların ışığında özel bir mesele için hüküm olduğudur. Resulullah’ın (s.a.) zamanında fiyatların pahalılaşması ile ilgili Enes

¹⁵⁰ Zerkânî, *Şerhu’z Zerkânî*, 3/124

¹⁵¹ Efendimiz Ömer’in (r.a) stokçuluğa karşı koymakta özel bir siyaseti vardı. Piyasayı düzenlemek ve fiyatları, sahtekarlığı ve aldatmacayı önlemek üzere hisbe sisteminin kurucusudur. Yoksulların zarar görmemesi için haftanın belirli günleri dışında et satışını engellemiştir. Genel zarara sebep olan her şeyi yasaklıyordu. Bunun uygulanmasını dikkatle denetliyor ve piyasayı denetleme işini yüklediği kimse yoluyla bu işi sıkıya bağlıyordu ya da bunu bazen bizzat kendisi üstleniyordu. Bkz.: Duraynî, *Buhûs Mukârine*, s. 617-618

¹⁵² Duraynî, a.g.e., s. 617-620

hadisinde geçtiği gibi. Pahalılık durumunda fiyatlandırma meselesi hakkında iki grubun delillerine bakılması sonucu şunlar açığa çıkmaktadır:

Pahalılık ve istismar durumunda fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyen grup aşağıdaki sebepleri dikkate alarak bunun evla / öncelikli bir husus olduğu görüşüne varmışlardır:

1. Çünkü bu, aslen kamu iyiliğini gözetmeye dayanan şeriatın ruhuna uygun düşmektedir. Nerede maslahat bulunursa Allah onu şeriattan kılmıştır. Hadislerde ve vakıalarda sabit olduğu gibi ferdi maslahat himaye edilmiş ise, kamu maslahatını himaye etmek evla babından olmaktadır.

2. Hadislerle delil getirmek ve zahirlerini almak, onlarla ikinci grubun delillerinin aralarını birleştirmeye engel olmaz. Usul kaidesi, iki delilin işletilmesinin birisinin ihmal edilmesinden evla olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla pahalılığa rağmen fiyatlandırmaya engel olan hadisleri normal durumlarda olmasına hamletmek mümkündür. Normal durumlar; içerisinde fiyatın arz - talep yasası olarak bilinene tabi olduğu, insan iradesine ait bir müdahalenin olmadığı, mal sahiplerinin fiyatın yükselmesine rağbeti sebebi ile olmadığı durumlardır. Fiyatın yükselmesini kastetmenin neticesi zulme rağbet açığa çıktığı ve müşterinin emri vaki ile baş başa bırakıldığı zaman, nasların mefhumu olmaz. Aksine bu mefhum şeriatın ruhuna aykırıdır.

3. Bu sözde görüş ya da maslahat olarak hadise karşıtlık yoktur. Zira hadis, bu durumda fiyatlandırmayı yasakladığını söylemek için genel bir lafız değildir. Aksine tedarikin azlığı sebebi ile Medine’de fiyatın yükselmesi olan özel bir mesele için gelmiştir. Bu meselede tedarik ettiğini satmaktan geri duran ya da mala eşdeğer bedelden daha fazlasını talep eden hiç bir kimse yoktur.¹⁵³

4. Pahalılık beladır ve insanı ikisi de acı olan şu iki husustan birisine götürür: Ya kendisine ihtiyacı olduğu halde mal satın almayıp sıkıntıya ve güçlüğü düşer. Allahu Teala, şöyle diyor: “..Din işinde üzerinize bir güçlük de yükledi.”¹⁵⁴ Yahut maddi gücüne rağmen onu satın almak zorunda kalıp kendisini borç sıkıntısına sokar ki bu,

¹⁵³ Ebu Rahıyye, Mâcid, *Hükümü’t Tes’îr*, m. 1, s. 379; İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 497

¹⁵⁴ Hacc: 78

fakirlik sebeplerinden birisidir. Fakirlik ise, Peygamber'in (s.a.) Allah'a sığınırken küfürle birlikte saydığı bir husustur: "Allah'ım, küfürden ve fakirlikten sana sığınırım."¹⁵⁵

Racih Görüş: Bu iki durumda zorlayıcı fiyatlandırma meselesi hakkında tercih edilen görüş şudur:

Birincisi: İçerisinde fiyatların, her hangi bir kimsenin müdahalesi olmaksızın arz-talep yasasına göre belirlendiği normal durumlarda fiyatlandırmanın haram olmasıdır. Fiyatlandırma bu durumda zulümdür. Zulüm haramdır.

İkincisi: İçerisinde pahalılığın doğal olarak olduğu, bu fiyatın artmasının ya da azalmasının meydana gelmesinde tüccarların elinin olmadığı durumlarda fiyatlandırmanın haram olmasıdır. Bu durumlar; nüfus artışı ve bir ülkeden başka bir ülkeye mal getirmekle piyasayı dengelemeye yetersiz kalmak neticesi olur, ya da piyasadaki mevcut malların azlığı ve mahsulleri yok etmek kastı olmaksızın onların çoğaltılamaması neticesi olur. Bu pahalılık durumu, Allahu Teala'nın kullarını sınamak için ya da vacipleri yerine getirmedeki eksiklerinden veya haramları işlemelerinden dolayı cezalandırmak için murad ettiği ve yalnızca zulmedenlere isabet etmeyen doğal bir durumdur.

Üçüncüsü: İçerisinde tüccarlar ve üreticiler tarafından ister doğrudan ister ise dolaylı bir sebeple uydurulmuş pahalılığın olduğu durumlarda fiyatlandırmanın caiz olmasıdır. Fiyatların yükselmesinin değerin zayıflamasına erişmesi şart koşulmaz. Aksine fiyatın sadece zararın başlangıcına erişmiş olmasında onlara fiyatlandırma yapması hakkı vardır. Şöyle ki:

1. Getirdikleri delillerin kuvvetli oluşu ve bu görüşün İslam şariatının ruhu ile örtüşmesidir. İslam şariatının ruhu ise; zulmü engellemeyi, adaleti gerçekleştirmeyi ve insanlardan zararı gidermeyi gerektirmektedir.
2. Bu durumda fiyatlandırma yapmakta insanların genelinin maslahatını gözetmenin olmasıdır. Zira fiyatlandırma adil olunca, satıcı için uygun bir kârı aynı şekilde

¹⁵⁵ İbn Belbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*, s. 303; İbn Abdalberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkâr*, Thk.: Abdulmu'tî Emîn Kal'acı, Kahire, Dâru'l Va'yi, H. 1414 - M. 1993, 8/140.

müşteri için de stokçuluk, istismar ya da zulüm olmaksızın malı içermektedir. Bu, denildiği gibi ekonomik sorunlar ve krizler için bir sebep değildir. Bunun aksine, kendisine ihtiyaç olduğu halde bulunmaması, istismarcı açgözlülerin önüne fiyatları manipüle etmek ve mallarda tahakküm sürmek için kapıyı açar. Bunların baskı altında tutulması ve tamahlarının sınırlandırılması gerekir ki bunun yolu da zorlayıcı fiyatlandırma yapmaktır.

Dördüncüsü: Tüccarların aracılardan fiyatlara tahakküm etmek ve onlarla oynama yapmak yoluyla ya da stokçuluk ve istismar yoluyla serbest piyasaya müdahale ettiklerinde fiyatlandırma vacip olur. Zira bu durumda onlara fiyatlandırma yapmak ve onları eşdeğer fiyata zorunlu kılmak vacip olur. Çünkü bu, istismarı önleme ve kamudan zararı uzaklaştırma aracı kabul edilir. Zira kamudan zararı uzaklaştırmak bir kamu maslahatıdır ve bunun gerçekleşmesi İslam’da adaletin en güçlü şekillerindendir.¹⁵⁶

Beşincisi: Zorlayıcı fiyatlandırma, sadece aşırı pahalılık durumunda olur. Bu, eşyaların arasında ayırım yapmaksızın ticaret için hazırlanmış her şeyi adaleti sağlayacak, tekelciliği ve sömürüyü önleyecek şekilde kapsamaktadır.

Altıncısı: Fiyatın artmasının kasıtlı fiyat artırımını olması, kasıtlı olarak fiyatın düşürülmesi gibidir. Fiyatı artıran kişiden o artırmayı indirmesi istenildiği gibi, piyasa müfettişi alışılmış fiyatı düşüren kimseden o fiyatı piyasa fiyatına paralel olacak şekilde yükseltmesini ister.¹⁵⁷

Yukarıda geçenlere dayanarak denilebilir ki; pahalılık vb. ile mücadele etmek için devletin izlediği bir siyaset olarak fiyatlandırma Resulullah’ın (s.a.) hadisinden dolayı yasaklanmıştır, zulümdür ve haramdır. Stokçuluk, hasretmek ve gizli anlaşma gibi fiyatlandırmanın vacip olduğu durumda ise; kamu maslahatını gerçekleştiriyor ve onlardan zulmü uzaklaştırıyor olmasından dolayı fiyatlandırma caizdir. Bu maslahatı korumak zorunda olan piyasa müfettişi bu işe, piyasa mekanizmasına müdahale etmek için bahane olacak genel bir lafız ve tantanalı slogan olmaması için belirli bir emirle bakar. Aksi halde maslahat ile belirli bir emirle sınırlandırmaksızın yalın maslahat kast edilirse, şüpheli maslahatın sağlanması için fiyatlandırmada

¹⁵⁶ İbn Kayyim, a.g.e., s. 312; İbn Teymiyye, a.g.e., s. 497

¹⁵⁷ Duraynî, a.g.e., s. 571, Dirveşi, a.g.e., s. 387-388, Ebu Rahiyye, a.g.e., s. 390

genişlemeye imkan verir. Bunda ise, Resulün hadisi ile çatışma vardır. Fakat maslahat, tekelciliğin, tüccarların fiyatları yükseltmek ve satışı ya da alışı bir takım belirli insanlar ile sınırlandırmak konusunda gizli anlaşmaların olduğu insanları sıkıntı ve zorluklara maruz bırakan durumda yapılan fiyatlandırmadaki maslahat ile sınırlandırılırsa, böylelikle kontrol altında tutulabilen bir emirle sınırlandırılmış olur. Böylece bunda Resulullah'ın hadisine bir aykırılık olmaz. Aynı şekilde, fiyatlandırmanın pahalılık, açgözlülük ve tamah ile mücadele için olduğuna dair sözler de geniş terimlerdir. Sadece pahalılıktan dolayı fiyatlandırma vacip olmaz. Zira Resul (s.a.) zamanında fiyat pahalı idi, o fiyatlandırma yapmadı.

Bu sonuç; fiyatlandırmayı yasaklayan, zulüm ve haram olarak vasıflandıran Şâfîiler, Hanefiler, Hanbeliler, Malikiler'den oluşan cumhurun mezhebine uyumludur. Aynı şekilde bu sonuç, ihtiyaç ve zaruret durumunda fiyatlandırmanın mubah olduğunu söyleyen bazı Hanefilerin görüşü ile de uyumludur. Zira onların sözlerinin incelenmesinden açığa çıkıyor ki; içerisinde onlara göre fiyatlandırmanın sahih olduğu ihtiyaç ve zaruret stokçuluk ve stokçunun yüksek fiyatla satış yaptığı durum ile sınırlandırılmıştır. Bu sonuç, maslahatın sağlandığında fiyatlandırmayı caiz gören, fiyatlandırmanın mubahlığını genişletmesi ile meşhur olan İbn Teymiyye'nin görüşü ile de uyumludur. Zira onun sözünü tümevarım yöntemi ile incelendiğinde ona göre fiyatlandırmanın bir türü zulümdür ve haramdır, bir kısmı da adaleti içerdiğinde caizdir ve vaciptir dediğini görürüz.¹⁵⁸

1.2. FİYATLANDIRMANIN GENEL ETKİLERİ

Fiyatlandırma; bir etüd metodolojisine uygun, piyasa ehlinden uzmanlarla istişareye dayalı sahih bir temel üzerine kurulu olmadığında, olumsuz etkilere sebep olabilir. Bu nedenle fiyatlandırma yapan kimse, üretim, tüketim ve piyasaların durumları hakkında bilgi ve titizliği araştırmak zorundadır. Aksi halde bu, üreticiler ya da tüketiciler için bazı zararlı etkilere yol açar. Böylelikle ceza ve günah gibi şeri neticelerine ilaveten ekonomik krizlere sebep olur. Zira fiyatlandırma sadece yönetici tarafından ya da onun vekili tarafından şeri şekilde sabit olmuştur. Zorunlu

¹⁵⁸ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 497, Sümâlî, a.g.e., s. 464

fiyatlandırmadan kaynaklanabilen etkilerin ayrıntılı sunumu aşağıdaki konu sayesinde fakihlerin içtihatları ışığında yapılmaktadır.

1.2.1. Fiyatlandırmanın Satıcı Üzerindeki Etkisi

İmam fiyatlandırma yaptığı halde satıcı, belirlenen fiyattan fazlasıyla satış yaparak fiyatlandırma muhalefeti yaptığı zaman, bu muhalefet cezayı ve günahı gerektirir mi?

Hanefiler ve Şafiiler, içerisinde imama açıktan açığa muhalefet olmasından dolayı fiyatlandırmaya muhalefet eden kimseye tazir cezası gerektiğini söylemişlerdir. Ebu Hanife'ye soruldu ki; hisbe sorumluluğunu üstlenen kimse mallara bir değer ile fiyat koyduğu halde, bazı piyasa ehli buna aykırı davranıp o değerden fazlası ile satış yaptığında Bundan dolayı ona tazir cezası verilir mi? bunun üzerine o şu cevabı verdi: Piyasa ehlinden kimse belirlenen değerden daha fazlası ile satış yaparak taşkınlık yaptığında bundan dolayı tazir cezası alır.¹⁵⁹ Hanefi içtihadı fiyatlandırmaya muhalefetin tazirle cezalandırılmasını kabul etmektedir, fakat yöneticiye muhalefet ve isyan temelinde kabul etmektedir.¹⁶⁰

Şafiiler, bu aykırı davranışla itaattan dışarı çıkmanın bir şıkkı olduğu için ve fiyatlandırmanın kişiye mülkünde belirli fiyatla satış yapmasına engel koymak sayılmadığı için fiyatlandırmaya aykırı davranın tazirle cezalandırılması gerektiği görüşündedirler.¹⁶¹ Şerbînî taziri, fiyatlandırmanın haram kılınması sonucu ortaya çıktığı biçiminde yorumlamıştır. Ezra'î şöyle demiştir: fiyatlandırmanın caiz oluşuna binaen bir türev olması kadıya bırakılmış bir sorundur. Zerkeşi, İbn Refia'nın bunu kesin olarak karara bağladığını ifade eder. Aslında fiyatlandırmanın olmadığı için tazir de olmaz ve yöneticiye muhalefet oluşundan dolayı aksine hamledilir.¹⁶²

Malikilerin çoğunluğu ve Hanbelilerin sonradan gelenleri, fiyatlandırma kendi içtihatlarında zorunlu olmasından hareketle fiyatlandırmaya aykırı davrananın cezalandırılması gerektiği görüşündedirler. Belirlenen fiyattan fazlasıyla sattığında imam onu uygun gördüğü şekilde tazir cezası ile cezalandırır. Belirlenen fiyattan

¹⁵⁹ Ankaravi, Muhammed b. Hüseyin, *el-Fetâvâi el-Ankaravî*, Giza, Matba'atu'l Emîriyye, H. 1281, 1/159

¹⁶⁰ Duraynî, a.g.e., 1/559

¹⁶¹ Şirbinî, *Muğni'l Muhtâc*, 2/581

¹⁶² A.g.e.

azıyla sattığında ise, Maliki fakihleri yöneticinin fiyatlandırmaya aykırı davranışının piyasadan çıkartması gerektiğinden bahsetmişlerdir.¹⁶³ Zira belirlenen genel fiyattan azıyla satış yapmakta piyasa ehlinin geneline zarar vermek vardır.¹⁶⁴ Bu tazirin bir türüdür. Çünkü tazir; uyarmak tehdit etmek hapse atmak durdurmak piyasadan dışarı çıkartmak ruhsatını iptal etmek para cezası vermek vb. şeklinde olabilir. Yönetici ve onun yetkili vekili amaca götüren, maslahatı elde eden ve zararı uzaklaştıran olması bakımından bunlardan uygun gördüğünü uygular.

Fakat tazir nedir, miktarı nedir? Tazir lügatte: (عزر) fiilinin mastarıdır. Reddetmek, menetmek ve azarlamak manasınadır. Tazir; birine yardım etmek, yüceltmektir. Buna örnek, Allahu Teala'nın şu sözleridir: (وَتَعَزَّزُوهُ وَتُقَرِّزُوهُ) “..Resûlüne yardım edersiniz, ona saygı gösterirsiniz ...”¹⁶⁵ (وَأَتَيْنُمُ الرِّكَاءَ وَأَمْنُكُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ)¹⁶⁶ Denilir ki: (عزر أخاه) “..peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz...”¹⁶⁶ Kardeşine yardım etti, demektir. Çünkü düşmanın kendisine eziyet vermesin diye onun düşmanına engel oldu. Tazirin aslı: Te'dîbtir / terbiye etmektir. Bu, zıtlar isimlerinden birisidir. (عَزَّرْتُ فلاناً) sözünün yorumu, yani falancayı edeplendirdim demektir. Yorumu şöyledir: Ona çirkinlikten geri tutanı yaptım.¹⁶⁷ Araştırmamızda da bu anlamı kullandık. Terminolojide ta'zir ise: Hakkında had ve keffaret bulunmayan her masiyette Allah veya kul hakkı olarak verilmesi gereken, miktarı ve keyfiyeti Şeriat tarafından belirtilmemiş olan cezadır.¹⁶⁸

Tazirin miktarı ve keyfiyeti, sonra da yöneticiye ya da vekiline verilen yetki, insanlar ve onların rütbesine bağlı olarak masiyetin boyutu ve türüne göre değişir. Yöneticinin her bir durumda uygun cezayı, gayeyi gerçekleştirecek şekilde seçmesi hakkı vardır. Tazir cezası, sopayla vurmak gibi bedensel, hapsetmek, tecrit ve sürgün etmek gibi hürriyeti tahdit, para cezası, piyasadan uzaklaştırma ve teşhir gibi malla

¹⁶³ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/17, Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l Mu'rib*, 6/409

¹⁶⁴ Duraynî, a.g.e., 1/559

¹⁶⁵ Fetih: 9

¹⁶⁶ Maide: 12

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, (عزر) md., 31/2924-2925; Firuzabadi, *el-Kâmus el-Muhîr*, s. 1085

¹⁶⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/151-152; Ezherî, *Cevâhiru'l-iklil*, 2/296; Ramlî, *Nihâyetu'l Muhtâc*, 8/18-19; Mâverîdî, *el-Ahkâmu's Sultâniyye*, s. 310; İbn Teymiyye, Meciduddîn, *el-Muharrir fi'l Fıkhi 'Alâ Mezhebi Ahmed b. Hanbel, ve me'ahu el-Nekut ve es-Sunniyyeti 'alâ Müşkili'l Muharrir lilimâm Şemseddin Ebî Mufleh Makdisî*, Riyad, İslami İşler, Vakıflar, Davet ve İrşad Bakanlığı, m. 2, s. 164; İbn Teymiyye, *es-Siyâsetu's Şer'iyye*, s. 145; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 279

ilgili veya başka bir şekilde olabilir.¹⁶⁹ Tazir mefhumuna ait bu anlam, İslam alimlerinin üzerinde ittifak ettikleri husustur.”¹⁷⁰

İbn Teymiyye diyor ki: “Tazir cezalarının miktarları ve sıfatları suçların büyüklüğü ve küçüklüğüne göre, suç işleyenin durumuna göre, azlığında ve çokluğunda suçun durumuna göre farklı olmaktadır.”¹⁷¹ Bu nedenle İbn Kayyim, İslam Şeriatında tazir cezasının miktarının belirlenmediği görüşündedir. Tazir cezası imamın içtihiadına terk edilmiştir. İbn Kayyim şöyle der: “Tazirin en azı için bir sınır soktur.”¹⁷² Çünkü takdir edilmiş olsaydı, o had cezası olurdu,¹⁷³ ayrıca tazir ancak, kendisine gidilmesi gereken Şeriat koyucudan bir nas ile olurdu. Tazirin en azı için bir nas yoktur. Dolayısıyla, engelleyici ve caydırıcı olarak gördüğüne göre yöneticinin yetkisine bırakılmıştır.¹⁷⁴ Buna göre tazirin en çoğu için de bir sınır yoktur, aksine maslahata ve suçun miktarına göre yöneticinin görüşüne bırakılmıştır. Dolayısıyla yönetici onun hakkında içtihad eder. Bu, Maliki mezhebinden güvenilen,¹⁷⁵ Şafi mezhebinden takdim edilen,¹⁷⁶ Hanefilerden Ebu Yusuf’un¹⁷⁷ Hanbelilerden İbn Teymiyye’nin¹⁷⁸ seçtiği görüştür.¹⁷⁹ O halde tazirde ibret, -genel olarak- insana söz ya da fille acı vermektir.¹⁸⁰ Buna göre, vacip olana -belirlenmiş fiyata bağlı kalmaya- muhalefet şu iki hususu gerektirmektedir:

a) Dini yönden günahıdır.¹⁸¹

¹⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, s. 526; İbn Cizzî, Ebu Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânin el-Fıkhiyye*, Thk. Muhammed b. Seyyîdî Muhammed Mevlâyî, s. 534; İbn Kayyim, a.g.e., s. 684, Hammad, Nezih, *Mu’cemu’l Mustalahât el-Mâliyye ve’l İktisâdiyye fî Luğati’l Fukehâi*, s. 142

¹⁷⁰ Curcanî, *Mu’cemu’t Ta’rifât*, s. 56; Ammâra, Muhammed, *Kâmûsu’l Mustalahâtî’l İktisâdiyye fî’l Hadârati’l İslâmiyye*, s. 122-123; Hammad, a.g.e., s. 142

¹⁷¹ İbn Teymiyye, a.g.e., 28/63

¹⁷² İbn Kayyim, a.g.e., s. 685

¹⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/525

¹⁷⁴ Ebu Zeyd, Bekir b. Abdullah, *el-Hudûd ve’t Ta’zîrât*, 2. Baskı, Riyad, Dâru’l ‘Âsime, H.1415, s. 466

¹⁷⁵ Ezherî, *Cevâhiru’l-iklil*, 2/296

¹⁷⁶ Ramlî, *Nihâyetu’l Muhtâc*, 8/18-19

¹⁷⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/152

¹⁷⁸ İbn Teymiyye, *es-Siyâsetu’s Şer’iyye*, s. 145

¹⁷⁹ İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 282-283.

¹⁸⁰ Duraynî, a.g.e., 1/555

¹⁸¹ Zira, yöneticiye itaat, Allahu Teala’nın şu sözünden dolayı vaciptir: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan ülûlemre (idarecilere) de itaat edin..” (Nisa: 59) Yöneticiye muhalefet etmek günahı gerektiren bir masiyet sailmaktadır. Zira masiyet olmayan durumlarda, fasık ve zalim olsalar bile, emir sahiplerine itaat icma ile vaciptir. Fiyatlandırmada ise, bir

b) Otoriteden yargı hükmü olarak cezadır.

Buna göre, cezalandırmada her bir durumda şeriatın maksadını gerçekleştirenin aşılmaması gerekir. Zira maksadı aşmak zulümdür. Benzer bir zulüm işleyerek zulüm uzaklaştırılmaz.¹⁸² Bunların hepsi içerisinde fiyatlandırmanın caiz olduğu durumlardadır. Fiyatlandırmanın caiz olmadığı görüşünde olanın fiyatlandırmaya muhalif olmasına bir ceza yoktur.¹⁸³ Fakat satıcı yanındakinin tamamını satmaktan geri durduğunda hüküm ne olur? Zeyla'î bu soruya cevap olarak şöyle demiştir: Tamamını satmaktan geri durursa, denildi ki: Ebu Hanife'ye göre kadı satış yapmaz. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise, satar. Ebu Hanife akıl baliğ hür kimseye hacr olmadığı görüşündedir. Bu ikisi ise, engellemenin olduğu görüşündedirler. Borçlu olanın malının satılması gibi. Şöyle denilmiştir: İcma ile -yani Hanefilerin icması ile- onu satar. Ebu Hanife bir kamu zararını uzaklaştırmak için engellemeyi uygun görmüştür.¹⁸⁴

1.2.2. Fiyatlandırmanın Satış Üzerindeki Etkisi

Zorlayıcı fiyatlandırmanın satış üzerine etkisini bilmek için şu iki meseleye ışık tutulması kaçınılmazdır: Birincisi; fiyatlandırmaya bağlı olarak satışın sıhhat boyutu ile alakalıdır. İkincisi ise; belirlenen fiyata aykırı olanla satış yapmanın hükmünü ve fiyatlandırmanın caiz olup olmaması meselesi hakkında fakihlerin içtihatları ışığında bunun uygulanması boyutunu ele almaktadır.

1.2.2.1. Belirlenen fiyata ikrah / zorlanması¹⁸⁵ ile birlikte satışın hükmü

Fiyatlandırmanın hükmü hakkında fakihlerin ihtilafı, fiyatlandırma durumunda satış yapmanın sıhhati hakkında ihtilafı gerektirmiştir. Fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyenler, satışın sıhhatli olduğuna hükmetmişlerdir. Zira caiz olmak, sıhhatli

masiyet yoktur. Aksine yönetici, kamu maslahatını gözetmek ve insanlardan zararı, tahakkümü ve sömürüyü uzaklaştırmak için ona başvurur. Bkz.: Nevevî, *el-Minhâc*, s. 1192.

¹⁸² Duraynî, a.g.e., 1/556

¹⁸³ *el-Mevsû'atü'l Fıkhiyye*, Kuveyt, Evkaf ve İslami İşleri Bakanlığı, H. 1412 – M. 1992, 11/310-311

¹⁸⁴ Zeyla'î, *Tebeyyünü'l Hakâik*, 6/28

¹⁸⁵ İkrâh: Kişiyi, hoşlanmadığı bir fiili yaptırmaktır, ya da doğası bakımından veya şeriata göre insanı hoşlanmadığı şeyi yapmaya zorunlu kılmaktır. Dolayısıyla bu, daha zararlı olanı uzaklaştırmak için razı olmamanın önüne geçirilir. Bkz.: *el-Kâmus el-Muhît*, s. 1252, (md: كره) Kef bölümü; İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, (md: كره), m.5, 42/3865-3866; Curcanî, *Ta'rifât*, s. 31

olmayı gerektirendir. Fiyatlandırmanın haram olduğunu söyleyenler ise; ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı, satışın batıl olduğunu söylemiştir. Onlardan bir kısmı da, satışın sıhhatli olduğunu söylemiştir. Zorunlu fiyatlandırma durumunda satışın sıhhati hakkında onların içtihatlarını şu üç sözde özetlememiz mümkündür:

Birinci Söz: Zorlayıcı fiyatlandırma ile satış yapmak batıldır, sözleşme yapılmaz. Malın alıcısının onu satıcıya iade edip bedelini geri istemesi gerekir. Bu Şâfi mezhebinin görüşüdür. Bu, Hanbelilere göre fiyata muhalif olmanın tehdit edildiği durumda en doğru olanıdır.

Mâverdî şöyle der: “Temel gıda maddelerinde imamın insanlara fiyatlandırmanın caiz olmadığı sabit olduğunda, buna aykırı davranıp onlara fiyat koyduğunda insanlar mallarını kendilerine konulan fiyatla sattıklarında bu iki şekilde olur: Birincisi: Onları mallarını satış yapmaya zorlamasıdır ve onların malları terk edememeleridir. İşte bu batıl bir satıştır. Bunu zorla satın alanın aldığını satıcıya geri vermesi gerekir, ödemiş olduğu bedelini geri istemesi gerekir. Zira ikrah ile satış yapmak sahih değildir.”¹⁸⁶

Makdisî ise şöyle der: Fiyatlandırma haram olur, aykırı davranan tehdit edilse de onunla alışveriş yapmak kerih görülür. En doğrusu batıl ve haram olmasıdır.¹⁸⁷

Bu sözün delili: Fiyatlandırma durumunda satış ikrah ile satıştır. İkrah durumunda satış yapmak sahih değildir. Zorunluluk durumunda satış yapmanın sahih olmadığı gibi. Bunun nedeni, Peygamber’in (s.a.) zorunlu olanın satış yapmasını yasaklamasıdır.¹⁸⁸ İkrah edilen zorunlu olanıdır. Zorunlu olanın akdi de batıldır.¹⁸⁹

Zorunlu olanın satışının hak ve sahih olmadığına dair ittifakın meydana gelmiş olmasıdır. Fakat fiyatlandırmada ikrah meydana gelmiş olsa da bu ikrah hak ile

¹⁸⁶ Mâverdî, *el-Hâvi*, 5/410-411; Merdâvî, *el-İnsâf*, 4/338

¹⁸⁷ Makdisî, *el-Fürû*, 6/178

¹⁸⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/10; Ebu Dâvud, *Muvatta*, Buyu’, 25. Temimoğullarından Âmir Müznî’nin Sâlih b. Âmir olduğunu bilmemesi nedeniyle isnadı zayıftır. Bkz.: İbn Türkânî, Ali b. Osman b. İbrahim Mârdîni, *el-Cevheru’n Nakî*, Meclisu Dairati’l Meârif, H.1316, 2/20; İbnu’l Kettân, Ebu’l Hasen Ali b. Muhammed b.Abdulmelik, *Beyânü’l-Vehm vel-ihâmi’l-Vâki’ayn fî Kitâbi’l-Ahkâm*, Thk. Dr. Hüseyin Âyt Saîd, Riyad, Dâru Tayyibe, H. 1418 - M. 1997, m. 2, s. 157; Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Da’ifu Sunen-i Ebi Dâvud*, Riyad, Mektebetu’l Meârif, H. 1419 - M. 1998, s. 273

¹⁸⁹ Mâverdî, *el-Hâvi*, 5/410-411

ikrahtır. Hak ile zorunlu olanın satışı sahihtir. Hakla ikrah ile hak olmayanla ikrah arasındaki fark zahirdir.

Hadisin isnadı zayıftır, benzeriyle delil getirilmez. Sahih olduğu kabul edilirse iki şekilde tevil edilir. Bu iki tevilden Hattâbî bahs etmiştir:

Birincisi: Bununla kast olunan ikrah edendir / zorlayandır. Hak olmayanla ikrah ederse onun satışı sahih olmaz. Hak olanla ikrah ederse onun satışı sahih olur.

İkincisi: Üzerinde boğucu borcun olmasıdır. Bu kişi kendisinde olanı değeri düşürerek satmaya ihtiyaç duyar. Ondan satın almamak, aksine hibe ederek ya da borç vererek ya da borç sahibinden mühlet isteyerek ona yardım etmek müstehaptır. Ondan satın alınırsa sahih olur. Sonra Hattâbî şöyle demiştir: Hadisin isnadında meçhul bir kişi vardır, onun kim olduğunu bilmiyoruz. Ancak ilim ehlinin geneli bu şekilde satışı kerih görmüşlerdir.”¹⁹⁰

İkinci Söz: Her ne kadar fiyatlandırma aslında yasaklanmış olsa da, zorlayıcı fiyatlandırma ile -satıcının zorlanması durumunda- satış sözleşmesinin sahih bir sözleşme olmasıdır. Bu, Şâfiîlerin çoğunluğunun sözünün gereğidir. Zira onlar fiyatlandırmaya muhalefetin haram olduğunu ve satışın sahih olduğunu belirtmişlerdir. Nevevi şöyle der: “İmam kendisine fiyat belirlediğinde, aykırı davranırsa taziri hak etmiş olur, satışın sıhhati hakkında iki görüş vardır. En doğru olanı satışın sahih olduğudur.”¹⁹¹ Bu, Hanbeli mezhebindeki bir görüştür.¹⁹² Bu sözün delili:

1. Haram olduğuna, fiyatlandırmayı yasaklayan geçen deliller ile delil getirmişlerdir.
2. Haram olmasına rağmen, sözleşmenin sıhhatine dair yöneticilere muhalefette taatta isyanlara ait bir şıkkın delil olması ile, yöneticiye karşı kusurlu olma ile ve düzene aykırı olmak ile delil getirmişlerdir.¹⁹³

¹⁹⁰ Hattâbî, Ebu Süleyman Hamid b. Muhammed, *Me’âlimu’s Sünen*, (Süneni’l İmâm Ebî Dâvud kitabının şerhi) Thk.: Muhammed Râğib et-Tabbâh, Haleb, Matbatü’l-İlmiyye, H.1352 - M.1933, 3/87

¹⁹¹ Nevevî, *Ravdatü’t-Talibin ve Umdetü’l-Müftin*, 3. Baskı, Beyrut, Mekteb İslamî, H. 1412 - M. 1991, 3/413-414; Mâverdî, a.g.e., 5/410-411

¹⁹² Makdisî, *el-Fürû’*, 6/178, Merdâvî, *el-Ensâf*, 4/338

¹⁹³ Ramlî, *Nihâyetü’l Muhtâc*, 3/473, Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 2/182-183

Üçüncü Söz: Belirlenen fiyat ile satış yapmak caizdir. Sözleşme sahihtir. Bu, fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyen diğer fakihlerin görüşüdür. Zira bu, Hanefilerin¹⁹⁴ ve Malikilerin mezhebidir.¹⁹⁵ Şafiilerin de görüşüdür¹⁹⁶ Hanbelilere göre de böyledir.¹⁹⁷

Bu sözün delilleri, yukarıda geçmiştir. Burada tekrar belirtmeye gerek yoktur.¹⁹⁸

Mesele hakkında tercih olunan: Özellikle fiyatlandırmada kamu maslahatını gözetmek ve zararı uzaklaştırmak olduğunda yönetici tarafından belirlenen fiyatla satış yapmak caizdir. Caiz olmak sözleşmenin sahih olduğunu ifade eder. Sözleşmenin batıl oluşunu söyleyenin delilleri ise, bunun hakkında yeterli cevap verilmiştir.

1.2.2.2. Belirlenen Fiyata Aykırı Olan İle Satmanın ve Satın Almanın Hükmü

İmam piyasadaki mallara ya da hizmetlere fiyat koysaydı, sonra da satıcı buna aykırı davranıp belirlenen fiyattan fazlasıyla satış yapsaydı, fakihler bu durumda satış yapmanın hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunun hakkında iki görüşleri vardır:

Birinci Söz: Yönetici tarafından belirlenen fiyata muhalefet durumunda satış yapmanın sahih olmamasıdır. Bu, Şâfiî mezhebinde bir görüştür. Onlara ve Hanbelilerin sonra gelenlerine göre ise tersi doğrudur.¹⁹⁹

Bu sözün delili: Maslahatın bir türünden dolayı satıcı mahcurlu / kendisine engel konulmuş kimse olmuştur, savurgan kimsenin engellenmesi gibi.²⁰⁰ Ahmak ya da savurgan olana engel olmakta olduğu gibi başkasının hakkından dolayı insanın mülkünde tasarrufundan engellenmesi ile kamu maslahatı için olan engelleme arasındaki fark vardır. Zira gerçekte bu, şeri anlamda bir engelleme değildir. Aksine yöneticinin fiili, insanları gereğince amel etmeye sevk eden fetvaya

¹⁹⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, m. 4: 7/225-226 ve *el-İhtiyâr li-Ta'lîlî'l Muhtâr*, 4/161

¹⁹⁵ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18

¹⁹⁶ İbnu'l Uhuvve, *Me'âlimü'l Kurbe*, s. 64

¹⁹⁷ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l İslam*, s. 498, İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 312

¹⁹⁸ Bkz.: Bu araştırmada s. 33,

¹⁹⁹ Nevevî, *Ravdatü't-Talibin*, 3/413-414

²⁰⁰ Ramlî, *Nihâyetü'l Muhtâc*, 3/473

benzemektedir.²⁰¹ Muhalefet haramdır. Aykırı davranan kimse, -aşağıda geleceği gibi- taziri hak etmiş olur. Fakat onun hakkındaki sözleşme şartları ve rükunlarını tamamlamasından ve şeri yönden uygulanmasını engelleyenin bulunmamasından dolayı uygulanır.

İkinci Söz: Yönetici tarafından belirlenen fiyata muhalefet ile birlikte satış yapmanın ve uygulanmasının sahih olmasıdır. Bu, Hanefi fakihlerin belirlemiş olduğu görüştür.²⁰² Şafiilere göre de doğrusu budur.²⁰³ Zira İbn Abidin'in haşiyesinde şöyle geçer: “Zahirine göre; onu daha çok satarsa helal olur ve satış uygulanır.”²⁰⁴ Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre satışın helal olmasının izahı şöyledir: Satış konusuna engel konulmadığı görüşündedir. Ayrıca satış iki tarafın rızası ile tamamlanmıştır, haram yönü yoktur. Bunu da imamın satış yapmaya zorlamaması, sadece belirli bir fiyattan fazla olmamasını emretmiş olması ile iletlenmiştirlerdir. Zeyla'î şöyle diyor: Satıcı fiyatını indirirse yöneticinin kendisine zarar vermesinden korkuyorsa, müşterinin bunu satın alması helal olmaz. Çünkü bu durumda satıcı zorlanan durumunda olur.²⁰⁵

Şafiiler ise, belirlenen fiyata aykırı olarak satış yapmanın ve satın almanın sahih olduğu ve haram olmadığı görüşündedirler. Çünkü kendi mülkünde kişiye engel konulması söz konusu değildir. Ramlî diyor ki; “İmam fiyatlandırma yapsa da muhalif olanı yapılan fiyatlandırmadan fazlası ile satmasından dolayı tazir eder. İmamın muhalefeti açıktan açığa söylemesi yoktur.”²⁰⁶

Buna da yukarıda geçtiği şekilde, fiyata bağlı kalmaya zorlamanın ve muhalefet etmenin haram olmasının fetva babından olmasına dayandırmışlardır. Dolayısıyla sözleşmenin fesadına ya da batıl oluşuna delalet eden açık bir hüküm değildir. Zira yöneticinin sözleşmelere müdahale hakkı yoktur. Fakat batıl olduğuna hüküm

²⁰¹ Zeyla'î, *Tebeyyünü'l Hakâik*, 6/28

²⁰² Kâdızâde, *Netâcü'l Efkar*, 8/127

²⁰³ Nevevî, *Ravdatü't-Talibin*, 3/413-414

²⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l Muhtâr*, 9/574

²⁰⁵ Zeyla'î, *Tebeyyünü'l Hakâik*, 6/28, Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l Muhtedî*, m. 4: 7/225-226, İbn Âbidîn, *Reddu'l Muhtâr ale'd Durri'l Muhtâr*, 9/574

²⁰⁶ Ramlî, *Nihâyetu'l Muhtâc*, 3/473

vermeksizin sadece emreder ve nehy eder.²⁰⁷ Çünkü sözleşme şartları ve rükünleri ile tamamlanmıştır ve içerisinde şeri yönden yapılmasını engelleyen bir husus yoktur.

Hanbelilerin cumhuru ise; fiyatlandırma yoluyla satış yapmanın helal olduğu, İmamın fiyat belirlediği satıcıdan satın almanın ise mekruh olduğu görüşündedirler. Behutî şöyle demiştir: “Onların deyimi ile yani konulan fiyatla ondan satın almak mekruh olur. Müşteri / satın alan fiyatlandırmaya aykırı davrananı tehdit ederse satış haram ve batıl olur. Çünkü tehdit etmek ikrahtır. Stokçu olmayan bir satıcıya diğer insanlar gibi sat! demesi haram olur. Çünkü bu, onu zorunlu olmadığı hususa zorunlu kılmaktır.”²⁰⁸

Bana göre, belirlenen fiyata aykırı olarak satış yapmak şüphesiz sahihtir. Çünkü Peygamber (s.a.); “İnsanları kendi hallerine terk ediniz, Allah onları birbirleri ile rızıklandırır” demiştir.²⁰⁹ Bu hadis, insanların serbest pazarlık yapmaya terk edilmeleri, satıcı ile müşteri arasına girilmemesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu da tam rekabetin ve serbest pazarlığın ışığında sağlanan adalet dengesinin bozulmaması için gerekmektedir.

1.3. Fiyatlandırmanın Piyasa Üzerindeki Etkisi

İmam tarafından çıkartılan bağlayıcı fiyatlandırmanın etkisi bu kararın gerçekleşmesine ve uygulanmasına bağlı olmaktadır. Zira eğer fiyatlandırma kararı; piyasadaki bakış ve vizyon sahibi uzmanlara ile istişareye dayalı ve bütün tarafları içeren bir komisyon tarafından çıkartılmış ise; kalkınmanın, alış verişin gelişmesinin ve fiyat istikrarının dolayısıyla piyasada ekonomik hareketin canlanmasının önemli bir faktörü olur. Ama bu karar doğaçlama ve düşüncesizce alınmış ise; bu fiyatların alt üst olmasına, gıda maddelerinin saklanması ve insanların mallarının telef edilmesine yol açar. Dolayısıyla, fiyatlandırma kararına bağlı etkiler piyasalar ile ilgili hususta aşağıdakilere ayrılmaktadır:

²⁰⁷ Zeyla’î, a.g.e., 6/28, Şirbinî, *Muğni’l Muhtâc*, 2/581

²⁰⁸ Behutî, *Keşşâfu’l Kina’ an Metni’l İknâ’*, 2/493-494

²⁰⁹ Muslim, *Buyu’* 6.

1.3.1. Fiyatlandırmaya Ait Doğrudan Etkiler

1) Piyasada bir dengesizliğin meydana gelmesi, mal ve hizmetlerin talep edilen miktarı ile arz edilen / piyasaya sunulan miktar arasında olur... Tüketiciler tarafından talep çok artar. Bu durumda üreticiler ve tüccarlar piyasaya daha az miktarda mal ve hizmet sunarlar.²¹⁰

Arz edilen ile talep edilen miktar arasındaki boşluk ancak fiyatlandırma rastgele yapıldığında olur. Fakat fiyatları öğrenmek hakkında tüccarlar, satıcılar ve tüketicileri temsil eden uzmanlar ile istişareye dayalı bilinçli bir planı içerdiğinde arz ve talep arasındaki boşluk olgusu kaybolur.

Bu hususta Ebu'l Velîd Bâcî, İbn Habîb Mâlikî'den aktararak şöyle demektedir: “İmamın fiyatlandırılması istenen şeyin piyasasının ehlini ileri gelenelerini bir araya getirmesi ve onların dürüstlüklerini ortaya koymak üzere başka kişileri de hazır bulundurması gerekmektedir. Onlara nasıl alıyorlar, nasıl satıyorlar? diye sormalıdır. Ardından hem kendileri, hem de kamunun lehine olacak, karşılıklı rızaya uygun hükmü bildirmelidir.”²¹¹

2) Resmi fiyattan mal elde eden kimse için gerçek geliri korumak: Bu genelde fiyatlandırmadan kaynaklanan etkidir. Bu, resmi fiyattan mal elde edebilen kimseler için gerçek geliri korumaktır. Çünkü o fiyatlandırma olmasaydı, resmi fiyattan daha yüksek fiyatı ödemek zorunda olurlardı. Ekonomik olarak bildiğimiz gibi; herhangi bir malın fiyatının yükselmesi, bu malı satın alan kimse için gerçek gelirinde düşüşü ifade eder. Herhangi bir yolla bir malın fiyatını düşük tuttuğumuzda müşterinin gerçek gelirinin bu fiyat olmasaydı vuku bulacak düşmesinden korumuş oluruz. Bu gerçek gelirin korunmasından resmi fiyattan mal elde edebilen kimse yararlanır. Arz edilen miktarın bitmesinden dolayı mal isteyip de elde edemeyen kimse, bu korumadan yararlanamaz. Zira o maldan mahrum bırakılmıştır. Onun gerçek gelirinin korunabileceğini söyleyemeyiz.

İşte bu, fiyatlandırmaya doğrudan ekonomik etkilerdir. Bunlar hakkında şu varsayımda bulunsak, vatandaşlar açık ve gizli olarak fiyatlandırmaya itaat etseler,

²¹⁰ Ce'âta, *en-Nazariyyetu'l İktisâdiyye*, s.274; Abduh, Muvaffak, *Himâyetu'l Mustehlik*, s.306

²¹¹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19

herhangi bir yolla ona muhalefet etmeye ve usulsüz bir şekilde hile yapmaya çalışmasalar,²¹²

1.3.2. Fiyatlandırmaya Ait Dolaylı Etkiler

Fiyatlandırmanın etkileri, yukarıda bahs ettiğimiz doğrudan etkilerle sınırlandırılmaz. Aksine onun dikkat edilmesi kaçınılmaz olan dolaylı etkileri de vardır. Bunlardan bir kısmını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1.3.2.1. Malın ya da hizmetin kalitesi üzerindeki etkiler:

Üreticiler ve satıcılar aşmalarına izin verilmeyen bir resmi fiyatla karşılaşp, belirlenen fiyatta artırma yaparlarsa kendilerini gözetten otoritenin pençesine yakalanmaktan korktuklarında, onlara kazançlarını artırmak için yapabilirse malın kalitesini düşürmekten başka bir vesile kalmamaktadır. Nem oranını yükseltmek ve ağırlığın iyi esmerleştüğinden daha yüksek olması amacıyla fırında ekmeğin esmerleşmesini azaltmak gibidir. Ya da bazı maliyetlerde tasarruf etmek için malın defo ve kusurlardan arındırılması için tolere edilir. Böylece ticaret hareketi tökezler, ekonomik faaliyet durgunlaşır, ağır zararlara maruz kalmaktan sakınarak üreticiler üretimlerini sürdürmekte kesinti yaparlar.²¹³ Bundan dolayı ürünün kalitesini azaltan araçlar sınırlanamaz. Satıcının daha öncekine yakın olarak malın dış şeklinin ve görünür vasıflarının korunması ile birlikte içerisinde kalitenin düşürüldüğü yeni bir araç ve üslup keşf edememesi söz konusu değildir. Doğaçlama fiyatlandırma, bu hususta onu caydıran bir vicdan ve yasa olmaksızın satıcının kaliteyi düşürmesini kolaylaştıran objektif koşul oluşturur.

Rekabetçi piyasalardaki satıcılar ve üreticiler müşterileri çekmek amacıyla maddenin kalitesini artırmakta karmaşıklığa dayanmaktadırlar. Zamanın geçişi ile malların kaliteleri yükselmektedir. Tüketiciler, daha fazla müşteri çekmek için onların rağbetini nimet bilmektedirler.

²¹² Dirveşi, *Ahkâmu's Sûk*, s. 403

²¹³ Duraynî, a.g.e., 1/552-553

Fiyatlandırma ışığında bu rekabet kaybolur. Üreticiler ve satıcılar mal ya da hizmetin teknik özelliklerini yükseltmeye isteksiz olurlar. Zira fiyatlandırma, genellikle ilave masrafı gerektiren malın kalitesini iyileştirme motivasyonunu azaltır. Bu, satıcının kalitenin iyileştirilmesinden yararlanmayacağı anlamına gelir. Fakat satıcı otoriteye gidip onu iyileşmiş malı için yeni bir fiyat koymasına ikna edebilirse durum farklı olur. Tabii ki, bu malın komitelere incelenmesi için sunulması kaçınılmazdır. Kalitenin gerçekten iyileşmiş olunmasından emin olunması kaçınılmazdır. İşte o zaman, mallara kalitelere göre fiyat konulmalıdır. Gereğince gerçekten kendisine bağlı kalınan en yüksek fiyatlandırmanın yapıldığı kaliteyi kontrol etmek de gereklidir. Bu faktörlerin hepsi de, mallarının kalitesini iyileştirmek için üreticilerin gayretini azaltmaktadır. Hatta hakim malların kalitesini korumayı zor bir iş kılmaktadır. Satıcılar üzerinde sıkı kontrol olmadan devam edemez.²¹⁴

1.3.2.2. Gizli Piyasaların ya da Bugünkü Deyimiyle Karaborsanın Doğması:

Bu terim şu anlamda kullanılır: “Zorunlu fiyatlandırmaya tabi malların gizlice ve fiyat kontrolünden uzak olarak ve elbette zorunlu fiyattan farklı bir fiyatla el değiştirmesidir. Karaborsanın ekonomi dilinde bir piyasa olduğu sır değildir. Zira biz zorunlu fiyatla ihtiyaçlarını elde edemeyen bir tüketici grubun önündeyiz. Zira onlar kendisinden dolayı sıkıntı çektiği noksan olanı karşılayanı elde etmek yolunda daha yüksek fiyatı ödemeye hazır ya da mecbur durumdadırlar.”²¹⁵

Bunun gereği olarak karaborsada iki tarafla karşı karşıyayız. İlki, zorunlu fiyattan daha yüksek bir fiyatı dayatan güçlü taraftır. İkincisi ise; mala olan çok ihtiyacına bakarak bu fiyatı kabul etmek zorunda kalan zayıf taraftır. Bu nedenle normal veya açık piyasa özelliklerinden sayılan ve kendisine dayanarak satıcılar ve alıcılar arasında karşılıklı rıza ile alışveriş işlemlerin yapıldığı pazarlık unsuru bulunmamaktadır.

Devlet satıcılar üzerinde çemberi daraltabildiğinde ve karaborsayı ya yasaklayarak ya da yayılmasını azaltarak kontrol edebildiğinde, fırsatçı ve istismarcı tüccarların

²¹⁴ Katakçı, Samir Mazhar, *Fıkhu'l Esvâk, (Silsiletü Fıkhı'l Mu'âmelât: 2)*, Müessesetü'r Risâleti, s. 48

²¹⁵ Uveys, Muhammed Yahya, *Usû'l İktisâd*, Dâru Garîb li't Taba'ati, M. 1976, 2/133-134

kendilerine yöneldikleri başka çıkış yerleri bulunmaktadır. Bu nedenle, zorunlu fiyatlandırmaya tabi malların çeşitli türlerini sınırlandırmak otoriteler için zordur. Zira bu, vasıflarının dakik bir şekilde belirlenmesi ile ve ayrıca ayırt edici alametlerin belirlenmesi ile olur. Bundan da üreticiler kendi ürünlerinin özelliklerini değiştirerek fiyatlandırma kısıtlamalarından kurtuluş yolu bulurlar. Mallarına başka alametler koyarlar, böylelikle malı zorunlu fiyatlandırmaya tabi olan mallarının sıfatlarından ve alametlerinden dışarı çıkartırlar.²¹⁶ Böylece bilinçsiz ya da araştırmasız yapılan fiyatlandırma kamu maslahatına zarar veren aksi sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle fiyatlandırmaya başvurulması esnasında piyasa koşullarında deneyimli kişiler ile iştirare etmek şart koşulmuştur.

İşte burada Mâlik'in fiyatlandırma yapması esnasında piyasadan sorumlu kimseye öncelikle malın masraflarını hesap etmesi zaruretini yönelttiğini görmekteyiz. Ta ki malın belirlenen fiyatı adil olsun, satıcıya kar sağlasın. Bununla birlikte, kendi üzerlerine fiyat konulduğunda satıcıları piyasadan çıkmalarından korkmaktadır. Eşheb'ten Utbiyye'de şu rivayet edilmiştir: Piyasa sorumlusu hakkında kasaplara koyun eti 1/3 rıtl, deve eti yarım rıtl diye fiyatlandırma yapar. Aksi halde pazardan çıkarlar. Şöyle dedi: Onlara satın almalarına göre uygun gördüğü fiyatlandırma yapmasında bir sakınca yoktur. Fakat onların piyasadan dışarı çıkmalarından korkarım.”²¹⁷ Bu ibare açıkça fiyatlandırma yapıldığında tüccarların satış yapmaktan kaçınacaklarını ifade etmektedir. Bu kaçınma şu iki husustan birisini kapsamaktadır: Ya satıcı bu mal hakkındaki gayretini terk edecektir. Çünkü o fiyatlandırmadan sonra kendisine dönen bir faydanın olmadığını görmektedir. Ya da belirlenen fiyattan fazla bir fiyatla malını gizlice satmak için piyasadan uzak bir yere ya evine ya da başka bir yere yönelecektir. İşte bu karaborsadır. Bu nedenle Mâlik'in başka bir konuda “fiyatlandırmada bir hayır yoktur” dediğini görmekteyiz.²¹⁸ İbn Habîb Mâlikî, içerisinde kendileri için bir kârın olmadığı bir şekilde satıcıların üzerlerine fiyatlandırma yapıldığında karaborsanın ortaya çıkacağına işaret etmiştir. Çünkü bu, şuna yol açmaktadır:

²¹⁶ Duraynî, a.g.e., 1/552-553

²¹⁷ Bâcî, a.g.e., 5/18; İbn Kayyim, a.g.e., s. 326

²¹⁸ Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l Mu'rib*, 6/409

- Fiyat yolsuzluğu. Çünkü karaborsadaki fiyatlar, tam rekabetle yürüyen serbest piyasadaki arz talebin karşılaşmasından çıkan doğal fiyatlar değildir. Yine bunlar, yönetici tarafından belirlenmiş fiyatlar değildir. Bunlar, tüccarların insanların ihtiyacını istismar ederek gizlice dayattıkları bundan daha fazla artırılmış fiyatlardır.
- Temel gıda maddeleri saklanıp piyasalarda mallar görünmez. Bunlar sadece denetimin gözünden uzaklardaki yerlerde çok yüksek fiyatlarla satılırlar.
- Mallar boş yere harcanmış olur. Çünkü müşteri karşılık olarak satılan mala hak ettiğinden çok fazla ödeme yapar. Bunda ise malının boş yere harcanması vardır.

İbn Kudâme şu görüştedir: “Fiyatlandırma pahalılığa sebep olur. Çünkü tedarikçilere bu ulaştığında istemedikleri bir fiyatla satışa zorlandıkları bir ülkeye mallarını sunmayacaklar ve malı olanlar da mallarını satmaktan geri duracaklar ve stoklayacaklar. İhtiyacı olup da ancak çok az bulabilenler onları talep edecekler. Dolayısıyla kendilerini elde edebilmek için o malların fiyatlarını yükseltecekler. Böylece fiyatlar yükselecektir. Bu iki tarafın da başına gelmektedir. Mal sahipleri tarafı mallarını satmaktan alıkonulmaktadırlar. Müşteriler tarafı da maksatlarına ulaşmaktan alıkonulmaktadırlar. Bu nedenle fiyatlandırma haram olmaktadır.”²¹⁹ Bu sözün analizi ile fiyatlandırmanın onun sözünde geçen şu noktalara yol açtığını gözlemlemekteyiz:

- Alışverişten kaçınmak
- Malları değişimden alıkoymak ve gizlemek
- Mal tedarikini ya da ithalini engellemek

Bu üç husus, maldan arz edilen miktarın eksikliğine veya kıtlığına yol açmaktadır. Halbuki o mala talep şiddetle artmaktadır. Sonra da karaborsa ortaya çıkmaktadır ve fiyatlar sürekli yükselmektedir.

Bütün bunlar fiyatlandırmanın gelişigüzel yapılması durumunda olmaktadır. Fakat fiyatlandırma içerisinde zulüm ve zarar vermenin olmadığı mal ya da hizmet için gerçek maliyetin göz önünde bulundurulduğu, buna ilaveten makul kâr marjının verildiği adil fiyatlandırma olduğunda ise; bu ticaretin durmasına yol açmaz. Aksine

²¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/241

karaborsanın ortadan kaldırılmasına yardım eder. Yönetici, kendisi ile tedarikçileri ellerindeki malları satmaya sevk edebildiği vesilelere / araçlara sahiptir, aynı şekilde malları saklandıkları yerden çıkartmak ve tüccarları ellerinde olan eşya ve malları eşdeğer fiyatla satmaya sevk etmek gücüne sahiptir. Ayrıca yöneticinin ithal mallarında vergi indirimi yoluyla tedarik ya da ithal etmeye teşvik eden mevzuat ve yasalar koymak imkanına da sahiptir. Böylelikle istismarı ve ekonomik krizlerin türemesine yol açan her hususu ortadan kaldırır. Sıkı denetim bu siyasete eşlik etmelidir. Zira Allah Kur'an ile yasaklamadığını, emir sahibi ile yasaklar.²²⁰

²²⁰ Osman b. Affân (r.a) şöyle diyordu: “Allah Kur'an'la engellediğinden (yasakladığından) daha çoğunu sultan ile engeller.” Bkz.: İbn Abdulberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *et-Temhid li ma fi'l-Muvatta' mine'l-Meani ve'l-Esanid*, Thk. Mustafa b. Ahmed 'Alavî ve Muhamed Abdulkebîr Bekrî, Rabat, H. 1386 - M. 1967, 1/118

İKİNCİ BÖLÜM

FİYATLANDIRMA DÜZENLEMESİ VE ŞEKİLLERİ

2.1. FİYATLANDIRMANIN KOŞULLARI

2.1.1. Fiyatlandırmanın Koşulları

1. Tüccarlara, ticarete devamlılığa teşvik edecek makul ve makbul bir kar marjı vererek, mümkün olduğunca karşılıklı rıza ve gönül hoşluğuna dayalı olarak, aşırıya kaçmadan ve haksızlığa uğratmadan, fiyat tahdidinde adalet sağlamak.

Bu bağlamda Bâcî şöyle der: “İmam/halife fiyatlandırma yaparken, hem tüccarların, hem de toplumun rızasını gözetir.”²²¹ Mâlikilerin yorumu şudur; burada geçen “karşılıklı rıza” ifadesi “tüccarların rızası”dır. Onlara, haklarından men etmeyecek ve kazançtan mahrum etmeyecek makul bir kar²²² verilmelidir. Aslında Bâcî de bu anlamı şu sözleriyle açıklamaktadır: “Rızaları olmaksızın fiyatlandırma yapıldığı, onlara karşı insafsızca davranıp karsız bırakıldığı zaman, bu durum, fiyatların bozulmasına ve stokların gizlenmesine neden olur.”²²³ Böylelikle Mâlikî fihhî, satıcıya cimrilik, müşteriye abartı olmayacak, her ikisinin de haklarını gözetken makul bir kar konulmasını şart koşan son dönem Hanbelî fihhî ile buluşmaktadır. Nitekim onlar şöyle derler: “İşin özü şu ki insanların maslahatı, fiyatlandırmadan başka bir yolla gerçekleşmiyorsa, kötülük etmeden ve aşırıya kaçmadan adil bir fiyatlandırma yapılmalıdır.”²²⁴ Yine Venşerîsî şöyle der: “Herhangi bir şey için fiyatlandırma yapılırken, aşırı kaçmayan bir kar payı bulunmalıdır.”²²⁵ Bu yüzden bazı Mâlikîler,

²²¹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19.

²²² İktisadî bir kavram olarak kâr, üretim maliyetleri, ilişkili gereksinimler ve diğer giderler düşüldükten sonra geriye kalan miktardır. Yani, toplam gelirler ile üretim maliyetleri arasındaki farktır. Bkz. Dr. Yâkub Süleyman, Dr. Hâlid Râgıb Hatîb ve diğerleri, *Mebâdiu'l İktisâd el-Cüz'î*, Amman, Ürdün, Dâru'l Meysera li'n-Neşr, H. 1420 - M. 1999, s. 359-360.

²²³ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19.

²²⁴ İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 335.

²²⁵ Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l Mu'rib*, 6/409.

fiyat takdirinin pazar yöneticisi ile satıcı arasında karşılıklı rıza²²⁶ temeline dayalı olarak yapılması görüşündedirler.

2. Bazı Mâlikîler ile Hanefîler, imamın/halifenin adaletli olmasını şart koşarlar.

Meselede tercih gerektiren husus ise fiyatlandırmanın adil olmasıdır.²²⁷ Nitekim masiyetle emretmediği ya da üzerinde apaçık bir küfür görülmediği sürece, fasık imama itaat vaciptir.²²⁸

3. Piyasa ve iktisat uzmanlarından destek almak. Görüş ve basiret ehlinde, piyasa koşulları, mal ve iş durumları hakkında görüş ve tasviyeler alınmalıdır fiyatlandırma rastgele olmasın. Ayrıca fiyatlandırmayı denetleme görevine sahip özel komisyonlar şart değildir. Hanefîlere göre böyledir. Oysa Mâlikîler ve son dönem Hanbelîler fiyatlandırmanın, ihtisas sahibi olup piyasaya arz edilen mallar konusunda uzman tüccarlar ve tüketiciyi koruma kurullarını temsil edenler arasından piyasa dışı uzmanlardan oluşan bir komisyonca değerlendirilmesini şart koşarlar. Komisyon üyeleri mal veya menfaati değerlendirmek üzere görüşüp maliyetleri takdir ederler. Ardından bu temelden ve tarafların haklarını korumak yönünden hareketle adaleti temin edecek, insanlara karşı aşırı pahalılık ve ifsat gibi haksızlıklara mani olacak uygun bir kar oranı belirlerler.²²⁹

Bu fiyatlandırma komisyonu, devletin ve ilgili devlet kurumlarının gözetiminde, objektif, tarafsız, insafî ve dürüstçe davranacak adalet sahibi²³⁰ üyeler arasından

²²⁶ Tüccar, üretici ve mal sahiplerine verilecek kar oranı, zorunluluklarını karşılamaya yetmeli, harcadıkları emeğin karşılığına denk olmalı ve onları üretim, ticaret, pazarlama ve ulaştırma faaliyetlerine devamlılık yönünde teşvik edici olmalıdır. Bkz. Muhammed Baltacı, *Menhecü Ömer fi't Teşri'*, s. 233.

²²⁷ Adil bir fiyatlandırma, alışverişin tarafları için zararlı veya haksız olmaz. İster satıcı veya üretici, ister tarım veya sanayi sektörü olsun, ister mal sahibi, müşteri, tüketici veya benzeri taraflar olsun, fark etmez. Bkz. Duraynî, a.g.e., 1/593.

²²⁸ Nevevî, masiyet olmayan durumlarda, fasık ve zalim olsalar bile, emir sahiplerine itaatin vacip olduğuna ilişkin icmayı naklederek şöyle der: “Alimler, masiyet olmayan hallerde, bunun yani emir sahiplerine itaatin vacip olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Masiyet halinde ise itaat haram olur. Bu icmayı Kadı İyad ve başkaları da aktarmış, şöyle demiştir: “Görevleri konusunda emir sahipleri ile çekişmeyin. Onlara fazla itiraz etmeyin. Ancak İslâm’ın kaidelerinden bildiklerinize karşı herhangi bir münkerlerini görürseniz o başka. Bunu görürseniz, onları reddedin ve onlara ‘daha önce üzerinde olduğunuz hakka geri dönün’ deyin. Karşı çıkıp onlarla savaşmanız ise, fasık ve zalim bile olsalar, Müslümanların icması ile haramdır.” Bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, s. 1192; Pezdevî, Ebu’l Yusr Muhammed, *Usûlu’d Dîn*, Thk. Hans Peter Lins, Kahire, Mektebetu’l Ezheriyye li’t-Turâs, H. 1424 - M. 2003, s. 196.

²²⁹ ed-Deryûş, *Ahkâmu’s Sûk*, s. 390.

²³⁰ Hisbe konusunda ehil fakihler, güvenilirlik, emanete riayet ve dolandırıcılık, aldatma, fiyat manipölasyonları vb. gibi kamu maslahatlarına zarar veren hileler ve nedenler konusunda bilgili

teşkil edilir. Böylece taraflar nezdinde, lehte ve aleyhte olacak kararlar yönünde herhangi bir şüphe ve güvensizliğe yer vermeyecek şekilde oluşturulur ki hem satıcı, hem de müşterinin hakkının gözetilmesi açısından bir güvence olsun. Bunun için Bâcî, bu hususu beyan ederken İbn Habîb'den²³¹ şu rivayeti aktarır: “İmam/halife bu maksatla, piyasa ehlinin ileri gelenlerini bir araya getirmeli, ayrıca onların dürüstlüklerini ortaya koymak üzere başka kişileri²³² de hazır bulundurmalı, onlara alım ve satım işlemlerinin nasıl gerçekleştiğini sormalı²³³ ardından hem kendileri, hem de kamunun lehine olacak, karşılıklı rızaya uygun hükmü bildirmelidir.”²³⁴ Her ne kadar arzulanan tarafların mutlak rızası olsa da, aslında hem kendileri, hem de kamu çıkarı için oluşturulması gereken bir fiyatlandırma komisyonunun teşkiline dönük bir yön söz konusudur.²³⁵

Adil bir fiyatlandırma, imamın/halifenin adaleti gözeterek belirlediği fiyatın üzerinde bir fazlalık oluşmasını engellemenin bir aracıdır. Çünkü bu bir haksızlıktır ve haksızlığın men edilmesi vaciptir. Dolayısıyla adil fiyatlandırma vaciptir ve bu nokta, Bâcî fıkhnın özüdür. Nitekim şöyle der: “Göz önünde bulundurulması gereken husus, kamu maslahatları ve aşırı fiyat artışları ve bozukluklarının

olmak gibi pek çok nitelik şart koşarlar. Hisbe uzmanlarının her şeyi kuşatmaktan aciz kalması durumunda, “komiserlik/sekreteryâ” sistemi denilen bir yapı kurulabilir. Hisbe uzmanları bunların yardımıyla, piyasa koşullarını ve sanayi erbabını daha iyi tanır, piyasada olup bitenleri, kamu hakkının ve maslahatlarının nasıl çiğnendiğini daha iyi öğrenir ki fiyatlandırma konusundaki uzmanların yardımına başvurmanın zorunluluğu buradan ileri gelir. Bkz. Şeyzerî, Abdurrahmân b. Abdullah b. Muhammed, *Nihâyetu'r Rutbe fî Talebi'l Hisbe*, Ebu Bekr Muhammed b. Hasen Murâdî Hadramî'nin Kitâbu's Siyâse evi'l İşâra fî Tedbîri'l İmâra kitabına haşiye, Thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail ve Ahmed Ferîd Mezîdî, Beyrut, Dâru'l Mektebeti'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003, s. 217.

²³¹ Abdumâlik b. Habîb b. İbn Rabi' b. Süleyman b. Harun b. Celheme b. Cunâheme İbn Abbas b. Merdâs Sulemî Kurtubî, Ebu Mervân. Fakih, edebiyatçı ve güvenilir bir alimdir. Hadis, fıkıh, lügat ve nahivde imamdır. Zamanının Endülüs alimidir. Malikî fıkhnında imamdır. Endülüs ve Maşrik'te, İbrahim b. Munzir, Abdullah b. Nâfi' Zubeyrî, Esed b. Musa, Ziyâd b. Abdurrahmân ve daha niceleri gibi zamanının ünlü alimlerden ilim almıştır. Teliflerinden bazıları: Kitâbu Tabakâtu'l Fukahâ ve't Tâbi'in, Kitâb fî Fadlî's Sahâbe, Tefsîru Mutavvai Mâlik Kitâbu'l Vâdiha fî'l Fıkh ve's Sunen ve Kitâbu Mesâbîhi'l Huda vs. H. 238 - M. 852 yılında Zilhicce ayında 56 yaşında iken Kurtuba'da vefat etmiştir. Bkz. Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım, *Şeceratu'n Nûri'z Zekiyye fî Tabakâti'l Mâlikiyye*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003, m. 1, s. 111-112; Sebtî, Kâdî İyâd b. Mûsa b. İyâd, *Tertîbu'l Medârik fî Takrîbi'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi'l Mâlik*, Thk. Muhammed b. Tâvîl Tabehî, 2. Baskı, Rabat, Evkaf ve Diyanet İşleri Bakanlığı, H. 1403 - M. 1983, 4/122-141; Mâlikî, İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l Mezheb fî Marifeti A'yâni Ulemâi'l Mezheb*, Thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n Nûr, Kahire, Dâru't Turâs, 2/8-15.

²³² Yani piyasa dışı uzmanlardan. Böylece piyasa uzmanlarının dürüstlüğü açığa çıkar, kamu hakkını ihlal eden ve adil olmayan bir fiyatlandırma şüphesi ortadan kalkar.

²³³ Ürünlerin maliyetleri ve kar takdiri konusunda onlarla tartışır, görüşlerine başvurur, sonra her iki tarafın ortak çıkarlarını gerçekleştirmek üzere bir fiyata karar verir.

²³⁴ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19.

²³⁵ Duraynî, a.g.e., 1/568.

engellenmesidir.” Devamla şöyle der: “(Tüccarların) insanlara hiçbir şekilde zarar verme hakları yoktur. Çünkü zarar, haram kılınmış bir haksızlıktır ve engellenmesi vaciptir. Ortada istismardan başka tasavvur edilebilecek bir zarar yoktur.”²³⁶

Bu sözler, imamın/halifenin, tüccarların veya mal sahiplerinin aşırı fiyat arzularına karşılık vermemesi gerektiği ve Bâcî’nin “insanlara zarar verme” dediği istismarı men etmek üzere mutlak rızalarına uymaktan sakınması gerektiği konusunda açıktır.

Yukarıda belirttiğimiz hususlara binaen diyebiliriz ki, İslam fıkında zorla fiyatlandırma gelişigüzel değildir. Aksine Veliyyu’l Emr’e bağlı olarak hareket eden özel bir komisyon tarafından iyi çalışılmış bir planlamaya dayalıdır. Bu komisyon üç taraftan oluşur:

Birinci Taraf: Tüccarlar ve piyasa ehlinin temsilcisi. İbn Habîb bunu şu sözleriyle ifade eder: “bu hususta, piyasa ehlinin ileri gelenleri”²³⁷

İkinci Taraf: Uzmanlık ve yetkinlik sahiplerinin temsilcisi. Bunu da şu sözleriyle ifade eder: “Onların (piyasa ehlinin) dürüstlüklerini ortaya koymak üzere başka kişileri de hazır bulundurmalı.”²³⁸

Üçüncü Taraf: Ümmetin fertlerinin temsilcisi. Bu da şu sözünden anlaşılmaktadır: “Hem kendileri, hem de kamunun lehine olacak, karşılıklı rızaya uygun hükmü bildirmelidir”²³⁹

Gerçek şu ki İslam, böyle bir iktisadi mekanizma sayesinde bu alanda öncü kabul edilir. Nitekim fiyat tahdidinde mübadelenin tüm taraflarını bir araya getirmenin öneminin farkında olmuş ve asırlar sonra ortaya çıkacak beşeri iktisadi düşüncenin öncülerinin ilgisini çekmiştir.

Tartışma: Mâlikîlerin, fiyatlandırma komisyonu tarafından belirlenecek fiyat tahdidinde tarafların karşılıklı rızasını şart koşmaları, aslında gerekli değildir. Çünkü mutlak rıza, reel ve pratik olmaktan ziyade neredeyse teorik sayılabilir. Bunun için fiyatlandırma ile ilgili kurullar ile ticaret odaları, çiftçi birlikleri vs. gibi tüccarları ve

²³⁶ Bâcî, a.g.e., 5/19.

²³⁷ A.g.e.

²³⁸ A.g.e.

²³⁹ A.g.e.

üreticileri korumaya çalışan kurullar veya temsilcileri arasında bir mutabakat sağlanması yeterlidir.²⁴⁰

Öte yandan Hanefiler ile son dönem Hanbelîler, özel olarak bu amaçla bir komisyon teşkilini zorunlu gören Mâlikîlerde olduğu gibi, fiyat tahdidi yapacak bir sistem öngörmemişlerdir. Oysa bu, kuşkusuz adaletin gerçekleşmesini temin eder, haklar arasında denge sağlar ve kayırmacılığın, rastgele fiyatlandırmanın, tahakkümün ve kötü sonuçların önüne geçer.²⁴¹

4. Yöneticinin, kamu maslahatını korumak, insanların üzerinden sıkıntı ve zahmeti kaldırmak üzere, -zorla fiyatlandırma yolundan başka bir yolla- fiyatları kontrol altında tutan ve aşırı pahalılık, ihtikar ve istismarı çözebilen bir mekanizma oluşturmaktan aciz kalması. Elbette hakları koruyacak, insanlardan zararı def edecek ve herhangi birinin hakkını kısıtlamayacak başka alternatif araçlara başvurulması mümkün olursa, daha evlâ olur. *el-Hidâye*'de şöyle geçer: “Kadı, fiyatlandırma dışında bir yolla Müslümanların haklarını korumaktan aciz kalırsa, o takdirde beis yoktur.”²⁴²

5. Fiyatlandırma, kamu maslahatını gerçekleştirmeli ve karaborsanın²⁴³ güçlenmesi gibi daha büyük mefsedetlere yol açmamalıdır.

Mâlikîlere göre fiyatlandırmanın konusu kamu maslahatıdır. Bâcî, bunu şu sözleriyle vurgular: “Göz önünde bulundurulması gereken husus, kamu maslahatlarıdır.”²⁴⁴

Burada maslahattan kasıt, şeriatın maksadını korumaktır. Şeriatın insanlar için maksadı ise şu beş husustur: Dinlerinin, canlarının, akıllarının, nesillerinin, mallarının korunmasıdır. “Bu beş temelin tümünün korunması dahilinde maslahat da vardır ve maslahatın celbi ve mefsedetin defî bu temellerin dışında değildir.”²⁴⁵ Şâri, şeriatı ile kulların maslahatlarının tahakkuk etmesini ve üzerlerinden zarar ve fesadın

²⁴⁰ Duraynî, a.g.e., 1/591.

²⁴¹ A.g.e., 1/590.

²⁴² Ramfurî, *el-Binâye fî Şerhi'l Hidâye*, 16/249.

²⁴³ Karaborsa: Savaş, kuraklık, açlık ve seller gibi olağanüstü haller ve doğal afet zamanlarında, devletin belirlediği fiyatlardan daha yüksek fiyatlarla, gizli bir şekilde malların alım satım işlemlerinin gerçekleştiği yerdir. Bkz. Ömer, Huseyn, *el-Mevsûatu'l İktisâdiyye*, 4. Baskı, Kahire, Dâru'l Fıkhî'l Arabî, H. 1412 - M. 1992, s. 265; İbrahim, Nimetullah, (ve diğerleri) *Mukaddime fî'l İktisâd*, Beyrut, Dâru'l İlmiyye, M.1990, s. 137,

²⁴⁴ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19.

²⁴⁵ Gazâlî, *el-Mustasfa*, 2/482.

er ya da geç def edilmesini murat etmiştir. Nitekim indirilen her nas ve getirilen her hüküm, bir maslahatın gerçekleşmesi veya bir mefsetetin def edilmesi maksadı taşır.²⁴⁶

Buna binaen insanlar, normal koşullar altında arz ve talebin gücüne göre alım satım yapar, herkes yükümlülüklerini yerine getirir, kamuya saldırmaktan ve zarar vermekten sakınırlarsa, fiyatlandırma bir zulüm olur ve zulüm de haramdır. Ancak durumlar değişir, satıcıların ve üreticilerin hırsı artar, açgözlülük ve istismar şiddetlenirse, o zaman doğal olarak değil de fiyatların aşırı pahalılaşmasıyla birlikte, adalet kaidelerinin uygulanması ve maslahatların tahakkuku için fiyatlandırma kaçınılmaz hale gelir. Alimlerin ifade ettikleri husus budur.²⁴⁷

2.1.2. Fiyatlandırılan Kişinin (Satıcı) Koşulları

1. Fiyatlandırmanın caiz olduğunu söyleyenlere göre, fiyatlandırma yalnızca piyasa ehline yani kurulu düzene sahip tüccarlara yönelik olur, başkalarına değil. Malı piyasaya arz edenler konusunda ise ihtilaf etmişlerdir. Fiyatların artması halinde, onlar için de fiyatlandırma yapılmalı mıdır?

Hanefîler ve Hanbelîlere göre, -ki bu Şâfiîlerin sözüdür- insanların helake uğramasından endişe edilmesi halinde, tedarikçilere fiyatlandırma yapılmaz, ancak mallarını rızaları olmasa da satmaları emredilir.²⁴⁸

Mâlikîler ise tedarikçiler arasında ayrım yaparlar. Buna göre buğday ve arpa gibi erzak tedarikçileri için fiyatlandırma yapılmayacağını, aksine aralarındaki serbestiyete göre diledikleri şekilde satmalarına izin verileceğini söylerler. Bunun amacı, bu tür erzakların ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin sürekli tedarikini sağlamaktır. Ancak içlerinden bazıları, diğer tedarikçilere karşı fiyatları bozmak gayesiyle fiyatları yükseltirlerse, o zaman onlara, ya diğer tedarikçiler gibi satmaları gerektiği, ya da pazarı terk etmeleri gerektiği söylenir. Fiyatlandırma yapılacaksa da piyasa fiyatı değil tedarikçi fiyatı fiyatlandırılır. Yağ, ırmık, et, bakliyat, meyve vb.

²⁴⁶ Hassân, Huseyn Hâmid, *Fıkhu'l Maslaha ve Tatbikâtuha el-Muâsıra*, s. 17.

²⁴⁷ Abdulhâdî, Mûsâ, *Ahkâmu't Tes'ir fi's Şerîati'l İslâmiyye*, s. 85.

²⁴⁸ Nizâm, Hemmâm Mevlanâ Şeyh, *el-Fetâvâ el-Hindiyye fi Mezhebi'l İmâmî'l A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, 2. Baskı, Dâru'l Fikr, H. 1411 - M. 1990, 3/214; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 326.

maddelerin tedarikçileri için de asıl olan, piyasa koşulları belli bir fiyat üzerinde istikrar bulduğu sürece fiyatlandırma yapılmamasıdır.²⁴⁹ Bu durumda pazara uymaları yada pazarı terk etmeleri emredilir. Bâcî, sözü oldukça yalın bir şekilde ifade ederek şöyle der: “Bu hususta pazar ehli ve satıcıların hükmü konusunda ihtilaf yoktur. Tedarikçi konusunda ise Muhammed’in kitabında şöyle geçer: “Doğrudan müşteriye satış olmaksızın, tedarikçinin pazarda satışı men edilmez.” İbn Habîb de şöyle der: “Buğday ve arpayı insanların fiyatlarından başka bir fiyatla satamazlar, aksi takdirde pazardaki diğer satıcılar gibi çıkarılırlar.”²⁵⁰

Buna göre Bâcî, tedarikçilerin piyasa fiyatının altında satmalarının men edilmeyeceği görüşündedir. İmam Muhammed’in kitabında da öyle geçmektedir. İbn Habîb ise tedarikçiler için piyasa ehlinin hükmünün geçerli olduğu görüşündedir. Buna göre piyasa fiyatının altına inerlerse bundan men edilirler. Ancak söz konusu buğday ve arpa olursa, aynı piyasa hükmü onlar için de geçerli olduğu halde, bundan men edilmezler. Bazı tedarikçiler başkalarına göre daha ucuz fiyattan satarlarsa, piyasa fiyatının altına bile inseler, serbest bırakılırlar. Fakat ucuzcuların sayısı diğerlerine göre artarsa, pahalı kalanlar, ya fiyatlarını düşürmek ya da pazardan çıkmak durumunda kalırlar.²⁵¹

Diğer fakihler ise fiyatlandırmayı ihtikar ile sınırlandırarak, fiyatları akışına bırakırlar. Buna göre tedarikçi tüccarlar için kapsamlı bir fiyatlandırma olmaz. Aksine daha fazla tedarikte bulunmaları için onlara müsamaha gösterilir, insanların ihtiyaçlarını daha fazla karşılamaya teşvik edilir. Özellikle, herhangi bir toplumun ya da ülkenin, yalnızca kendi kaynaklarıyla yetinmesinin mümkün olmadığı günümüz koşullarında böyledir. Dolayısıyla insanların ihtiyaçlarını temin için tedarik ve ithalat kaçınılmazdır. Bu nedenle özellikle ithalatçı tüccarlar için gümrük harçlarının azaltılması gerekir.

2. Kıymeti fahiş bir artışla aşmak. Hanefî fakihler bu fahiş artışı, zaaf bedeline (güç yetirilemez) varılması şeklinde takdir etmişlerdir ki bu, çok yüksek bir tavadır,

²⁴⁹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19.

²⁵⁰ A.g.e., 5/18.

²⁵¹ A.g.e., 5/18.

özellikle erzaklar söz konusuysa. Çünkü burada, orta gelirli, borçlular ve düşük gelirli hakları ihlal edilmektedir. Ayrıca meşruiyeti aşan bir istismar vardır.²⁵²

Tartışma: Hanefiler, fahiş artış veya pahalılıkta, zaaf kıymetinin aşılmasının şart koşulması gerektiği görüşündedirler. Çünkü özellikle toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan fakirler ve orta hallilerin hakkı açısından kamu maslahatları büyük ölçüde tahakkuk etmemiştir. Dolayısıyla tüccarlar, çokça satılan ve insanların çoğunun gündelik ve sürekli olarak karşılamaması halinde zarara uğrayacağı erzaklar ve temel ihtiyaç maddelerinde, %100'ü aşan oranda bir kar sonucu zaaf kıymetini aşmamış olmalıdırlar.²⁵³

Çünkü istismarcı tüccar, temel ihtiyaç maddelerinde bile zaaf kıymetinden fazla bir kar elde etmedikçe doymaz. Nitekim onu kısıtlayan bir koşul yoktur, aksine bu koşullar altında böyle bir istismara karşı meşru nitelikte bir fiyatlandırma yapılsa bile, onu teşvik eden koşullar vardır. Bu ise İslam'da kesin bir şekilde haram kılınmıştır.²⁵⁴ Yoksa ihtikar neden haram kılınmış olsun ki? Buna göre, tahakküm ve istismar öncesinde piyasada geçerli olduğu bilinen veya belirlenmiş sınırın aşılmasıyla yetinilmesi gerekir.

3. Pahalılık, fiyat şişmesi -enflasyon-, arz daralması, üretim seviyesinin düşmesi gibi insan müdahalesi olmayan doğal koşullar nedeniyle değil de, piyasaya tahakküm etmelerinin ve insanların ihtiyaçlarını²⁵⁵ istismar etmelerinin bir sonucu olarak tüccarların ve mal sahiplerinin fiili ile gerçekleşmiş olmalıdır. Oysa Mâlikîler, bu fahiş artışı şart koşmazlar. Sırf kamunun zarara uğratılması, adil bir fiyatlandırmaya başvurulması için yeterlidir. Kuşkusuz bu bakış, daha dakiktir ve zararı def edicidir.

²⁵² Duraynî, a.g.e., 1/591.

²⁵³ A.g.e.

²⁵⁴ A.g.e.

²⁵⁵ Şâtıbî'nin hâciyyât tanımı: "Hâciyyâtın manası şudur: çoğunlukla istenenin kaybı nedeniyle maruz kalınacak bir zorluk ve zahmete neden olan bir sıkıntının ortadan kaldırılması ve rahatlık açısından ihtiyaç duyulan, gözetilmedikleri takdirde de mükellefler için zorluk ve zahmete neden olan, ancak kamu maslahatlarında beklenen bir fesat mesabesine de ulaşmayan şeylerdir." Bkz. Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed Lahmi, *el-Muvâfakât*, Thk. Meşhur b. Hasen Âl Selmân, Dâru İbn Affan, H. 1417 - M. 1997, el-Haber es-Suudiyye, 2/21.

2.1.3. Fiyatlandırılan (Fiyatlandırılmak İstenen) Şeyin Koşulları

1. Yiyecek olsun, olmasın, misli mallar, yani ölçülüp tartılabilen mallar olmalıdır. Çünkü bunlar ağırlığı ayarlanabilen mallardır. Kıymetli varlıklar gibi, ölçülemez, tartılamaz şeyler ise, benzer/mütemasil olmadıkları için fiyatlandırılmazlar. Bu, Mâlikî fakihlerinden İbn Habîb'in sözüdür: “Ölçülüp tartılabilen şeylerde mütemasil olanlara bakılır. O nedenle insanlara bunlar için tek bir fiyat belirlenmesi gerekir. Ölçülüp tartılamayan şeylerde ise misline bakılmaz. Bunların ancak kıymetine bakılır. Nitekim bu aynaların amaçları konusunda çokça ihtilaf çıkmıştır. Dolayısıyla mütemâsil olmadıkları zaman, insanlara bunlar için bir fiyat belirlenmesi doğru olmaz.”²⁵⁶

Mâlikîler, ölçülüp tartılabilen şeyler derken, fiyatlandırmanın mahallini sınırlandırmak isterler. Her şeyin belli bir ayarı, ölçüsü vardır. Ancak somut olarak ölçülüp tartılabilen şeyler konusunda mütemasil olanlara bakılır.²⁵⁷

2. Fiyatlandırma, mal olsun, menfaat olsun, hizmet olsun, mesleki uzmanlık olsun, tüm insanlar için gerekli genel ihtiyaçlar için yapılmalıdır. Çünkü bunların bedel ya da karşılıkları, kamuya zarar verecek yahut olağan-dışı sıkıntı ve zorluklara neden olacak derecede, belirli sınırın üstünde aşırı pahalı olursa, aslın hilafına istisnâî bir tedbir olarak, zorla fiyatlandırmanın değerlendirilmesi gerekir.²⁵⁸ Bu yüzden, süreklilik değil de, geçicilik niteliği esas alınır. Dolayısıyla zaruret ve ihtiyaç konusu ile sınırlı kalınmalıdır. Çünkü asıl olan, serbest ticaret ve ferdi mülkiyet hakkında serbest tasarruftur. Buna göre ne zaman ihtiyaç yahut insanların maslahatı gerektirirse geçici olarak uygulanabilir. İhtiyaç söz konusu değilse, adalete uygun olarak hareket edilmesi ve mal sahibinin mülkünde, dilediği bedel üzerinden serbestçe davranmak üzere rahat bırakılması gerekir.²⁵⁹

3. Mallar, kalite ve nitelik bakımından denk olmalıdır. Çünkü kalite, miktar gibi fiyat üzerinde etkin bir faktördür. İbn Habîb şöyle der: “Ölçülüp tartılabilen şeyler için böyledir. Ölçülüp tartılamayan diğer satışa konu şeylerden farklı olarak, ister

²⁵⁶ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18.

²⁵⁷ Duraynî, a.g.e., 1/589.

²⁵⁸ A.g.e., 1/555.

²⁵⁹ ed-Deryûş, *Ahkâmu's Sûk fi'l İslâm*, s. 390.

ölçülebilen, ister ölçülemeyen olsun, yani misli olanlar konusunda, ölçü ve tartı için misli olanlara bakılır.”²⁶⁰ Aralarındaki illet ortaklığından dolayı, ürünler, işçiler, menfaatler, mesleki ve bilimsel uzmanlıklar da gerek kalite, gerek bilimsel ve teknik düzey, gerekse sonuçları bakımından buna kıyas edilir. Dolayısıyla fiyatlandırma, üretim kalitesi, teknik nitelik ve bilimsel yeterlilik ölçülerindeki farklılıklar esasına göre yapılır. Çünkü özellik/niteliklerdeki farklılıklar, adaletin bir gereği olarak, bedelinde de farklılık gerektirir.²⁶¹ Bu Bâcî’nin de sözüdür. “Ölçülüp tartılabilen şeyler, kalite düzeyi yönünden denk olur, ancak sınıf yönünden farklı olursa, yine diğerleri ile aynı fiyattan satılmaları istenmez. Çünkü kalite, miktar gibi fiyata etki eden bir faktördür.”²⁶²

2.2. FİYATLANDIRMA KURALLARI

Özgürlük, İslam’da genel temellerden biridir.²⁶³ Buradan çeşitli alanlarıyla ekonomik özgürlüğün zarureti doğar. İslam’da özgürlük, sistemli bir özgürlük olduğundan, Müslüman toplumun fertleri için ekonomik hayatı düzenleyen, para kazanma, yatırım yapma ve tasarrufta bulunma yollarını açıklayan bir kurallar ve kaideler manzumesi bulunması doğaldır. Dolayısıyla özel araçlar kullanarak her tür manipülasyona karşı koruma, fiyatları sabitleme ve enflasyonla mücadele yoluyla da ekonomik istikrar sağlama amaçlı olarak, ferdî mülkiyete veya piyasa koşullarına müdahale etmek yöneticinin bir hakkıdır. Bir sonraki konuda bu meseleyi ele alacağız.

2.2.1. Ferdi Mülkiyete Saygı

Kainatta bulunan her şeyin hakiki mâliki Allah’tır. Allahu Teala şöyle buyurmuştur: *وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* “Göklerin ve yerin mülkü Allah’a aittir.”²⁶⁴ Nitekim Allah, ekonomik biçimi ne olursa olsun her mülkte hak sahibidir. Ömer (r.a) ne kadar da

²⁶⁰ Bâcî, A.g.e., 5/18.

²⁶¹ Duraynî, a.g.e., 1/589.

²⁶² Bâcî, a.g.e., 1/18.

²⁶³ Rubî, Rabi’ Mahmud, *el-Eb’âdu’l İktisâdiyye li’l Mefhûmi’l İslâmî li’l İhtikâr*, İslam Araştırmaları Dizisi 9, İslami İnceleme ve Araştırmalar Merkezi, Mekke-i Mükerreme, Ummu’l Kura Üniversitesi, H. 1411, s. 49.

²⁶⁴ Âl-i İmrân: 189.

doğru söylemiştir: “Mal Allah’ın malı, kullar Allah’ın iyalidir.”²⁶⁵ İnsanın hakkı, Allah’ın yeryüzündeki Halifesi sıfatıyla yalnızca bu mülkte tasarruf hakkıdır. Allahu Teala şöyle buyurmuştur: وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ “Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili (halife) kıldığı şeylerden harcayın.”²⁶⁶ Dolayısıyla ferdi mülkiyet hakkı, İslam’daki cevheri temellerden biridir.²⁶⁷ Bu hakkın sonucu ise Şari’in sahibine verdiği tasarruf özgürlüğüdür. Bu, şeriat hakkında olmadığı sürece, devletin müdahale veya itiraz hakkına sahip olmadığı bir yetkidir. O halde mülkiyet hakkı nedir? Sınırları nelerdir? Kısıtlanmış mıdır, yoksa mutlak haklardan biri midir?

İnsanın bir şeyin mülkiyetine sahip olması, hiç kimsenin yetkisi olmaksızın, tek başına tasarruf yetkisinin ona tahsis edilmiş olması, dilediği ve uygun gördüğü şekilde, bizzat yahut verdiği izinle tasarrufta bulunması demektir. Bu ise Hanif Şeriatın belirlediği kurallar ve sınırlar kapsamında olur.²⁶⁸

Nebevî Sünnet, ferdi mülkiyete karşı her tür saldırı ve ihlal girişimini haram kılmıştır. Ebu Hureyre’den²⁶⁹ Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Müslümanın kanı da, malı da, namusu da tüm Müslümanlara haramdır.”²⁷⁰ Bazı Kur’an ve Sünnet nassları, açık olmayan bir şekilde zarar vermek kastıyla hak kullanımını haram kıldığı gibi, başkasının mülkiyet hakkı için irtifaka iştirak türünü de belirlemiştir. Örneğin;

1) İsâ (vasiyetin ifası için vekil tayin etme) hakkının kullanımının yasaklanması. Bu, varisler konusunda zarar vermek niyetiyle mülkiyet hakkında tasarrufta bulunmaktır.²⁷¹ Zira varisleri mahrum bırakmak kastıyla üçte birden fazlasını vasiyet

²⁶⁵ İbn Selâm, Ebu Ubeyd Kâsım, *Kitâbu’l Emvâl*, Thk. Muhammed Ammâra, Beyrut, Daru’s Şurûk, H. 1409 - M. 1989, s. 390

²⁶⁶ Hadîd: 7.

²⁶⁷ Avadî, Rifat Seyyid, *Fi’l İktisâdi’l İslâmî*, s. 58

²⁶⁸ Şiblî, Muhammed Mustafa, *el-Medhal fi’t Ta’rîfi bi’l Fıkhi’l İslâmî ve Kavâidu’l Milkiyye ve’l Ukûd fih*, Dâru’n Nahdati’l Arabiyye, H. 1403 - M. 1983, s. 338-339; el-Afîfî, Muhammed Sâdık, *el-Muctemau’l İslâmî ve Felsefetuhu’l Mâliyye ve’l İktisâdiyye*, s. 104-105; Kefrâvî, Avf Mahmûd, *es-Siyâsetu’l Mâliyye ve’n Nakdiyye fi Zilli’l İktisâdi’l İslâmî*, Mektebet’l Eş’â’, M.1997, s. 21-22

²⁶⁹ Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî Yemânî, fakih ve hafızdır. Peygamber (s.a.v) ile birlikte dört sene bulunmuştur. Peygamber (s.a.v)’den en fazla hadis ezberleyen kişi olup pek çok hadis rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadis sayısı 5374’tür. Bu da Peygamber (s.a.v)’in ezberi için dua etmesinin bereketi sayesinde olmuştur. Hicri 59 yılında, 78 yaşında iken vefat etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/273-283

²⁷⁰ Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi-Şerhi’n Nevevî*, 16/103.

²⁷¹ Duraynî, Fethî, *el-Hak ve Medâ Sulutâtî’d Devle fi Takyîdih*, Şam, Şam Üniversitesi Yayınları, H. 1386 - M. 1967, s. 160.

ederek, diğerlerinin haklarına zarar verir ki ilahi ikaz gelerek bu hakkı sınırlamış, varislerden zararı def ederek şöyle buyurmuştur: *مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ* (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halîmdir.”²⁷²

2) Peygamber (s.a.)'in bir Ensari'nin bahçesinde hurma ağacı bulunan Semüre b. Cündeb²⁷³ hadisesinde verdiği hüküm. Semüre, ağacının bakımı ve gelişimi için bahçeye sık sık girip çıkıyordu. Bahçe sahibi ise bu durumdan sıkıntı duyuyor ve ailesi bundan rahatsız oluyordu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.)'e şikayette bulunup kendisinden ve ailesinden zararın kaldırılmasını talep etti. Peygamber (s.a.) Semüre'den ağacını satmasını istedi, ama o reddetti. Bahçe sahibine bağışlamasını istedi, yine reddetti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) ona şöyle dedi: “Sen muzır bir adamsın.”²⁷⁴ Ardından ağacının sökülmesini emretti. Semüre b. Cündeb, kendi hakkındaki tasarruf serbestiyetini istismar etmiş, bu durum başkasına zarar vermesine yol açmış, dolayısıyla Peygamber (s.a.) hakkını sınırlandırmıştır. Ali Hafif şöyle der: “Bu temelden hareketle, kamu maslahatı için satmaktan inatla imtina etmesi halinde, kamu yararına özel mülkün zorla sahibinden alınması caizdir. Çünkü bu durumda sergilediği imtina, hakkı olmayan bir zulüm olur.”²⁷⁵ İmâ delaletiyle özel mülkiyet hakkını sınırlandıran nasslar ise çoktur. Örneğin;

Zararı yasaklayan hadisler. Peygamber (s.a.)'in şu sözü gibi: “Zarar vermek de, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.”²⁷⁶ Keza maslahatların ve mefsedetlerin birbirleriyle çatışması veya çelişmesi halinde fakihlerin temel aldıkları şer’î kaideler de böyledir. Örneğin;

- “Zarar izale edilir.”²⁷⁷
- “Umumi zararın def’i için hususi zarar tercih edilir.”²⁷⁸

²⁷² Nisâ’: 12

²⁷³ Semüre b. Cündeb b. Hilâl Fizârî. Sahabenin âlimlerinden biridir. Daha sonra Basra’ya gitmiş, ardından Kufe’ye geçince yerini Ziyad b. Ubeyh almıştır. Haricilere karşı sert davranmış, onlardan bir grubu öldürmüştür. Hicri 58 veya 59 yılında vefat etmiştir. Bkz. *el-İsâbe fî Temyîzi’s Sahâbe*, İbn Hacer Askalânî, 2/393; *Siyeru A’lâmi’n Nubelâ*, 3/186

²⁷⁴ Ebu Dâvud, Akdiye, 31

²⁷⁵ Hafif, *el-Milkiyye*, s. 85

²⁷⁶ İbn Enes, Mâlik, *el-Muvatta*, Beyrut, Dâru İhyai’t Turâsi’l Arabi, H. 1406 - M. 1985, 2/745

²⁷⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, md. 20

- “Şiddetli zarar, daha hafif zararlar ile izale edilir.”²⁷⁹
- “Zarar vermek de, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.”²⁸⁰

Binaenaleyh, yukarıda belirtilen nasslar ve fikhî kaideler, mülk sahibinin tüm tasarruflarını ölçen bir terazi mesabesinde olup ferdi mülkiyet hakkını çevreleyen bir çerçevedir. Dolayısıyla mülk sahibinin tasarrufları, aşırıya kaçmaksızın, haddi aşmaksızın ve arzulanan bir denge dahilinde maslahatın özüne dokunmaksızın, kişi ve toplum maslahatını gerçekleştirmek üzere Allahu Teala'nın Kitabında ve Peygamberinin Sünnetinde belirlediği sınırlar içerisinde olduğu takdirde, İslam Şeriatı, o hakkın koruyucu kalkanı olur ve müdahale etmekten veya fiyatlandırma yapmaktan men ederek devletin bu hakka saygı göstermesini mecburi kılar. Çünkü sınırlandırma, özgürlüğün temeline yönelik olur. Tasarruf özgürlüğü olmadığı takdirde ise mülkiyetin bir anlamı olmaz. Yeter ki tasarrufları, hak sahibi için belirlenen teşri çerçevesi dahilinde olsun. Fakat hak sahibi, tüketicinin ihtiyacını ve mal veya hizmete mecburiyetini istismar eder, tüketicini sıkıntıya sokacak şekilde, kendi mülkiyetinde tasarruf özgürlüğüne sahip olduğu gerekçesiyle fiyatları artırır, o takdirde fiyatlandırmanın, bir yandan mülkiyete saygı, öte yandan bu hakkın kötüye kullanımını engellemek arasında bir denge kuran sınırlar dahilinde olmalıdır.

Bu durumda devlet yöneticisinin, zorla fiyat tahdidi yoluyla kamu maslahatını koruyacak derecede mülkiyet hakkının kullanımını sınırlandırması caizdir ki tüccarın, insanların ihtiyaç duyduğu malların fiyatlarında aşırıya kaçması engellensin, adalet sağlansın, kamu maslahatı gözetilsin ve toplum, istismar ve ifsattan temizlensin.²⁸¹

2.2.2. Pazarın Güvenliğini Korumak

Ekonomik bir kavram olarak pazar/piyasa, yaygın kullanımına göre farklılık gösterir. Pazar/piyasa kelimesi genelde, çeşitli alışveriş işlemlerinde bulunmak üzere satıcılar ile alıcıların bir araya geldiği yer anlamında kullanılır. Çağdaş ekonomi

²⁷⁸ A.g.e., md. 26

²⁷⁹ A.g.e., md. 27

²⁸⁰ A.g.e., md. 19

²⁸¹ Yakubî, *Ahkâmu't Tes'ir*, s. 125; Duraynî, a.g.e., s. 73-74.

terminolojisinde ise, çeşitli mal ve hizmet alışverişi ve mülkiyet değişimi için satıcılar ile alıcılar arasında iletişim sağlanan her yer ve alanı kapsar. Burada iletişimin aynı yerde veya iki farklı yerde gerçekleşmesi önemli değildir. Çünkü posta, telefon, faks ve internet ağı vb. modern iletişim araçları da kullanılabilir.²⁸² İslam, yöneticinin piyasayı korumaya ve tür istismar faktörlerini engellemeye yönelik tedbirler almasına izin verir. Örneğin;

2.2.2.1. Tavan Fiyat Belirlemek

Yani tedarikçi kurum niteliğiyle veya herhangi bir yetkili organıyla devlet, mallar, hizmetler ve faydalar için tavan fiyat belirler, tüccarları, çalışanları ve üreticileri bu sınır aşmamaları konusunda uyarır ve tüketicileri istismar, tahakküm ve tekelciliğe karşı korur. Zira kuraklık, savaş, açlık ve doğal afet durumlarında yaşanabilecek mal kıtlığı, tüketicilerin ihtiyacı veya aşırı talebi karşısında bazı tüccar veya üreticileri, arz daralmasını istismar ederek fiyatları yükseltmeye sevk edebilir, bilhassa bu mallar, tüketicinin yaşamı için zorunlu ve temel ihtiyaç maddeleri ise.²⁸³ Yürütme otoritesinin piyasa/pazar güvenliğini koruyabilmesi için, tüccarlar ve üreticiler üzerindeki denetimlerini sıklaştırması, onlara caydırıcı cezalar²⁸⁴ uygulaması ve denge fiyatından daha düşük fiyat tahdidinden kaçınması gerekir.²⁸⁵

2.2.2.2. Taban Fiyat Belirlemek

Yani mal ve hizmet üreticilerini korumak ve yaşam düzeylerini yükseltmek amacıyla mal ve hizmetler için asgari fiyat limitleri koymaktır. Yürütme otoritesinin böyle bir politika uygulamasının amacı, tüccar ve üreticileri, daha fazla mal üretimine teşvik etmektir. Böylelikle piyasaya daha fazla mal ve hizmet temin edilmiş olur, hem tüketiciler hem de üreticiler zarardan korunmuş olur, talep edilen mallara yönelik

²⁸² Receb, Azmî, *el-İktisâd es-Siyâsî*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l İlm li'l Melâyîn, M. 1973, s. 356-357; Kahaf, Munzir, *es-Siyâsetu'l İktisâdiyye fî İtârî'n Nizâmî'l İslâmî*, Nedvetu's Siyâseti'l İktisâdiyye fî'l İslâm, Cezayir, H. 29 Şevval - 6 Zilkade 1411 - M. 20 Mayıs 1991, s. 142.

²⁸³ İbrahim, Nimetullah Necîb, *Mukaddime fî İlmi'l İktisâd*, s. 135-137.

²⁸⁴ Ce'âta, Ahmed Zeyd, Halîfe, Ali Yusuf, *en-Nazariyyetu'l İktisâdiyye*, Bağdat, Matbaatu'l Âni, 1978, s. 274; Abdo, Muvaffak, *Himâyetu'l Mustehlik*, s. 306.

²⁸⁵ Denge fiyatı: Arz miktarı ile talep miktarının denk olduğu fiyattır. Bu durumda alıcı belirli bir miktarda satın almak isterken, satıcı da aynı miktarda satış yapmak ister. Bkz. Donald, Watson, *Nazariyyetu's Si'r ve İstihdâmâtîha*, Ter. Ziya Mecid, Muessesetu Şebâbi'l Câmia, s. 52-53.

kaçakçılık önlenmiş ve dolayısıyla tüketiciyi sıkıntıya sokacak şekilde fiyat artışlarının önüne geçilmiş olur.²⁸⁶ Bu noktada, hâkim fiyatın düşmesi, yani malın piyasadaki fiyatının altında satılması durumu üzerinde durmamız gerekir. Çünkü bu durum, özellikle piyasadaki rakiplerin birtakım hilelere başvurmaları, üreticilerin de benzer şeylere yönelerek onlara katılması sonucu fiyatların düşmesi halinde, bozulma biçimlerinden birine dönüşebilir. Bu durumda fiyat düşüklüğü nedeniyle piyasadan mal çekilebilir, bu da mal fiyatları üzerinde tahakküm olgusunun baş göstermesine neden olabilir.

Fiyat düşmesi, satıcının malını zararına, yani maliyetinin altında bir fiyatla satması sonucu meydana gelebilir. Bu ise durgunluk ve piyasaların tepki verdiği dönemlerde olabileceği gibi, normal koşullarda da olabilir, ancak her bir durumun birbirinden farklı hükmü vardır. Fakihlerin bu durum karşısında iki tavrı vardır:

Mâlik, İbnu'l Kâsım'ın bir rivayetinde, muteber olanın cumhurun fiyatı olduğu, düşük fiyattan satış yapan az sayıda kişi veya kişilerin fiyatı olmadığı ve Halifenin, bu davranışlarını engelleme hakkına sahip olduğu görüşündedir.²⁸⁷

Fakihlerin cumhuru ise, Halifenin müdahale edip piyasa fiyatından daha düşük fiyattan satış yapanları engelleme hakkına sahip olmadığı, çünkü bunda insanların genelinin menfaati olduğu görüşündedir. İbn Rüşd şöyle der: “Piyasa ehlini, sattığı fiyattan daha düşük bir fiyatla satmaktan men etmek hatalı bir davranıştır. Çünkü hiç kimse satış pazarlığı yapmaktan ve fiyat düşürmekten alıkonulmamalıdır. Aksine insanlar için bunu yapıyorsa teşekkür edilir, Allahu Teala'nın rızası için bunu yapıyorsa ecir kazanır.”²⁸⁸

İhtilafın temelinde, meşru olmayan bir yolla hak kullanımı meselesi vardır. Tüm alimler, Şeriatın maksadının aksine hareket etmenin bâtil olduğu hususunda ittifak halindedir. Ancak ihtilaf ettikleri husus, bu kastın anlaşılmasını sağlayan vesilededir. Bu da tasarruflara yönelten faktörler ve dolayısıyla maslahatı önceleyen sedd-i zera'i ilkesi ile alakalıdır.²⁸⁹ Böylece İslam, fiyatların arz ve talep güçlerinin etkileşimi

²⁸⁶ İbrahim, Nimetullah Necîb, *Mukaddime fi İlmi'l İktisâd*, s. 138.

²⁸⁷ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18.

²⁸⁸ Zerkânî, Muhammed, *Şerhu'z Zerkânî ale'l Muvatta ve Behâmişihî Sünen-i Ebî Dâvûd*, Matbaa Hayriyye, Mısır: 3/124; Dirşevî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 244.

²⁸⁹ A.g.e., s. 247.

yoluyla belirlenmesini ikrar eder. Rızkın tabii bir azlığı veya çokluğu nedeniyle fiyatların yükselmesi halinde, bu adil bir fiyat yükselişidir. Ancak piyasaya, kimi tüccarların stokçuluğu, fiyat manipülasyonları ve insanların mal, hizmet ve yararlarına ihtiyaçlarının istismarı gibi başka faktörlerin müdahale etmesi halinde, pazar/piyasa güvenliğini sağlamak maksadıyla, devlet yöneticisine zorla fiyatlandırma politikası uygulama hakkı verilmiştir. Çünkü burada kamunun maslahatı fertlerin özgürlüğünden önde gelir. Dolayısıyla kamu maslahatının gereklerine göre, Kitab ve Sünnet nasslarından çıkarılmış şer'î kurallara uygun olarak ekonomik dengenin sağlanması için, devlet yöneticisinin veya yürütme otoritesinin ekonomik faaliyete müdahalesi mubah olur.²⁹⁰

2.3. FİYATLANDIRMANIN AMAÇLARI

İslam nizamı, hakların iadesi ve ümmetten zulüm ve haksızlıkların kaldırılması dışında, insanların işlerine ve tasarruflarına karışılmasına izin vermez. Fiyatlandırmanın amaçlarında da aynı hususu görmekteyiz.

2.3.1. İhtikâr/Tekelleşme ile Mücadele:

İslam, fazilet ve ahlakın egemen olduğu ve ideal bir hakkaniyet seviyesine ulaşmış bir toplum öngördüğünden, bu amaca katkıda bulunacak her eylemin geliştirilmesine teşvik etmiş, bu ideal toplumu aşağıya düşüren her şeye savaş açmıştır. İşte ihtikâr, gerek fertlere, gerekse topluma zarar veren eylemlerden olduğu için İslam'da haram kılınmış ve yasaklanmıştır. O halde ihtikâr ne demektir? İslam'daki hükmü nedir? Bu sorunu çözme araçları ve önlemeye dönük ihtiyati tedbirler nelerdir?

2.3.1.1. İhtikârın Tanımı

İhtikâr lügatte, toplamak, elinde tutmak ve hapsetmek demektir.²⁹¹

Fakihlerin İstılahında İhtikâr:

²⁹⁰ Osman, Sıddîk, Râbevî, Muhammed İbrahim, *el-Medhal ile'l İktisâdi'l İslâmî el-Mukârin*, s. 186; Abdulhamîd, Muste'în Ali, *es-Sûk ve Tanzîmâtuhu fi'l İktisâdi'l İslâmî*, Hartum, ed-Dâru's Sûdâniyye li'l Kutub, s. 257.

²⁹¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmus el-Muhît*, (حک) md., s 378; İbnu'l Manzûr, *Lisânu'l Arab*, 9/949.

İhtikârın şer'î ıstılahtaki anlamı, lügatteki anlamından farklı değildir. Nitekim fakihler ihtikâr için aşağıdaki gibi çeşitli tanımlar yapmışlardır:

Hanefîlere göre ihtikâr; “Yiyecek ve benzerlerini satın almak ve pahalılaşınca kadar kırk gün hapsedmektir.”²⁹² Mâlikîlere göre ise: “Satılan şeyleri stoklamak ve piyasaların altüst olmasıyla kar talep etmektir.”²⁹³ Oysa Şâfiîler bunu şöyle diyerek tanımlar: “Geçim/gıda maddelerini satın alıp pahalılaşma zamanına kadar elinde tutmak ve ardından sıkışıklığı fırsat bilerek bedelinden daha fazlasına satmaktır.”²⁹⁴ Hanbelîlere göre ise ihtikâr: “Geçim/gıda maddelerini ticaret için satın almak ve azalıp pahalılaşınca kadar tutmaktır.”²⁹⁵

İslâmî Ekonomide İhtikâr:

Bir mal, yarar veya işin tutulması ve insanların, devletin veya hayvanların şiddetli ihtiyacına rağmen, kıtlık veya yetersizlik nedeniyle fiyatlar normalin üstünde aşırı pahalılaşınca kadar, satışından veya tedavülünden imtina edilmesidir.²⁹⁶

2.3.1.2. Nebevî Sünnette İhtikârı Engellemenin Esasları

Birincisi: Saîd b. Museyyeb'den Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Günahkârdan başkası ihtikâr yapmaz.”²⁹⁷ Hadisteki delâlet, Peygamber (s.a.)'in ihtikâr yapanı günahkâr olarak nitelemesidir. Günahkâr ise asidir. İsyan da haram bir fiili işlemekle olur.

İkincisi: Ömer (r.a.)'den Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Tedarikçi rızıklanır, ihtikârcı lanetlenir.”²⁹⁸

Üçüncüsü: İbn Ömer (r.a.)'den Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Kim bir yiyeceği kırk gün ihtikâr ederse, o Allahu Teala'dan berî, Allahu Teala da ondan berî olur.”²⁹⁹

²⁹² İbn Âbidîn, *Reddu'l Muhtâr*, 9/486; Kasânî, *Bedâi'u's Sanâi'*, 4/255.

²⁹³ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/15.

²⁹⁴ Ramlî, *Nihâyetu'l Muhtâc*, 3/472.

²⁹⁵ Behutî, *Keşşâfu'l Kina*, 7/386.

²⁹⁶ Duraynî, *Buhûs Mukârîne*, 1/411.

²⁹⁷ Muslim, *Musâkâ ve'l Muzâraa'*, 26.

²⁹⁸ İbn Mâce, *Ebvâbi't Ticârât*, 6. İsnadında Ali b. Zeyd b. Ced'ân vardır ki zayıftır.

²⁹⁹ *Musnedu'l Ahmed b. Hanbel*, 3/113,

Dördüncüsü: Ömer b. Hattâb (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)’i şöyle buyururken işittim: “Kim bir yiyeceği Müslümanlara karşı ihtikâr ederse, Allah onu cüzzam ve iflasa uğratar.”³⁰⁰

Yukarıda belirttiğimiz hadislerin istidlâl yönü, muhtekire yönelik cehennem ile şiddetli korkutma, lanet ve Allah’ın zimmetinden ve Müslümanların zimmetinden uzak oluşturmaktır. Peygamber (s.a.)’in ifade ettiği bu yön, haram işlediğine ve harama bulaştığına delâlet eder. Bu bağlamda Şevkânî şöyle der: “Şüphe yok ki bu bâba ilişkin hadisler, bütünüyle ihtikârın caiz olmadığına dair istidlâl için gelmiştir. Sahih-i Muslim’deki Ma’mer hadisi nasıl olur? Açıktır ki muhtekirin günahkâr olması, ihtikârın caiz olmadığını ifade etmek için yeterlidir. Çünkü günahkâr suçlu ve âsidir.”³⁰¹ İhtikârın haramlığının illeti, özeline hakkına mukabil genele verilen zarardır. Peygamber (s.a.)’in “Zarar vermek de, zarara zararla karşılık vermek de yoktur” sözünden hareketle, zararı işlemek haramdır, ortaya çıktığı zaman sebebini ortadan kaldırmak ve ortaya çıkmadan evvel de def etmek gerekir. Zararın def’inin gerekliliği ise ancak sebebini -ki ihtikârdır- ortadan kaldırılması gerektiği anlamına gelir. Buna göre ihtikâr, şer’an haram kılınmıştır.

2.3.1.3. Sünnette Geçen Deliller Işığında İhtikârın Teklîfî Hükümü Hakkında Fakihlerin İctihatlari

Kısacası fakihlerin, ihtikârın hükmüne ilişkin icthatları iki yöndedir:

Birincisi: İhtikâr, cumhurun görüşüne göre haramdır. Şâfiîler,³⁰² Mâlikîler,³⁰³ Hanbelîler³⁰⁴ ve Hanefîlerden Kâsânî gibi.³⁰⁵

³⁰⁰ İbn Mâce, Ebvâbi’t Ticârât, 6. Ebu Yahya Mekkî ve Osman b. Affân’ın azatlı kölesi olan Ferruh’un meçhul oluşundan ötürü isnadı zayıftır. Her biri rivayette tek kalmıştır. Bununla birlikte İbn Kesir *Musned-i Ömer*’de, İbn Hacer de *Fethu’l Bârî*’de bu hadisi hasen kabul etmiştir. *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, 1/99, Hadis no: 137.

³⁰¹ Şevkânî, *Neylu’l Evtâr*, s. 1025.

³⁰² Ramlî, *Nihâyetu’l Muhtâc*, 3/473.

³⁰³ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/15; Endulusî, Yahya b. Ömer, *Ahkâmu’s Sûk*, s. 134-135.

³⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/243.

³⁰⁵ Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes’ûd, *Bedâi’u’s Sanâi’ fî Tertîbi’s Şerâi’*, Thk. Ali Muhammed Muavvad, ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 2. Baskı, Beyrut, Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003, 6/516.

İkincisi: İhtikâr tahrîmen mekruhtur.³⁰⁶ Bu da Hanefî mezhebinin cumhurunun görüşüdür.³⁰⁷

Şimdi de fıkıh mezheplerinin görüşlerini arz edelim:

1) Hanefî Mezhebi: Hanefîlerin cumhuru, ihtikârın tahrîmen mekruh olduğu görüşündedir: “İhtikârın halka zarar verdiği bir ülkede, insanların ve hayvanların rızıklarında ihtikâr yapmak mekruhtur.”³⁰⁸ Çünkü tahrim, Hanefî usulüne göre şüphe taşımayan kesin delil ile sabit olmalıdır. İhtikârı yasaklayan hadisler ise râcih zan ifade eder. Bunun için tahrîmen mekruh derler.³⁰⁹ Ancak Kâsânî ihtikârın haram olduğu görüşündedir: “İhtikârın hükmüne gelince; deriz ki ihtikâra taalluk eden bazı hükümler vardır. Mesela; Rasûlullah (s.a.)’den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: ‘İhtikârcı lanetlenir, tedarikçi rızıklanır.’³¹⁰ Lanet ise ancak haram işlemekle söz konusu olur.”³¹¹

2) Mâlikî Mezhebi: Mâlikîlere göre ihtikâr memnudur:³¹² “İbnu’l Mevâz ve İbnu’l Kâsım’ın Mâlik’ten rivayeti şudur: yiyecek ve haricindeki keten, pamuk veya insanların ihtiyaç duyduğu her şey, insanlara zarar verdiği için ihtikârından men edilişte birbirine denktir. Çünkü yiyecekler gibi insanların yararına ihtiyaç duyulan şeylere mazarratın girmesi ve ihtikârı men edilir.”³¹³

³⁰⁶ Mekruhluk, Hanefî mezhebinde kullanıldığı zaman, tahrîmen mekruhluk anlaşılar. Çünkü mekruh, tahrimen mekruh ve tenzihen mekruh şeklinde iki kısımdır ve Hanefî ileri gelenleri, bunu kimi zaman mukayyed, kimi zaman mutlak sayarlar. Mukayyed olursa, o konuda söylenecek söz yoktur. Mutlak olursa, tahrim kabul edilir. Gerçekte ise amelî yönden tahrim ile tahrîmen mekruh arasında fark yoktur. Çünkü her ikisi de men edilmeyi gerektirir. Ancak aralarındaki fark, itikat yönündendir. Buna göre haramı inkâr eden kâfir olurken, tahrîmen mekruhu inkâr eden tekfir edilmez, dalâlete sapmış sayılır. Bkz. Gelibolî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Suleymân (Damat Efendi), *Mecmau’l Enhur fi Şerhi Multekâ’l Ebhur*, ed-Durru’l Muntekâ fî Şerhi’l Multekâ ile birlikte, Beyrut, Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, H. 1419 - M. 1998, 4/178; Duraynî, a.g.e., 1/414.

³⁰⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 7/222.

³⁰⁸ A.g.e., 7/222.

³⁰⁹ Duraynî, a.g.e., 1/421-422.

³¹⁰ Hadisin tahriri daha önce geçmişti.

³¹¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s Sanâi’*, 6/516.

³¹² Mâlikîlerin tahrim yerine memnu ifadesini kullanması, yasaklanan şeyden korunmak ve sakındırmak içindir. Bu hususta Allahu Teala’nın şu ayetini esas alırlar: وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ السِّينَةُ الْكَذِبَ هَذَا “Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak ‘Bu helâldir, şu da haramdır’ demeyin.” (Nahl: 116) Belki de bu yolla, haramdır diyenler ile tahrîmen mekruhtur diyenler arasındaki ihtilafın dışına çıkmak istemiş olabilirler. Çünkü amelî açıdan bu iki söz arasında bir fark yoktur. Fark yalnızca itikat açılarından; haramı inkâr eden tekfir edilirken, tahrîmen mekruhu inkâr eden tekfir edilmez. Bkz. Duraynî, a.g.e., 1/416.

³¹³ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/15-16.

3) Şâfiî Mezhebi: Şâfiîlere göre ihtikâr haramdır. Bu hususta asıl olan Peygamber (s.a.)’in şu hadisidir: “Günahkârdan başkası ihtikâr yapmaz.” Çünkü günahkâr asidir. İsyan da haram bir fiili işlemekle olur.³¹⁴

4) Hanbelî Mezhebi: Hanbelîler, Şâfiîler gibi, ihtikârın haram olduğu görüşündedirler. İbn Kudâme şöyle der: “İhtikâr haramdır.”³¹⁵ Behutî ise şöyle der: “İhtikâr yalnızca insanların azıkları için haramdır.”³¹⁶

2.3.1.4. İhtikâra Karşı Mücadele ve Yok Etmede Fiyatlandırmanın Rolü

Fiyatlandırma, kamudan zararı kaldırmak, eşit düzeyde gerek tüccarların, gerekse tüketicilerin haklarını güvence altına almak, istismarı engellemek ve gerekçe olmaksızın fiyat artışını önlemek üzere, ihtikâra karşı mücadele ve ihtikârcının önünü kesme yönünden, İslam Şeriatının devlet yöneticisine verdiği en önemli ve en etkili araçlardan biridir. Dolayısıyla ihtikârcının, haksız eylemlerden yarar sağlamasına izin verilmemelidir. Bunun için devlet yöneticisi, ihtikârcının verdiği zararı kamu üzerinden kaldırmak zorundadır. Bu olgu, ihtikârın ortaya çıkardığı yüksek fiyatla satışın eşlik ettiği koşullarda oluşur. Oysa fiyatlandırma yapıldığında, ihtikârcı ihtikâr ettiği malları, ihtikâr koşulları öncesindeki fiyattan satışa zorlanarak maksadına ulaşması engellenir, çünkü artık pahalı fiyattan satamaz hale gelir. Bunun yerine ihtikâr öncesi fiyattan satmak zorunda kalır ve dolayısıyla ihtikâr ve olumsuz etkilerinden kaynaklanan zarar ortadan kaldırılmış olur. İhtikârcı, ihtikârının avantajını kaybeder, böylece artık ihtikârdan imtina etmeye başlar. Çünkü fiyatlandırma, koruyucu bir tedavi haline gelir.³¹⁷

2.3.2. Adil Fiyatı Sağlamak

İslam ekonomisinde fiyat, piyasaların doğal akışı ile temsil edilen arz ve talep güçlerine yansıyan ekonomik faktörlerin etkileşimi ile belirlenir. Bu aşamada piyasa serbesttir ve müdahaleden uzaktır. İlk aşamanın ardından gelen ikinci aşamada ise,

³¹⁴ Ramlî, *Nihâyetu’l Muhtâc*, 3/472.

³¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/243.

³¹⁶ Behûtî, *Keşşâfu’l Kina*, 7/385.

³¹⁷ Rubî, *el-Eb’âdu’l İktisâdiyye li’l Mefhumi’l İslâmî li’l İhtikâr*, s. 60.

devlet yöneticisi aracılığıyla piyasaya müdahale edilir. Çünkü ya keyfi fiyat artışları sağlamak amacıyla arz düzeyini düşürmek için piyasada kasıtlı manipülasyon yapılıyordur, ya da savaşlar ve doğal afetler gibi olağanüstü koşullar söz konusudur. Bu durumda devlet, müdahale ederek adil bir fiyat tahdidi yapar ki bu, alışveriş yapanlardan hiç kimseye zarar vermeyecek ya da haksızlık yapılmayacak şekilde belirlenir; İster satıcı ya da ziraatçı veya sanayici şeklinde üretici³¹⁸ veya mal sahi olsun, ister müşteri, isterse tüketici³¹⁹ olsun.

2.3.2.1. Adil Fiyat Tahdidi Hususunda Fakihlerin İçtihatları

Fakihler, adil fiyat tahdidi konusunda, bunun nasıl olabileceğine ilişkin farklı bakış açılarından ötürü farklı görüşler ortaya atmışlardır. Hanefîler, adil fiyatın arz-talep güçlerinin etkileşimine göre, adil rekabet koşulları altında gerçekleşebileceği görüşünde iken, Mâlikîler olağanüstü koşullarda adil fiyatın, ancak devlet yöneticisinin, uzmanlık ve ihtisas sahipleri ile istişaresi sonucu fiyat tahdidi ile gerçekleşebileceği görüşündedir.

Birincisi: Hanefî Mezhebi: Hanefîler, piyasada kendiliğinden oluşan serbest fiyatın, taraflar arasında adalet ilkesini gerçekleştireceği görüşündedir. Çünkü pazarlık ve anlaşma serbestiyetinin doğal sonucu oluşmaktadır. Günümüzde buna, arz-talep kanunu denilmektedir. Tüccarın müdahalede bulunup zorunlu tüketim mallarının ihtikârına yönelmesi veya zorla fiyatlandırma yoluyla devletin bizatihi müdahale etmesi gibi, ortadan kaldırılması gereken birtakım engellerin baş göstermesi halinde, otomatik fiyat mekanizması devre dışı kalır. Bunun için önceki ve sonraki dönem Hanefî fakihleri, fiyatlandırmanın caiz olmadığı üzerinde icma ederek şöyle demişlerdir: “İmamın/Halifenin fiyatlandırma yapması gerekmez. Fiyatları pahalılaştıran muhtekire ise ‘insanların sattığı gibi sat’ denir ve fazla fiyata satmak, benzerleri gibi insanları aldatmak olur.”³²⁰

³¹⁸ Satıcı ya da üretici ya fertler olabilir, ya şirketler ya da devlet olabilir.

³¹⁹ Müşteri küçük satıcılardan olabilir, satmak için ya da tüketmek için değil de arazisinde üretimde kullanmak için ya da fabrikasında çok önemli olan alet edevat için ya da ham madde olarak ya da kimyasal gübreler gibi vb. daha ürün almak için yardımcı madde olarak satın alır. Bkz.: ed-Dureynî, *Buhûs Mukârine*, 1/542

³²⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 7/222; Kasânî, *Bedâi'u's Sanâi'*, 4/308.

Tartışma: Şüphe yok ki her iki tarafın hakkını gözetmek ilkesi, tüccarın veya devletin müdahalesi olmaksızın, piyasada kendiliğinden, yani meşru bir serbest rekabet yoluyla gerçekleştiği zaman, asıl olan budur. Ancak bilhassa temel ve zorunlu ihtiyaç maddeleri ve insanların mahrum kalamayacağı yararlar ve hizmetler söz konusu ise, her iki tarafın hakkını gözetmek, -Hanefilerin görüşünde olduğu gibi- fahiş bir ihlal durumunda mümkün olmaz.

İkincisi: Mâlikîlerin Cumhuru İle Son Dönem Hanbelîlerin Görüşü: Onlara göre adil fiyat, kriz zamanlarında piyasada kendiliğinden gerçekleşmez, bilakis Halife tarafından, uzmanların denetim ve istişaresi dâhilinde fiyat tahdidi yoluyla gerçekleşir.³²¹ Bundan iki husus anlaşılır:

Birincisi: Fiyatlandırmanın gelişigüzel, irticalen veya taraflardan herhangi biri lehine yapılması caiz değildir.

İkincisi: Fiyat tahdidi, malın giderleri, maliyetleri, pazar koşulları ve uğrunda harcanan çabalar ile birlikte makul bir kar oranı eklenmesi temelinde yapılır. Dolayısıyla, Hanefilerin tüccarların düşük kıymeti aşmasını şart koşan görüşünde olduğu gibi, sırf müşterinin ihtiyacı veya bu tahditten dolayı zorda kalması gerekçesiyle yapılmaz. Böylece piyasada kendiliğinden serbest belirlenen genel fiyat, bu kesimin içtihadına göre, adil bir fiyat olmaz. Çünkü onlara göre, tüccarların sık sık başvurdukları hile, manipülasyon ve aldatmalar göz önünde bulundurulduğunda, genellikle adalet veya misl ilkesinin fiili olarak gerçekleşmesini garanti etmez. Bunun da, bir yandan genel fiyat düzeyinin yükselmesi, öte yandan Hanefilerin şart koştuğu gibi, mal veya yararın bedel olarak kıymetinin altına düşse bile, müşterinin bu egemen olan genel fiyatı kabullenmede sıkıntıya düşmesi yönünde olumsuz bir etkisi olur.

Sıkıntı, genel fiyatın tahdidinde veya yükselmesinde olumsuz bir etkide bulunursa, kendiliğinden oluşan fiyat adil olmaz. Çünkü yükselişin ve bundan doğan istismarın nedeni bu sıkıntıdır. Mâlikîler ayrıca bunun vacip olduğu görüşündedir. Çünkü tüccarların serbest davranabildikleri, sahip oldukları mülkiyet hakkı konusunda pek çok kötü davranış alternatifleri arasından seçim yapabildikleri ve diledikleri gibi

³²¹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/15; Endulusî, *Ahkâmü's Sûk*, s. 134-135; İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l İslam*, s. 511; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, 3/327.

artırarak fiyatlara etki edebildikleri ekonomik kriz zamanlarında, alışverişlerde adaletin terk edilmemesi gerekir.

Tartışma: Mâlikîlerin görüşü, pratik olarak adaletin sağlanması hususunda asgaridir. Çünkü onlar, adaletin garantisi olmadığı ve tüketicilere karşı süregelen haksızlığı ortadan kaldırmadığı sürece, İmamın/Halifenin fiyatlandırma hakkına sahip olmadığı görüşündedirler. Çünkü ekonomideki serbest rekabet ilkesi, satıcı ve müşteri arasındaki ekonomik güç farkından dolayı, -bilhassa kriz dönemlerinde- piyasada adil fiyat dengesi gerçekleştiremez. Bu ilke sabit olmakla birlikte, adalet gayesini gerçekleştiren araçlar, yöntemler veya içtihadî nizamlar genelde farklıdır.

2.3.2.2. İşler Hususunda Adil Fiyat

İslam ücret tahdidini; işin niteliği, yapıldığı zaman dilimi, üretilen malın bedeli ve yaşam düzeyi gibi birtakım faktörlerin etki ettiği piyasanın iş mekanizmasına bırakır. O nedenle fakihler bunu ücret-i misl olarak belirtirler. Ancak ister deneysel, ister uygulamalı bilimlerde olsun, bilimsel yeterlilik, uzmanlık ve kalite bakımından, sahip oldukları önem, tür ve etki yönüyle değişkenlik arz eden işleri bilmemiz gerekir. Bu noktadan hareketle, işin kıymeti göreve göre ölçülmez, aksine bilimsel yeterlilik ve bundan doğan uzmanlık ile ölçülür. Ücret takdirinde bilimsel yeterliliklerin önemli bir rol oynadığına şüphe yoktur. Çünkü bu, ufuk genişliği, zihin açıklığı ve bilgi zenginliği sağlar. Buradan da adaletin bir gereği olarak, yeterliliklerdeki farklılığın ücret farklılığı gerektirdiği sonucu ortaya çıkar.³²² Allahu Teala şöyle buyurmuştur: “قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ” “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”³²³ Yani konum ve hak olarak demektir. Yeterlilik açısından denk olurlarsa, ücret ve karşılıktaki farklılık, harcadıkları emek, sergiledikleri ustalık/titizlik ve ürettikleri kalite miktarınca veya sahip oldukları yenilikçilik düzeyine göre olur.

Sonuç olarak, işçi veya işveren olsun, taraflardan herhangi birinin maruz kaldığı sıkıntı veya ihtiyaç hali, ücret belirlemede temel olmaya elverişli değildir. Çünkü bu,

³²² Duraynî, Fethî, *el-Hak ve Medâ Sulutâtî'd Devle fî Takyîdih*, 3. Baskı, Beyrut, Muesseseti'r Risâle, H. 1404 - M. 1984, s. 108.

³²³ Zümer: 9.

adil ücretin, niteliği, içeriği ve etkileriyle işin konusu olmasını gerektiren adalet temeline münafidir.³²⁴

2.4. İSLAM FIKHINDA FİYATLANDIRMA KEYFİYETİ

İslami iktisad yasaması; malların, hizmetlerin ve menfaatların fiyatlarını belirleme ve fertlerin ekonomik faaliyetini denetlemek yoluyla devletin piyasaya müdahale etmesini onaylamaktadır. Ta ki fertler arasındaki işlemlere ilişkin İslam'ın kısıtlamaları, öğretileri ve sınırlamaları çerçevesinde ekonomik faaliyetin varlığının devamı garanti altına alınsın. Müdahale ve denetim piyasa özgürlüğü ile çelişmez. Aksine, bu denetimin temel amacı, normal olmayan herhangi dış etkilerden uzak bir serbest pazarı muhafaza etmektir. Zira bu dış etkiler, piyasanın özgürlüğünü bozar ve içindeki arz ve talep güçlerini etkiler.³²⁵

2.4.1. Fiyatlandırma Mekanizması

Fiyatlandırmanın kamu çıkarları ile bağlantılı bir mesele olmasından dolayı rastgele, gelişigüzel olamaz ve kuralsız terk edilmez. Bu nedenle, fiyatlandırmada aşağıdaki hususların dikkate alınması gerekmektedir:

2.4.1.1. Maliyetler

Fiyat belirleyen kimsenin fiyat belirleme esnasında; üretim, pazarlama ve limanlardan ve hava alanlarından başka şehirlerdeki diğer bölgelere taşımaktan kaynaklanan satın alma maliyetlerini göz önüne koyması gerekir. Ayrıca toptan ve perakende satıştan, çeşitli miktar ve ağırlıklarda ambalaj ve paketlerle satıştan kaynaklanan farklılıkları İfrat ve tefrit olmaksızın alıcı ve satıcının her ikisinin maslahatını sağlarken dengeyi de sağlamak bakımından dikkate almalıdır. Bunlara tüccar için; onu üretimi artırmasına ve devam ettirmesine teşvik eden, aynı zamanda bu yüzden zarar görmemesi bakımından alıcının omuzuna yük olmayan bir miktar kâr eklenir. İbn Kayyim, Eşheb'in rivayetinde İbn Mâlik'in sözünü aktararak diyor

³²⁴ Duraynî, *Buhûs Mukârine*, s. 551.

³²⁵ Sümâlî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 388.

ki, İbn Habîb de buna katılmıştır: “Maslahatını gözeten pazarcının ne satın aldıklarını bilmesi gerekir. Onlara kârdan benzer bir miktar verilir. Bunu artırmaları onlara yasaklanır. Piyasa daima denetlenir. Kendilerine verilen kârı artırmaları onlara yasaklanır. Buna aykırı davranan cezalandırılır ve pazardan dışarı çıkartılır.” Sonra şöyle devam eder: Alimlere göre onlara şöyle demesi caiz değildir: “Sadece şöyle şöyle satış yapın, kazansanız da zarar etseniz de.” Ne sattıklarına bakmaksızın. Onlara satın almış oldukları şey hakkında şöyle demesi de caiz değildir: “Bunu ancak şu fiyata satın”, benzer fiyat da olsa daha az fiyat da olsa. Onlara satın aldıkları kadar kâr verildiğinde: onlar satın almada fiyat yükseltmelerine terk edilmezler. Her ne kadar kendileri için belirlenen kar oranını artırmaları da, Kâr oranının kendilerine fayda vermediğini bildiklerinde onlar satın almada kolaylık gösterebilirler.”³²⁶

2.4.1.2. Malların niteliksel farklılığı

Malın niteliksel farklılığı ile kast olunan; fiyatlandırma esnasında, sınıf ve kalite bakımından malın türünü dikkate almaktır.³²⁷ Zira iyi ürün, zayıf bir fiyata satılmaz. Aksi halde bunda iyi malın satıcısı için bir zulüm ve haksızlık vardır. Kâdî Ebu Velîd, İbn Habib Maliki’den alıntı yaparak fiyatlandırma esnasında, ölçülen ve tartılan mallarda sınıfın dikkate alınması hakkında şöyle atıfta bulunmuştur: İyi malın satıcısına bunu daha düşük değerinde olanın fiyatı ile satması emredilmez. Çünkü kalitenin malın değerinde miktar gibi payı vardır.³²⁸

2.4.1.3. Deneyim sahibi tüccarlardan ve ekonomi uzmanlarından destek almak

Yöneticinin, içerisinde iki taraf -satıcı ve alıcı- için bir zulmün olmadığı uygun bir fiyat belirleyebilmesi için bu hususta tüccarlardan ve bu konuda çıkar ilişkisi olmayan ekonomi uzmanları gibi uzman kişilerden yardım istemesi kaçınılmazdır. Bunun tüccarların gerçek olmayan fiyatlar ve bilgiler vermelerini engellemek için halktan bazı kişilerin huzurunda olması sonra da fiyat hakkında onlarla, onlar

³²⁶ İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 324

³²⁷ Hadî. *Ahkâmu’t Tes’îr*, s. 164

³²⁸ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18

satıcılar olarak, o da yönetici ve alıcıların temsilcisi olarak görüşmesi kaçınılmazdır. Kendisinden satıcının da imamın “satıcıların” da razı olduğu bir fiyata ulaşmak için bu fiyatta adalet satıcı için makul bir kazancın sağlanması dikkate alınır. Bu konuda Kâdı Ebu Velîd Bâcî İbn Habîb’den alıntı yaparak şöyle demektedir: “İmamın, bu şeyin -kast olunan fiyatlandırmasıdır- piyasasının ehlinin seçkinlerini bir araya getirmesi, samimiyetlerini göstermek için onlardan başkalarını hazır bulundurması, sonra da onlara şunları sorması gerekir: Nasıl satın alıyorlar? Nasıl satıyorlar? Ardından hem kendileri, hem de kamunun lehine olacak, karşılıklı rızaya uygun hükmü bildirmelidir. Rıza dışında fiyatlandırmaya zorunlu kılınmazlar. Şöyle ki; o bununla satıcıların ve alıcıların çıkarlarını öğrenir, bunda satıcılara yaptıkları hususta içerisinde insanlara haksızlığın olmadığı bir kâr oranı verir. İçerisinde kendileri için bir kâr oranının olmadığı, rızaya dayalı olmaksızın fiyatlandırma yapılırsa, bu fiyatların alt üst olmasına, gıda maddelerinin saklanması ve insanların mallarının telef edilmesine yol açar.³²⁹ Bu nedenle onun bir komisyon oluşturması gerekmektedir. Bu komisyon şu tarafları içermelidir.

Birinci taraf: Yönetici ya da Ticaret odası ve farklı heyetlerden sorumlu bakanlıklardan onu temsil eden kimsedir. Şeriata aykırı ya da uygun olan hususlarda kendisinden bilgi almak için fakih ya da kadı’nın hazır bulunması da zorunludur.

İkinci taraf: adil bir fiyat hakkında kendi bakış açılarını göstermek için iş adamlarını, tüccarları ve sanayicileri temsil edenlerdir.

Üçüncü taraf: Dispiritörlerin temsilcileridir.

Dördüncü taraf: Görüşlerini sunmak için mal tüketicilerinin ya da çalışanlardan hizmet sunucuların temsilcileridir.³³⁰

“Bu komisyonun üyeleri sorumlu bakanın denetimi altında bir araya gelirler. Bakan ya da onun vekili taraflar arasında arabuluculuk işlevi görür, içerisinde ne noksan ne fazla olan, hiç bir kimse için ne bir zulüm ne de zarar olan belirli bir miktara razı olasıya kadar görüşmeler yapar. Belirlenen bu miktara adil fiyat denir.” Satıcılar

³²⁹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/19

³³⁰ Şerîf, Şerf b. Ali: *el-İcâretü'l Vâride 'Alâ Ameli'l İnsân* Doktora Tezi, Mekke-i Mükerrreme, Melik Adulaziz Üniversitesi, Şeriat ve İslami Çalışmalar Fakültesi, H. 1397 s. 134

tarafından razı olmakla kast olunan; fiyatın onların kişisel çıkarlarını sağlamak bakımından hevalarına uygun olması değildir. Fakat kast olunan; fiyatın adil olması ve satıcılara haksızlık yapılmamasıdır, yani onda kendileri için bir makul kârın olmasıdır.³³¹ Satın alınma keyfiyetini, nakliyet vd. masraflarını öğrenmek için mal sahipleri ile tartışma yapmaksızın rast gele belirlenen her fiyat, satıcıları ticaretten nefret ettirmeye ve onlara zulüm hissettirmeye yol açar. İslam adalet ve eşitlik dinidir. Kimsenin hakkını yemez, birine zulmedilmesine razı olmaz.

Komisyonun malın gerçek maliyetine bakarak ittifak ettiği fiyat, tüketicinin alım gücü üzerine çıkabilir. Bu durumda devlet müdahale edip tüccarları destekleme yoluyla farkı üstlenir. Bu, genellikle gıda tüketim maddeleri hakkında ve elektrik ve modern iletişim vasıtaları gibi insanların ihtiyaç duydukları hususlarda ortaya çıkar. Bu, komisyonun görevinin bir parçasıdır. Bunun aslı; zararları zekatla, maslahatlar payı ile ve Beytu'l Mâl ile giderilmediğinde gücü yetenlere³³² Müslümanların genelinden ve zimmet ehlinde zararlı uzaklaştırmayı vacip kılan farzı kifayelerde geçen husustur,³³³ çıplak olanın giydirilmesi³³⁴ aç olanın doyurulması gibi. Yiyecek ve giysinin anlamlarında olana doktor ücreti, ilaç bedeli, engelli hizmetçisi ve bunun geçim vasıtası gibi hususlar Beytu'l Mâlın yükümlülüğündedir, sonra da gücü yetenlerin yükümlülüğündedir. Hepsini kapsayamasa da vali maslahatın gerektirdiğine göre onlardan istediği kimseleri buna tahsis eder. Aynı şekilde İbn Hazm'a göre; Eğer aralarında zekatlar dolaşmazsa, Beytu'l Mâlde onların zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan maslahatlardan pay olmaz ise, her ülke ehlinde zenginlerin fakirleri desteklemeleri farzdır ve sultan onları buna zorunlu kılar. Onlara kaçınılmaz

³³¹ *Mecelletu'l Buhûs el-İlmiyye*, Sayı: 4i H. Muharrem – Cumade's Sani 1398, s. 234- 272

³³² Gücü yetenler: Borçlarını ödedikten sonra, fakih olanın ihtiyaç duyduğu kitaplar ve profesyonel kimsenin de ihtiyaç duyduğu aletlerden başka kendileri ve geçiminden sorumlu oldukları kimseler için, bir senelik ihtiyacını karşılayandan fazla malı olan kimsedir. Zengin olan kimse hakkında; kendisi ve geçiminden sorumlu olduğu kimseler için, bir senelik ihtiyacını karşılayan malın yanında olması şart koşulmaz. Aksine malından başkasına vermenin vacip olmasında, işlerinden normal olarak bütün sene yeterli olanın ve başkasına verebileceği fazlasını elde etmek eğiliminin olması yeterlidir. Bkz.: Ramlî, *Nihâyetu'l Muhtâc*, 8/49

³³³ Giysinin; bütün bedeni örtmesi, yaz ve kış durumlarında kendisine zarar veren hususlardan koruması gerekir. Bkz.: A.g.e., 8/50

³³⁴ Şafii'ye göre aç olanı doyurmak çerezlenmek değildir. Yeterlik hakkında iki görüş vardır. Bu ikisinin en doğru olanı ikincidir. Bkz.: A.g.e., 8/50.

olarak yedikleri gıdalardan verilir, kendilerini yağmurdan, güneşten ve etraftan geçenlerin gözlerinden koruyan yaz ve kış için giysiler verilir.³³⁵

Dikkate alınması gereken hususlardan birisi de; fiyatlandırma zamanla sınırlı olur her zaman ve sürekli olmaz. İhtiyacın gerektirdiği ve kamu maslahatının kendisine bağlı olduğu sürece fiyatlandırma kalır. İhtiyaç olmadığına ise; ondan vazgeçilmeli ve mülk sahibine mülkünde istediği fiyatla tasarrufta bulunmak hürriyeti verilmelidir.³³⁶

2.4.2. Fiyatların Denetimi

İslam Şeriatı, yöneticiye insanların maslahatlarını gözetmeyi ve yaşamlarına dair işlerin düzgün gitmesinin sağlanmasına bakmayı vacip kıldığı gibi, bunu gerçekleştirme yolunda ona bir takım araçları caiz kılmıştır. Bu araçların arasında; toplumun durumları ve kamu maslahatı gerektirdiğinde malların fiyatlarının belirlenmesi de vardır. Bu nedenle bu, fiyatlandırma aracı ile kast edilen toplumun maslahatını gözetme amacı sadece, yönetici alış verişi belirlenen fiyatlara uygun olarak yapıldığından emin olasıya kadar sürekli olarak fiyatlandırmayı denetlediğinde ve piyasaları kontrol ettiğinde gerçekleşir. Bu, tüccarların fiyatları manipüle etmelerini önlemek içindir. Şariat, bu vazifeyi muhtesibe ya da hisbe teşkilatına asılı kılmıştır. Zira bu hisbe teşkilatı, fiyatları denetleme görevini yerine getirmekte yöneticiyi temsil etmektedir.

Hisbe nedir? İslam’da muhtesibin yeterlilik özelliği ve piyasaları denetlemedeki rolü nedir? (احتسب يحتسب احتساباً وحسبة) esreli Ha ile, (احتسب) fiilinin masdarıdır. (احتسب يحتسب احتساباً وحسبة) denilir, çoğulu (الحسب) kelimesidir. Sözlükte hisbe birkaç anlamda kullanılır:

- 1) Ücret, ecir; (فعلته حسبة واحتساباً) yani onu Allah’ın rızasını isteyerek yaptım demektir.
- 2) İyi önlem, yetkinlik ve bakıştır; (فلان حسن الحسبة في الأمر) yani iyi önlem, yetkinlik ve ona bakıştır. 3) İnkâr; (احتسب فلان على فلان) yani onu inkar etti, hoş görmedi, işini çirkin gördü.

³³⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/156, Mesele; 725

³³⁶ Dirveşi, *Ahkâmu’s Sûk*, s. 390

Hisbenin bu üç manası Lisânu'l Arab'da geçer.³³⁷ Bunlardan herhangi biri muhtesibin vasfı olarak alınabilir. **İstilahî anlamı:** Mâverdî, “hisbe”yi şöyle tarif etmiştir: “Maruf / iyilikler yapılmaz olduğunda marufun yapılmasını emretmek, münker / kötülükler yapılır olduğunda nehyetmektir, önlemektir.”³³⁸ Şîrâzî ve İbnu'l İhve insanlar arasını düzeltmeyi de ilave etmiştir.³³⁹ Bu nedenle şöyle tarif edilmesi daha evladır: “Ahlak, din, iktisat alanında fertlerin faaliyetinde uzmanlaşmış memurlar yoluyla adaleti ve fazileti sağlamak ve buna aykırı davranışları cezalandırmak bakımından İslam Şeriatındaki belirlenmiş ilkelere ve her ortam ve zamanda bilinen örflere uygun olarak devletin yürüttüğü idari denetimdir.”³⁴⁰

Mâverdî, muhtesibin görevlerinden bazısını şöyle açıklamaktadır; tartı ve ölçüde eksik vermeyi ve değerini düşürmeyi yasaklayarak insanları ölçü ve tartıda hilekarlığın zararından korumak. Diyor ki: “Allahu Teala'nın yasaklarken azapla tehdit etmesinden dolayı tartı ve ölçüde eksik vermeyi ve değerini düşürmeyi yasaklamaktır. Kendisinde edebin daha açıkta olması ve cezalandırmanın daha çok olması için. Pazar ölçü ve tartılarında şüphe gördüğünde onları test etmesi ve ayarlaması ona caiz olur. Ayarladıklarına halk arasında bilinen bir pul yapıştırır. İnsanlar, uygun ve güvenli anlamında bu pulu olmayan aletlerle işlem yapmazlar.”³⁴¹

Tüm bu hususlara binaen diyebiliriz ki, İslam'da hisbe sistemi; piyasadaki satıcıların ve üreticilerin, üretim ve satış faaliyetlerini nasıl yürüttüklerinin, bunların şeriatın hükümlerine uygunluğunun boyutunu denetlemeye has kılınmıştır. Ayrıca hisbe sistemi, tüm sanayi için bilimsel ve doğru teknik standartlar öngörmektedir. Yiyecekler ve içme suyu sanayii, ilaç sanayii, tıbbi meslekler, tekstil sanayii, metal sanayileri gibi ve ümmetin ihtiyaç duyduğu bütün sanayiler için bilimsel ve doğru teknik standartlar belirler ki üreticiler ve satıcılar, ölçüde eksiltme, malların

³³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, md. (ح س ب), 9/866; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmus el-Muhît*, md. (ح س ب), s. 74

³³⁸ Mâverdî, *Ahkâmu's Sultâniyye*, s. 315

³³⁹ Şîrâzî, Abdurrahman b. Nâsır *Nihaytü'r Rutbe fî Talebi'l Hisbe*, Thk. Muhammed Mustafa Zeyyâde, Kahire, Matba'atu Lecneti't Te'lîf ve't Terceme ve'n Neşr, H. 1365 - M. 1946 s. 6. İbnu'l İhve, *Me'âlimu'l Kurbe fî Ahkâmi'l Hisbe*, s. 7- 8

³⁴⁰ Abdullah, Abdullah Muhammed, *Velâyetü'l Hisbe fî'l İslam*, H. 1417 - M. 1996, s. 60-61, *Ahkâmu's Sûk*, s. 407, Bâbalî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 84

³⁴¹ Mâverdî, *el-Ahkâmu's Sultâniyye*, s. 332-333

standardını değiştirme veya kurulumda ucuz malzemeler kullanarak sahtekarlık yapmaya ve sağlık koşullarını çiğnemeye ynelmesinler. Bu alanda hisbenin denetimi, en gelişmiş teknik yöntemleri uygulamakla olur. Bunlar, toplumun ekonomik hedeflerine ulaşmada yeterlilik düzeyini artırmada kullanılabilir.³⁴²

³⁴² Musta'in, Abdulhamid, *es-Sk ve Tanzimatuhi fi'l İktisad*, s. 305

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ VE VACİP OLDUĞU DURUMLAR

3.1. ZORLAMA OLMASI VE OLMAMASI BAKIMINDAN FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ

İslami ekonomi fiyatların arz ve talebin etkileşimi yoluyla belirlenmesine yöneltir. Rızkın tabii bir azlığı veya çokluğu nedeniyle fiyatların yükselmesi halinde, bu adil bir fiyat yükselişidir. İşte bu durumda yöneticinin ekonomik faaliyete müdahale etmek hakkı olmaz. Ancak piyasaya, kimi tüccarların stokçuluğu, fiyat manipölasyonları ve insanların mal, hizmet ve yararlarına olan ihtiyaçlarının istismarı gibi başka faktörlerin müdahale etmesi halinde, burada kamunun maslahatı fertlerin özgürlüğünden önde gelir. Dolayısıyla kamu veya ihtiyaçlarına göre, açgözlü istismarcılardan korunmasının sağlanması için, devlet yöneticisinin ekonomik faaliyete müdahale etmesi ve fiyatlandırmayı uygulayıp onları normal piyasa değerinden satış yapmaya zorlaması yoluyla onlara maksatlarının aksine muamele yapması mübah olur.

3.1.1. Zorlayıcı Fiyatlandırma

Zorlayıcı fiyat arz ve talep güçlerinin etkileşimi ile kendiliğinden belirlenen piyasa fiyatından farklıdır. Zira zoraki fiyat, devletin zorunlu kıldığı parasal değer miktarıdır. Devlet insanları belirli bir ticari mal ya da hizmet birimine karşılık bu fiyatla alış veriş yapmaya zorlar. Zorlayıcı fiyatlandırma mallar ve hizmetler için taban ve tavan fiyat sınırını koyarak belirlenebilir. Bunları ayrı ayrı açıklayalım:

3.1.1.1. Mal Ve Hizmet İçin Tavan Fiyat Belirlenmesi

Devlet insanlar için çok gerekli olan bir dizi ticari mallar ve hizmetlerle ilgili en yüksek fiyat sınırını koyar. Satıcı ya da üreticinin bu sınırı aşan bir fiyat ile mal veya hizmet satmasına izin verilmez. Fakat belirtilen tavan fiyatından daha az herhangi bir fiyata satış yapılabilir. Devlet bu siyasete piyasada İslami değerlerle, ideallerle ve ahlakla muameleye hiçbir bağlılığın bulunmaması durumunda başvurur. Zira bu

durumda piyasanın rotasında bir sapma meydana gelir ki bu, tüketici ya da üreticiyi tekelleşme, sömürü, açgözlülük, aldatma ve sahtekarlık gibi haksızlık ve gaddarlıkla karşı karşıya bırakır. Özellikle savaş, kıtlık ve doğal afet durumlarında tüccarlar ve üreticiler insanların ihtiyacını istismar ederek fiyatları yükseltmeye başvurabilirler. Tüketici kitlesinden zararı uzaklaştırmak için devlet mal ve hizmet fiyatlarının her biri için bir maksimum sınır koyar. Bunu, bu malların tüketici kitlesine adil fiyatlarla temin edilip ulaşmasını sağlamak amacıyla yapar. Zira devletin temel görevlerinden birisi de mazluma yardım etmektir ve kendileri elde etmekten aciz kaldıklarında haklarını sahiplerine verilmesini sağlamaktır.

3.1.1.2. Mal Ve Hizmet İçin Tavan Fiyat Belirlenmesinin Hükümü

Devletin mallar için piyasa fiyatına aykırı bir üst limit belirlemesi, İslam ekonomisinde çekimser kalınan bir husustur. Zira arz edilen ve talep edilen mal miktarı ışığında piyasada belirlenen fiyat, İslam nazarında adil bir fiyat kabul edilmektedir. Çünkü bu tür müdahale, birtakım insanlar veya belli bir kesim yararına ekonominin yönlendirilmesinin bir aracı sayılmaktadır. Bu, fiyatlandırmayı yasaklayan bir kaç hadisten dolayı açıktır. Bütün bunlar, piyasanın arz ve talep mekanizmasına uygun olarak işlediğinde geçerlidir. Bazı tüccarlar açgözlülük ve tamah motivasyonu ile arz ve talep güçlerini etkilemek için piyasaya müdahale ettiğinde, özellikle savaş, kıtlık ve doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda, insanların mal ve hizmetlere duydukları ihtiyacı istismar ettiklerinde, bunun uygulanmasından dolayı insanlar haksızlık ve gaddarlığa maruz kaldıklarında işte o zaman, devletin tüketiciler kitlesini istismar ve tekellilikten korumak için mal ya da hizmet fiyatına maksimum sınır dayatarak müdahalede bulunmasında bir sakınca yoktur.³⁴³ İbn Teymiyye, buna şöyle işaret etmiştir: “Caiz olan fiyatlandırma ise; insanların zorunlu ihtiyacı olmasına rağmen mal sahiplerinin malları satmaktan geri durup sadece bilinen fiyatın çok üzerinde satmaları durumunda onlar piyasa değeri ile malları satmaya zorlanırlar. Fiyatlandırmanın onları piyasa değerine bağlı kalmaya zorlamaktan başka anlamı yoktur.”³⁴⁴

³⁴³ Sümâlî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 504.

³⁴⁴ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l İslam* s. 498; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye* s. 312

3.1.1.3. Taban Fiyat Belirlenmesi

Devletin malların ve hizmetlerin asgari fiyatları için limitlerini belirlemesidir. Satıcı ondan daha az bir fiyatla satış yapamaz. Fakat ondan daha yüksek bir fiyatla satış yapabilir. Bu, bu malları ve hizmetleri üretene korumak içindir ve yaşam standardını yükselten ve onların üretime ve ticarete devam etmelerine yardımcı olan onlar için makul kazançlar elde etmelerinin sağlanması yoluyla olmaktadır.

Devlet, mallar için bir taban fiyatı empoze etmekle ve bir asgari ücret belirlenmesi ile tüccarları, üreticileri ve işçileri daha fazla mal üretmeye ve iş yapmaya teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu da İslam'ın çok özen gösterdiği hususlardandır. Çünkü bunda piyasada malların ve hizmetlerin bolluğu, malların ortadan kalkmaması güvenliği ve karaborsanın önüne geçilmesi vardır. Bu kuşkusuz kamu lehine olur.³⁴⁵ Bu tür fiyatlandırma; özellikle de amaç, piyasanın seyrini düzeltmek olduğunda caizdir. Bunun sonuçlarının değerlendirilmesi; genel İslami ilke doğrultusunda gelirin belirlenmesi ile birlikte tanımlayan hususla ile malların ve malzemelerin üretimine devam etmekte üreticilerin korunmasıdır. Genel İslami ilke, işlem yapan iki tarafın çıkarlarını dikkate almak ve ikisini uzlaştırmak esasına dayalı olan adalettir.”³⁴⁶

3.1.2. Yönlendirici Fiyatlandırma

İslami ekonomik yaşamada asıl olan, piyasanın bireyler arasındaki rekabetin altında işleyen bir serbest piyasa olmasıdır. Nitekim İslami ekonomik mevzuat için ilmi ve pratik uygulama Resulullah (s.a.) döneminden bu yana bu asıl üzerinde gerçekleşmiştir. Fertler tam bir özgürlük içerisinde, otorite tarafından bir müdahale olmaksızın seçtikleri fiyatlar ile birbirleriyle alış-veriş yapıyorlardı ve malların mülkiyetleri aralarında el değiştiriyorlardı.³⁴⁷ İslam piyasanın, fertlerin sayesinde mallar ve hizmetler sunmakta yarıştıkları ve fiyatların müdahale ya da rekabete ve serbest piyasaya etki etmek için yasa dışı işbirliği olmaksızın arz edilen ve talep

³⁴⁵ İbrahim, Nimetullah Necîb, *Mukaddime fi İlmi'l İktisâd*, s. 138. İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye* s. 312

³⁴⁶ Avadî, Rifat, *Fi'l İktisâdi'l İslâmî*, s. 67

³⁴⁷ Sümâlî Abdullah Musleh Mastûr *el-Hurriyetu'l İktisâdiyye ve Tedahhalü'd Devleti fi'n-Neşâti'l İktisâdi fi'l İslâm* s. 382

edilenin ışığı altında olduğu serbest piyasa olarak kalmasına çok özen göstermektedir. Bunun hakkında rivayet edilen hadiste Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: “Şehirde oturan bir kimse bir bedevi adına satış yapmasın. İnsanları (kendi hallerine) bırakın. Allah onları birbirinden rızıklandırır.”³⁴⁸

“İnsanları (kendi hallerine) bırakın” sözü, iktidar tarafından müdahalenin yasaklandığı gibi fertler tarafından müdahalenin de yasaklandığına dair delildir. Fertler, insanları Allah’ın onları birbirinden rızıklandırmaya yani piyasadaki arz ve talep özgürlüğünün çerçevesine terk etmekle yükümlüdürler. Bu, devletin piyasada elinin ve etkisinin olmadığı anlamına gelmez. İslam’da devletin piyasadaki rolü inkâr edilmez. Burada şu soru sorulabilir: İslam’da devletin piyasadaki rolü nedir? Devlet ne zaman bu tür fiyatlandırmaya başvurur? Belirli koşulların tam bir rekabetçi piyasanın oluşumuna engel olduğu zaman. Bu nedenle, bu otorite malın ya da hizmetin tüketiciler için külfetli ve üreticilere ve tüccarlara haksızlığın olmadığını düşündüğü fiyatı üzerinde üreticileri ile anlaşmaya çalışır. Buna ilaveten bir dizi aracı da takip eder. Bunlardan en önemlileri:

1) Büyük tekelci kurumların sahiplerinden birisi ya da ikisi ile denge fiyatından düşük bir fiyatla satış yapmak için anlaşması. Bu, fiyatlardaki artışı sınırlamak amacıyla, geri kalan tekelci grubun devletin isteği doğrultusunda taviz vermesini ve devletin istediği fiyatın aynısı ile satış yapmasını sağlar.

2) Yetkili makamı bilgilendirmeksizin malların fiyatlarında ve ücretlerde herhangi bir artışa gidilmemesi üzerine üreticiler, işverenler ve işçiler ile anlaşmak. Otorite bilgilendirilir ve artışta bir enflasyonist eğilim görürse, malların fiyatlarını yükseltmenin uygulanmaması ve ücretler üzerindeki önerilen artıştan vazgeçilmesi konusunda üreticileri, tüccarları ve işçileri ikna etmeyi amaçlayan önlemler alır. Bu önlemler, bu eğilimden uzaklaştırmak ve kötülüğünü açıklamak için doğrudan ikna alışkanlığını ve medya kullanımını kapsamaktadır. Aynı zamanda Ticaret Odaları ile sendikaların görüşmelerine katılmak üzere müdahale etmeyi kast edebilir. Böylece herhangi bir anlaşmaya varmadan önce içeriden ikna etmeye çalışan bir taraf olur. Bu

³⁴⁸ Muslim, Buyu’, 6

nedenle, bu tür fiyatlandırma içerisinde şu iki şart bulunduğunda zorlayıcı fiyatlandırma kuvvet kazanır:

- 1) Bu mal veya o hizmet için resmi fiyatlandırma organı ile üreticilerden, tüccarlardan, işverenlerden ve işçilerden oluşan bir grup arasında fiyat üzerinde anlaşmanın olmasıdır.
- 2) Üreticilerin, tüccarların ve işverenlerin devlet ile anlaşılan fiyatı ilan etmeleri³⁴⁹

3.1.2.1. Yönlendirici fiyatlandırma için fıkhi uyum sağlama

Hanefiler; mallar ve hizmetler için yöneticinin fiyatlandırmasının tüccarlar için bağlayıcı olmadığı, aksine bunun bilinçlendirme ve gösterme olduğu görüşündedirler. Onlar, istisnai durumda bağlayıcı olmayan dostça fiyatlandırma dışında fiyatlandırmayı caiz görmemektedirler. Bu husustaki dayanakları ise; teşri politikası ile gelişen genel prensipler ve kaidelerdir / kurallardır. Onların delil getirdikleri şunlardır:

- 1) Vacibin öne alınması kaidesi,³⁵⁰ Bu, yasama siyaseti ilkesi kurallarındandır. Daha sonra bunu inceleyip tartışacağız.
- 2) Sözleşme özgürlüğü ilkesi. Zira onlar, resmi fiyatlandırmada zorlamayı teşriin aslı bakımından da, gerektirdiği husus, yani bağlayıcılık bakımından da uygun görmediler. Ancak onlar tüccarları pahalılığın meydana çıkmasından ve türetilmesinden önce yürürlükte olan piyasadaki genel özgür fiyata bağlı kalmaya zorlamayı uygun görmüşlerdir. Zira onların içtihatlarına göre adil bedeli belirleyen odur. Fakat bu, pratik bakımdan elde edilmesi zor bir husustur. Çünkü onda bir yönden piyasanın tekelleşmemesi şart koşulur, diğer yönden dini engellerin nefisler üzerinde hakim olmamasıdır. Her ikisi de böylesi durumda doğrulanmamıştır. O halde bu, soyut teorik bir içtihattır. Bu bağlamda, Hanefi fıkhi, adil fiyatın arz-talep kanunu sonucu olarak piyasa fiyatının üzerine karar kıldığı husus olduğunu kabul

³⁴⁹ Ce'âta, *en-Nazariyyetu'l İktisâdiyye*, s. 277

³⁵⁰ Bir vacibe vesile olan ve bu vacibin ancak bu vesile ile uygulandığında, bu vesilenin hükmü de vacip olur. Bkz.: Ceyzânî Muhammed b. Huseyn b. Huseyn, *Meâlim Usûl el-Fıkh 'Inde Ehli's-Sünnet ve'l Cema'ât* Dammam, Dâru İbn Hazm, H. 1416 - M. 1996, s. 310

eden serbest piyasa ekonomisi kavramına en yakın gibi görünüyor. Bu Maliki fikhından, daha sonra gelen Hanbelilerden ve diğerlerinden farklıdır.³⁵¹

3.1.3. Doğal Fiyatlandırma

Malın veya hizmetin³⁵² fiyatı, arz ve talep güçleri arasındaki serbest etkileşim temelinde piyasada belirlenir. Talep edilen ile arz edilen miktarların kendisinde eşit olduğu fiyat, “doğal fiyat” olarak adlandırılmaktadır. Bu, devletin müdahalesi olmaksızın insanların kendisi ile işlem yaptıkları fiyattır. Bununla satıcıların ve müşterilerin istekleri arasında bir denge sağlanmaktadır. Zira piyasada belirsizlik, adaletsizlik, dolandırıcılık ve tekelcilik gibi sapma faktörlerinden uzak olarak satıcılar onları satmak isterlerken müşteriler de onları satın almak istiyorlar.

Aşağıda, satıcılar ile alıcılar arasındaki alışverişin gerçekleştiği fiyatın belirlendiği mekanizmayı ve koşullarını tanıyacağız. Sonra piyasa güçleri ve serbest rekabet ışığında doğal fiyatın nasıl oluştuğunu açıklayalım.

Arz: Bu, üreticilerin ya da satıcıların belirli bir bedel karşılığında satmak kastıyla piyasaya belirli bir dönemde sundukları mallar ve hizmetlerdir.³⁵³

Talep: Bu, arz edilmiş çeşitli mallar ve hizmetleri elde etmek amacıyla piyasaya giren müşteriler / satın alıcılar ile temsil olunur.³⁵⁴

Buna göre; arz ve talep, fiyatların yükselmesini ya da düşmesini sağlamaktadırlar. Arz artıp talep azaldığında fiyat düşer. Arz azalıp talep arttığında fiyat yükselir. Piyasadaki bu doğal iki yasa sadece mal piyasasını değil iş, hizmet ve manfaaat piyasasını da kapsamaktadır.

³⁵¹ Duraynî, a.g.e., s. 558

³⁵² Bazıları aralarında net ayrım olmasına rağmen malları ve hizmetleri karıştırabiliyor. Zira mal somut hissedilir maddi bir şeydir, halbuki hizmet öyle değildir. Buna binaen, hizmet, özü maddi olmayan bir faaliyettir ya da faaliyetlerden bir gruptur. Hizmet ile güdülen amaç tüketicinin hoşnutluğunu sağlamaktır. Malın aksine hizmette mülkiyet aktarımı yoktur. Örneğin, bir otelde bir oda kiralarken fiziksel bir şey almazsın, sadece doyunluluk derecesi elde edersin. İşte bu, hizmettir. Bu aldığımız, maddi olmayan bir şeydir. Bkz.: Abdu, Ayşûş, *Tesvîk el-Hidmât el-Masrafiyye fî'l Bunûki'l İslamiyye*, Yüksek lisans tezi, Hac Lakhdar Üniversitesi, Batna, İktisadi İlimler Fakültesi, Ticaret Bilimleri Bölümü, Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığı, Cezayir, M. 2009 -2008, s. 24; Berîş, Abdulkadir, *Cevdetü'l Hidmât el-Masrafiyye Kemedhal Liziyadeti el-Kudreti el- Tenâfisiyye Li'l Bunûk*, Mecelletü İktisâdiyât Şimâl İfrikiya, Sayı: 3, Chlef Üniversitesi, s. 251-253 ve 274

³⁵³ Receb, *Azmî, el-İktisâd es-Siyâsî*, s. 341

³⁵⁴ A.g.e.

3.1.3.1. Arz ve Talebin Doğal Fiyatın Oluşumundaki Etkisi

Biz arz edenler ile talep edenler arasında etkileşim özgürlüğünü var sayarsak; arz edenlerin mal ve hizmetlerin satışından en büyük geliri elde etme istekleri onları mümkün olan en yüksek fiyatı istemeye itmektedir. Böyleyken ihtiyaç, talep edenleri mümkün olan en az fiyatla mümkün olan en çok menfaat elde etmeye sevk etmektedir. Bu karşılıklı istek, alışveriş eden tarafları aralarında rekabet etmeye sevk etmektedir. Alışveriş yapan iki tarafın aralarındaki bu rekabetin neticesinde, istekler arz edenler grubunun maslahatının ve talep edenler grubunun maslahatının aralarında rızanın / hoşnutluğun olduğu bir düzeyde değişmektedir. İşte sadece bu düzeyde mal ya da hizmet için satıcı ya da alıcıdan herhangi birisinin haksızlığa maruz kalmadığı alışveriş konusu olan bir fiyat belirlenir. Düşürmek ya da yükseltmek yönünde birisinin diğerinden uzak durması ile aralarında bu denkleşmenin olmadığı durumda piyasa mekanizması, fazlalığı veya eksikliği emmek için güçlerini harekete geçirir. Yeni verilere göre yeniden bir denge haline ulaşmak için fiyat ayarlanır.³⁵⁵

3.1.3.2. Doğal Fiyata Devletin Müdahale Etmesi Hakkında Fıkhi Hüküm

Piyasa mekanizması, stokçuluk ve tüccarların ya da üreticilerin arz ve talep arasında piyasadaki doğal dengeyi bozan aşırı fiyat şişirmeleri gibi ekonomik patolojik olaylardan arınmış serbest piyasanın ışığı altında sahtekarlık veya istismar olmaksızın normal olarak çalışıyorsa, yöneticinin mal ve hizmetlerin fiyatının belirlenmesine müdahale etmesi zulümdür, fakihlerin ittifakı ile caiz değildir.³⁵⁶

3.2. KONU BAKIMINDAN FİYATLANDIRMA ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde piyasada malların ve işlerin nasıl fiyatlandırıldığı, emlakların, arazilerin ve benzerlerinin kira ücretlerinin nasıl belirlendiği öğrenilmiş olacaktır. Bütün bunlar

³⁵⁵ A.g.e.

³⁵⁶ *el-Hidâye*, 8/127; *el-İhtiyâr*, 3/161; *el-Muğnî*, 4/239; *el-Fetâvâi el-Hindiyye* 3/214; İbn Abdülberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-Kâfî Fî Fıkhi Ehli el-Medineti el-Mâlikî*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1413 - M. 1992, s. 360; *Keşşâfu'l Kina'*, 2/493-494; *Nihâyetu'l Muhtâc*, 3/473; *el-Mizân*, 9/55; Müznî İsmail b. Yahya b. İsmail, *Muhtasar Müznî Fî Furu'ş Şâfiyye*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1419 - M. 1998, s. 129-130; Venşerîsî, *el-Mi'yâru'l Mu'rib*, 11/409; Şevkânî, *Neylu'l Evtâr*, s. 1025

arz ve talep ışığı altında mı sağlanmaktadır? Yoksa durum farklı mıdır? Bunda devletin rolü nedir? Devletin mal ya da amel ve kira piyasasına yükseltmek veya düşürmek veya onlara minumum ya da maksimum limitler belirlemek vb. için müdahale etmek hakkı var mıdır? Bu soruların cevaplarını açıklayalım:

3.2.1. Malların Fiyatlandırılması

Fakihler hakkında fiyatlandırmanın yapıldığı malları belirlemek hakkında ihtilaf etmişlerdir. Zira bütün mallarda fiyatlandırmaya boyun bükülmez. Fiyatlandırma sadece malların bir kısmında yapılır. Bu da, malların azlığına, insanların onlara duydukları ihtiyaç şiddetine ve tüccarların onlardaki tahakkümüne göre belirlenir. Bunu fakihlerin sözleri sayesinde gözden geçiriyoruz. Biz aşağıda bunları özetle sunmaktayız.³⁵⁷

Birinci Söz: Fiyatlandırma gıda maddelerine hastır Bunlar ister insanlar için olsun, ister ise hayvanlar için olsun fark etmez. Bu ikisinin dışında fiyatlandırma yapılmaz. Bu görüş, Hanefî fakihlerden bir gruba aittir. Şafiîlerin bazısı da aynı görüştedir. Hanefî Merginânî şöyle diyor: “Yiyecek satıcıları, tahakküm eder ve fiyatı aşırı derecede pahalılaştırırlarsa, ve kadı, fiyatlandırma dışında bir yolla Müslümanların haklarını korumaktan aciz kalırsa, o takdirde beis yoktur.”³⁵⁸ Şâfiîler ise genel olarak fiyatlandırmayı caiz görmezler. Fakat bazıları bundan yiyecekleri müstesna kılmıştır. Şirbinî şöyle der: Fiyat artışları, kıtlık zamanında bile fiyatlandırma haram kılınmıştır. Valinin, malları hususunda insanları baskı altında tutmak için avama mallarını ancak şu şekilde satmalarını emretmesi haram kılınmıştır. Onların sözlerinin sorunu bunun yiyeceklere mahsus olmamasıdır.³⁵⁹

Deliller: Bu sözün sahipleri şu şekilde delil getiriyorlar:

1) İnsanlar gıda maddelerine diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyarlar. Zira çoğunlukla zarar halka ancak diğerleri olmaksızın bu iki gıda maddesinde fiyatı

³⁵⁷ Sil'a: Mal ve eşyadır, Nakit olmayandır. Eş anlamı arzıdır yani malın kendisidir. Dolayısıyla geçerli ve sürümde olan dirhem, dinar ve para değildir. Bkz.: Şerabâsî, *el-Mu'cemu'l İktisâdî el-İslâmî*, s. 224; Ammâra, *Kâmûsu'l Mustalahâtî'l İktisâdiyye*, s. 291; Hammad, *Mu'cemu'l Mustalahât el-Mâliyye ve'l İktisâdiyye*, s. 247

³⁵⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 7/225-226

³⁵⁹ Şirbinî, *Muğnî el-Muhtâc*, 2/581

yükseltme ile ulaşır. Bu nedenle imam ya da vekilinin sadece bu ikisinde fiyatlandırma yapması caiz olur.

2) İhtikara / stokçuluğa kıyas yapmak. Stokçuluk sadece bu iki gıda maddesinde yapılmaz, bu ikisi dışındakilerde yasaklanmaz. Fiyatlandırma da öyledir.

Tartışma: Yiyeceklere ve gıda maddelerine duyulan ihtiyaç her ne kadar çok fazla olsa da başkalarına duyulan ihtiyaç ile de toplum zarar görmektedir. Özellikle teknolojik devrimin ve hayatın her kesimindeki büyük gelişmenin ışığı altında yiyecekler dışındaki birçok şey insanların yaşamlarında zorunlu bir ihtiyaç olmuştur. Belki de daha önceki zamanlarda böyle değildi. Sadece ihtiyaç algısından başka bunu yiyeceklere tahsis etmeye dair bir delilin olmamasından dolayı öncelikli olan, hükmü illetine bağlamaktır. Yiyecek olsun başkası olsun fark etmeksizin mallara ihtiyaç olduğunda fiyatlandırma da olur, aksi halde olmaz. Fiyatlandırmada olanı stokçulukta olana dahil etmek kıyasına gelince; bu, bir yönden kabul edilebilir. Zira stokçuluğun yasaklanmasındaki illet ile fiyatlandırmanın caiz oluşundaki illet tektir, o ise ihtiyaçtır ve zararı uzaklaştırmaktır. Fakat bir başka yönden de kabul edilmez. Zira bu sadece gıda maddelerinde olmaz. Aksine insanlar tarafından ihtiyaç duyulan diğer mallar da stokçuluk hükmüne girer, bu sadece gıda maddeleri ile sınırlı değildir.

İkinci Söz: Fiyatlandırma ancak ister yenilsin ister yenilmesin ölçülen ve tartılan nesnede olur. Bu, Malikilerden İbn Habib'in görüşüdür.³⁶⁰

Deliller: Bu sözün sahipleri şu şekilde delil getiriyorlar: Ölçülen ve tartılan nesneler, hakkında “ecri misil” / eşdeğer kaidesine başvurulmuş hususlardandır. O nedenle insanlara bunlar için tek bir fiyat belirlenmesi gerekir. Ölçülüp tartılamayan şeylerde ise misline bakılmaz. Onlarda sadece değere başvurulur Nitekim bu aynaların amaçları konusunda çokça ihtilaf çıkmıştır. Dolayısıyla mütemâsil olmadıkları zaman, insanlara bunlar için bir fiyat belirlenmesi doğru olmaz.”³⁶¹

Tartışma: “Ecri misil” / eşdeğer kaidesini ölçülen ve tartılan nesnelerle sınırlandırmanın bir delili yoktur. Aksine eşdeğer nesne, ister ölçülsün ister tartılsın

³⁶⁰ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/18

³⁶¹ A.g.e.,

ister ise başkası olsun piyasada misli / eşdeğer benzeri bulunandır. Bu nedenle eşit ve eşdeğer benzerli mallarda fiyatlandırma yapılabilir. Fakat içerisinde bir çok farklılığın bulunduğu mallarda fiyatlandırma yapılamaz. Çünkü o zaman bu bir tür zulüm olur. Ölçülen ve tartılan nesneler de olsa bazı mallarda kalite farklılığı olabilmektedir. Dolayısıyla her bir tür için bir fiyat sınırı konulur. Belki de buna hurma türleri ya da pirinç türleri örnek verilebilir. Bütün bunlar aynı derecede kaliteli değildirler, aksine çok farklı ve çeşitlidirler. Bu nedenle bunların sadece benzeşiyor ya da ölçülebilir olmaları fiyatlandırmak için gerekçe olmaz. Buna binaen bu hususta kural adaleti ve fiyatlı malların eşitliğini gözetmektir.

Üçüncü Söz: Bütün mallarda fiyatlandırmanın caiz olması. İster yiyecek olsun ister başkası olsun, ister ölçülerek ya da tartılarak satılan olsun ister başkası olsun kendisine duyulan ihtiyacın genelleştiği her şeyde fiyatlandırma caizdir. Bu görüşü, Haskefî gibi bazı Hanefî fakihleri, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi bazı Hanbeli fakihler savunmuşlardır. Haskefî şu görüştedir: Dikkate alınan husus zararın gerçekliğidir. Fiyatlandırma sadece yiyeceğe has kılınmaz, aksine terk edildiğinde halkın geneline zarar veren her hususu kapsar. Satıcılar insanların ihtiyaçlarına tahakküm edip istismar ettiklerinde fiyatının belirlenmesine müdahale etmek vacip olur. Haskefî'nin kitabında şöyle geçer: “İnsanların ve hayvanların gıda maddelerini ellerinde bulunduranlar fiyatlandırmada aşırı gidip insanların geneline zulüm ettiklerinde Ebu Yusuf’un sözüne binaen yönetici onlara fiyat koyar. Ebu Yusuf zararın gerçekliğine itibar etmektedir.”³⁶² İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim ise, fiyatlandırmanın ister yiyecekler gibi tüketim malları olsun ister Hac yolculuğu aletleri, harp aleti vd. gibi insanların kullandığı mallar olsun insanların ihtiyaç duyduğu bütün malları kapsadığı görüşündedirler. Bu hususta öğrencisi İbn Kayyim onu takip etmiştir. İbn Teymiyye şöyle der: “Yöneticinin insanların kendisine çok ihtiyaç duydukları bir durumda insanları yanlarında olanı eşdeğer ile satmaya zorlaması hakkı vardır. İnsanlar aç oldukları halde kendisine ihtiyaç duymadığı bir yiyeceği olan kimseyi onu eş değer ile insanlara satmaya zorlaması gibi. Bu nedenle fakihler şöyle demişlerdir: Kim başkasına ait bir yiyeceğe çok muhtaç olursa, hak

³⁶² Haskefî, *Dürrü'l-Muhtâr*, s. 633

etmediği daha fazla bir fiyatla olmadıkça satmaktan kaçınsa da onun isteği olmaksızın eşdeğer karşılığında ondan alır.”³⁶³

Harp aletinin fiyatlandırılmasına gelince, diyor ki: “İnsanlar cihad için silah ve aletlere ihtiyaç duyduklarında, bunların sahipleri onları misli karşılığı satmaları gerekir. Düşman musallat olana kadar silahı saklayamazlar ve insanların istedikleri malları cömertçe verirler.”³⁶⁴ Hac yolculuğu aletlerinin fiyatlandırılması hakkında İbn Kayyim şu görüşü savunmuştur: “Hacı insanların sahip olduğu yolculuk aletlerine ve diğerlerine çok ihtiyaç duyduğunda yöneticinin onları, istedikleri fiyatla değil de eşdeğer karşılığında satmaya zorlaması gerekir.”³⁶⁵

Deliller: Genelin ihtiyaç duyduğu her şeyde fiyatlandırma olduğunu söyleyenlerin görüşleri:

1) Fiyatlandırmanın caiz oluşundaki illet genelin üzerindeki zararın kaldırılmasıdır. Bu bir çok mal türünde bulunabilmektedir. Hüküm varlığı ya da yokluğu bakımından illet ile birlikte dönmektedir. Genele isabet eden zarar, insanların genelinin kendisine ihtiyaç duymasına rağmen her hangi bir malın fiyatının yükselmesinde devam ettiği sürece o malın fiyatlandırılmasına bakılır.

2) Fiyatlandırmayı malların bir kısmı olmaksızın bir kısmıyla sınırlandırmanın bir delili yoktur. Asıl olan; tahsis etmeyi kabul eden nakli ya da akli bir delil geçmedikçe şeri hükmün genel olmasıdır.

a) Ahlsız müftüde, iflas etmiş kiracıda ve cahil doktorda olduğu gibi zarar genelleştiğinde engellemenin caiz olması gibi. Bu, fiyatlandırma anlam taşı olduğu için sorununuzun içerisine dahil olduğu genel bir sorundur. Çünkü bu, aşırı fazlalıkla satışı engellemektir.

b) İtibar zararın gerçekliğinedir. Bu söz, Hanefilerden Ebu Yusuf’un stokçuluk hakkında söylediğidir. Gıda maddeleri ile tahsis etmeksizin stoklanmasında genelin zarar gördüğü her malın stoklanması haramdır. Fiyatlandırmada da durum aynıdır.

³⁶³ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 332

³⁶⁴ İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 322

³⁶⁵ A.g.e., s. 329

Fiyatlandırma, ilaç gibi insanların genelinin ihtiyaç duyduğu halde yüksek fiyatı insanlara zarar veren her malı kapsamaktadır.

Tercih edilen görüş: Hakkında fiyatlandırma yapılan mallar hakkında fakihlerin sözlerini, her grubun delillerini ve tartışmasını sunduktan sonra tercih edilen söz; fiyatlandırma alanının, genelin ihtiyaç duymasına rağmen aşırı fiyatından dolayı insanların zarara uğradığı üretim³⁶⁶, tüketim³⁶⁷, uluslararası³⁶⁸ ve benzeri mallar gibi her malı kapsadığına dair sözdür. Zira fiyatlandırma maslahat ve zararı uzaklaştırmaya bağlı bir konudur. Ayrıca bu söz, İslam Şeriatının genel kuralları ile tanınmaktadır. İslam Şeriatının genel kuralları, fiyatlandırma politikası ile bütün şekilleri ve pozisyonlarında sömürüye karşı koyma politikasının uyumu için ümmetin maslahatlarını gözetmeye, hayatlarının zorunlu ve lüks bütün işlerinde onların üzerlerinden zararı ve sömürüyü uzaklaştırmaya uğraşmaktadır. Çünkü adalet bir bütündür, parçalanmaz.³⁶⁹

3.2.2. İşlerin Fiyatlandırılması

İslam'da işin / çalışmanın önemli bir ekonomik değeri vardır.³⁷⁰ Çünkü kendisinden bir çok menfaatin çıktığı asıldır. Zira kiralamak, menfaatlerin satışdır.³⁷¹ Bu nedenle, iş üzerine sözleşme bir menfaat satışı sözleşmesidir. Dolayısıyla bu

³⁶⁶ Üretim malları ise; bunlar, doğrudan insani ihtiyaçları karşılamaya elverişli olmayan mallardır. Fakat bunlar, tüketim mallarının üretimine yardımcı olurlar, Makineler ve modern ulaşım vasıtaları ve hammadde gibi. Bkz.: Yusuf Muhammed Hasan, *Kâmûsu'l Mustalahâtî'l İktisâdiyye*, s. 6; Lihyani, Sa'ad b.Hamdân, *Usûlü'l İktisâdî'l İslâmî*, H.1431 s. 19

³⁶⁷ Tüketicie yönelik mal ve hizmetler; bunlar; ekmek, giyim, mobilya ve benzeri gibi üzerlerine uygulanan dönüşüm işlemlerine gerek olmadan insani ihtiyaçları doğrudan karşılarlar. Bkz.: Yusuf, *Kâmûsu'l Mustalahâtî'l İktisâdiyye*, s. 6; Lehyani, *Usûlü'l İktisâdî'l İslâmî*, s. 18

³⁶⁸ “Uluslararası mallar” tabiri ile kastolunan: mali piyasalarda (borsada) ticari işlem gören temel mallardır. Bunlar; madenler, enerji ürünleri, ham maddeler ve sanayi girdileridir. Bunlarla organize olmuş mal piyasalarında ve geleneksel normal piyasalarda işlem yapılmaktadır. Bkz.: Ömer, Muhammed Abdulhalim, *es-Sıla ed-Duveliyye ve Davâbitu't Te'âmmül*, İslam Konferansı Örgütü'ne bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Onaltıncı Konferansı'na sunulan araştırma içinde, Dubai, 9- 14 Nisan 2005, s. 3

³⁶⁹ Dirveşi, *Ahkâmu's Sûk*. s. 294

³⁷⁰ Bu bir insan eylemidir, İster el ayak gibi organların eylemleri olsun ister ise dilin eylemleri olsun fark etmez. Zihnin dairesinden çıkıp söylemek ya da yazmak dairesine giren zihinsel ve entelektüel çalışma da buna dahildir. Bkz.: Karadağı, Ali Muhyiddin, *el-İcâretü 'alâ Menâfi'i el-Eşhâs*, İslam fıkhi ve iş kanunu hakkında bir karşılaştırmalı fıkhi inceleme, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi'nin onsekizinci oturumu için sunulan bir araştırma, Paris, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, H. Recep 1429 – M. Temmuz 2008, s. 5

³⁷¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l Muhtâr*, 9/3; Şirbinî, *Muğnî el-Muhtâc*, 2/428

sözleşmenin, diğer satış sözleşmeleri gibi, iki tarafın tam rızasına dayalı olması şart koşulur. İnsanlar tam bir serbest rekabet ortamında aralarında adalet ölçeğine uygun olarak işlem yaptıkları sürece yöneticinin ya da başkasının işin ücretinin belirlenmesine müdahale etmek hakkı yoktur. İşçiler tarafından yapılan eylemler mallarda olduğu gibi iki gruba ayrılmıştır. Her bir grup için hüküm vardır:

Birinci grup: Lüks nesnelerin üretimi için yapılan çalışmalar: Bunlar, insanların kendisine çok fazla ihtiyaç duymadıkları, vazgeçilebilir olan ve insanlara rahatlığı artıran nesnelerdendir.³⁷² Bu durumda yöneticinin bu eylemlerin fiyatlandırılmasına müdahale etmesi caiz değildir. İmamın, bu işleri yapmaktan kaçınırlarsa işçileri yapmaları için zorlama hakkı yoktur. Aksine işlerin uygulanmasında ve pazarlık yapanlarla serbest pazarlığa uygun olarak belirlenen ücreti almakta onları mutlak özgürlüğe bırakmak zorundadır. Fakat onlar için belirli bir fiyat konulması caiz değildir. Çünkü insanlar, bu işlerin sahipleri işlerinin ücretlerini pahalılaştırdıkları zaman onlardan vazgeçebilirler. Bundan dolayı bir zorluğa ve sıkıntıya düşmeyeceklerdir.

O zaman işçiler, arz ve talep kurallarına uygun olarak insanlara zarar vermeyen makul ölçüde ücretlerin azaltılması için çaba sarf ederler. Böylece adil fiyat oluşur. İşçiler ücretleri düşürmediklerinde, buna rağmen insanlar onların işlerini istemeyi devam ettirirlerse, İstedikleri mallarından onlara gönüllü olarak cömertçe verirler. Zira devlet müdahalesini gerektiren zorunlu fiyat, sömürü ve zulüm yoktur. Çünkü devletin insanların maslahatlarını gözetmek ve haklarını korumadaki rolü, bundan aciz olmalarından sonra gelir. Bu durumda insanlar çaresiz değildirler. Fakat bu durumun aksine onlar özgür kimseler olarak paralarını bu işlerin yararlarını elde etmek için cömertçe harcıyorlar. Bu nedenle, çalışan kimse, fiyatlandırılması yanı sıra çalışmak istemediğinde böyle bir şey yapmak için ve imam tarafından belirlenen belli bir fiyat ile harcama yapması için zorlanmaz.

İkinci grup: Bunlar, farzı kifaye sayılan, eylemlerdir. Rençberlik, dokumacılık, inşaatçılık, doktorluk vd insanların hayatının ve yaşamlarının kendilerine bağlı olduğu işler gibi.³⁷³ Bu çalışmalara insanların acil olarak ihtiyaçları olduğunda, fakat

³⁷² Dirşevî, *el-Hurriyetu'l İktisâdiyye*, s. 226

³⁷³ A.g.e., s. 226

işçiler, insanları meşakkate ve sıkıntıya düşüren aşırı ücret elde etmedikçe bunları yapmayı reddettiklerinde, işte bu durumda imamın zulmü kaldırmak için, bu tür eylemler için uygun ücret belirleyerek adaleti gerçekleştirmek müdahale etmesi gerekir. Uygun ücret ise; benzerine eş değer ücrettir. Bu hususta İbn Teymiyye diyor ki; “Burada kastedilen, ürünlerine insanların ihtiyaç duyduğu ziraat, dokumacılık ve inşaat gibi hususlarda sanayiciler baskı yaptıklarında, yönetici ecru’l misil / benzer eşdeğer belirler. Kullanıcı imalatçının ücretini eksiltemez. İmalatçı da iş belli olduğu için daha fazla ücret talep edemez. İşte bu, vacip olan fiyatlandırmadır.”³⁷⁴

İşlerin fiyatlandırılmasının istisnai durumu çözmek için istisnai bir tedbir olduğuna dikkat edilmelidir. Zorunluluk kalmadığında fiyatlandırma haram olur. Zira zorunluluk abartılı olmamalıdır. Bütün işler için tek bir hüküm geçerli olmaz. Sadece nadir yetenekli kişilerin sahip olduğu yüksek beceri gerektiren iş, atom alanında çalışanlar, doktorlar vb. gibi bilimsel disiplinlerde çalışan kişilere işin zorluğu ve dakiklığına göre uygun bir ücretin verilmesi kaçınılmazdır. Kas gücüne dayanan, özel beceri ve zeka gerektirmeyen, hakkında insanların eşit durumda oldukları, yük taşıyıcılığı, temizlik, inşaat vb işçiliği gibi herhangi birisinin güzel bir şekilde yaptığı işler, bunlarda işin kolaylığı ile orantılı olarak onları yapanlara ücret belirlenir. Ayrıca deneyim ve uygulama süresi uzunluğu ve iş sözleşmesi fiyatlandırma esnasında göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Bu, adaletin yayılması, sömürünün engellenmesi, insanların haklarının çiğnenmemesi içindir.”³⁷⁵

Devletin, ücretleri belirlemek istediği zaman uzmanlık, vizyon ve emanet sahibi kişilerden yardım istemesi kaçınılmazdır. İbn Teymiyye şöyle der: “Hakimin ilminin artmasının yolu: Vizyon ve emanet sahibi iki kişiyi bir araya getirip Muhammed’in yanında görüşlerini almasıdır. O ikisinden birisinin sözü yeterlidir.”³⁷⁶ Fiyatlandırmada güdülen gaye olan adaletin ve iki tarafın hakkının gözetilmesinin gerçekleşmesi için uzmanlardan, işçileri ve işverenleri temsil edenlerden oluşan bir heyet ya da komitenin oluşturulmasını uygun görmekteyim. Bu komite her bir görev

³⁷⁴ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 504-505.

³⁷⁵ Dirşevî, *el-Hurriyyetu’l İktisâdiyye*, s. 230

³⁷⁶ *Hâşiye-i İbn Abidîn*, 6/609

ya da zanaat³⁷⁷ için uygun ücret belirler. Ücretin belirlenmesinde; işçinin becerisi, potansiyelleri ve yetenekleri, işin değerini, işçi ve ailesinin geçim yeterliliğini, her zaman ve mekanda yaşam standardını dikkate alarak, göz önünde bulundurulur.³⁷⁸

3.2.3. Menfaatların Fiyatlandırılması

İnsanlar yiyeceğe ve giyeceğe ihtiyaç duydukları gibi kendilerini barındıran ve yazın sıcağından ve kışın soğuğundan koruyan konuta da ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanlardan bir grup gıda maddelerini stoklayıp onlarda tahakküm sürmektedirler. Başka bir grubun da konutlar inşa edip onların kiraya verilmesinde bir çok insanın ödemeye güç yetiremediği aşırı ücretler dayatarak tahakküm sürmektedir. Bu nedenle sömürüye engellemek, kamudan zararı savuşturmak, kiralayan ve kiracı arasında adalet ilkesini gerçekleştirmek için; İslam hukuku emlak, konut, otel ve çeşitli hava, kara ve deniz ulaşım vasıtalarının kiralanmasında fiyat belirlemede yöneticiye hak tanımıştır. Bu, fakihlerin tasnif edilmiş eserlerinde “menafi’u’l a’yân / malların menfaatları” olarak isimlendirdikleridir.

“Menafi’u’l a’yân / malların menfaatları”nın fiyatlandırılması nedir? Bunun piyasa verilerinin ışığında fıkhi uyarlanması nedir? “Menafi’u’l a’yân / malların menfaatları” şöyle tarif edilmektedir: Her mal için kendileri ile faydalanan ve kiralanılan ücretler belirlemektir. Döşenmiş daireler ve oteller gibi oturmaya yönelik hazırlanmış emlak ve evler için ya da fabrikalar, işyerleri ve benzerleri için hazırlanmış yerler için kira fiyatlarının belirlenmesi gibidir. Araba ya da uçak ya da gemi taşıma ücretleri gibi nakliye ve ulaşım vasıtalarının taşıma ücretlerinin belirlenmesi de buna dahildir. Zira kiralamak³⁷⁹ menfaatların satılmasıdır,³⁸⁰

³⁷⁷ Her meslek için bir ücret çizelgesi konulurken; doğuştan gelen zekadaki, fitri yeterlilikteki ve dayanma gücündeki doğal farklılıklara atıfta bulunulmalıdır. Dolayısıyla her hak sahibinin hakkını alması için; işini önemsemeyerek yapan tembel işçinin ücreti aktif çalışkan işçinin ücreti ile eşit olmaz. Bu, keyfiyet ve miktar artışı bakımından işin iyileştirilmesine olumlu yansiyacaktır. Bkz.: Sâlih Muhammed b. Ahmed, *Tes’ûr fî Nazari’l Şeri’ati’l İslâmiyye*, Mecelletu’l Buhûs el-İlmiyye, Sayı: 4, H. Muharrem – Cumade’s Sani 1398, s. 234- 272

³⁷⁸ Ebu Zehra, Muhammed, *el-Tekâful el-İctima’i fi’l İslâm*, Kahire, Dâru’l Fıkhi’l Arabi, M. 1991, s. 46; Karadağı, *el-İcâretü ‘Alâ Menâfi’i el-Eşhâs*, s. 37

³⁷⁹ Kiralamak: Malların ve hizmetlerin menfaatlarının satış sözleşmesidir. Tarım için arazinin ya da taşıma için hayvanın kiralanması gibi malların menfaatları üzerinde yapılır. Aynı şekilde insanların menfaatları üzerinde de yapılır. İster bu iş, zihinsel teknik şeklinde olsun ister ise kas gücü şeklinde olsun fark etmez. s. 15; Hasan Zeyd, Muhammed Abdulaziz, *el-İcâre beyne’l Fıkhi’l İslâmî ve Tatbîk el-Mu’âsir*, İslam Düşüncesi Uluslararası Enstitüsü, H. 1417 - M. 1996, Kahire, s. 9

fakihlerin tarif ettikleri gibi. Bu konuda İbn Teymiyye der ki: “Onların benzerleri; han³⁸¹ mağaza³⁸² hamam sahibidir.³⁸³ İnsanlar bundan faydalanmaya ihtiyaç duyduğunda, onların içeriği ancak haklarında kiralamanın yapılması içindir. insanları içeri koymaktan kaçındığında, onlar ihtiyaç duyarken bunu yapamaz ve eşdeğer karşılığı bunu vermeye zorunlu kılınır. Handa ticareti yapılması için buğday satın alıp un yapılmasının zorunlu kılınması gibidir.”³⁸⁴

3.2.3.1. Menfaatlerin fiyatlandırılmasına fıkhi uyum sağlama

Menfaatlar üzerine yapılan sözleşme, menfaat satışı sözleşmesi olduğuna göre, bu sözleşmenin sözleşme yapan her iki tarafın da tam rızasına dayalı olması şartı koşulur. Bu da diğer alışveriş sözleşmeleri gibidir. Çünkü Allahu Teala şöyle buyurmuştur: “..Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka...” (Nisa 29) İster yönetici olsun ister başkası hiçbir kimse için menfaatin ücretinin belirlenmesinde kiralayana ve kiraya verene müdahale etme hakkı yoktur. Mallarına fiyat belirlemek için ve kendisinin uygun gördüğü şekilde alışveriş yapmaya kendilerini zorlamak için alan ve satan arasına girme hakkı olmadığı gibi. Kiralama pazarı pahalı olabilir, şartların değişmesine göre ucuz da olabilir. Dolayısıyla kiraya veren emlağın kirasını düşürmeye, onu kiralayan da kiraya veren ile anlaştığından fazla kira vermeye zorlanmaz. Bu, insanların aralarında adalet ölçüsüne göre işlem yaptıkları normal şartlarda böyledir.

³⁸⁰ Menfaat; ayların -aslının sabit kalması suretiyle- kullanılmasından sağlanan kısmî faydalardır. Menfaatlar üç kısımdır: Bir kısımda menfaat sadece süre ile belirlenir; emlak, emzirmek, balçıkla sıvamak ve alçı yapmak gibi. Çünkü emlakın menfaatları, sütün miktarı sadece zamanla ayarlıdır. Balçıkla ve alçı ile sıvanın kalınlığı göze sürme çekinmek gibi incelik ve kalınlıkla ayarlı değildir. İlaçlar disiplinli değildir ve ihtiyaca göre değişir. Tedavi etmek zamanla belirlenir, iyileşme ve çalışma ile değil. Zira sürenin dolmasından önce iyileşmek kiralama sözleşmesini sona erdirir. Bir başka kısımda menfaat sadece çalışma ile belirlenir. Elbise satmak, hac ve filancadan bir şey almak gibi. Bir başka kısımda ise iki husus da olabilir, hayvan ve terzilik gibi. Bkz.: *Muğni'l Muhtâc*, 2/437, Bermû, Teysîr Muhammed, *Nazariyyetu'l Menfaa fi'l Fıkhi'l İslamî*, 2. Baskı, Şam, Daru'n-Nevâdir, H. 1432 – M. 2011, s. 50.

³⁸¹ Han: İçerisinde alış verişin yapıldığı bir nevi dükkandır. Bkz.: Ammâra, Muhammed, *Kâmûsu'l Mustalahâti'l İktisâdiyye*, s. 185 ve 162

³⁸² Kaysariyye; mağaza, bir şehirde ticaret pazarıdır. Bkz.: Ammâra, Muhammed, *Kâmûsu'l Mustalahâti'l İktisâdiyye*, s. 472

³⁸³ Hamam; banyo yapılan yer. Bkz.: İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, md. (ه ه ح) 9/1008

³⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mecmuu'l Fetâvâ*, 28/62.

Bu nedenle fiyatlar ve ücretler; serbest piyasaya, arz-talep ve rekabet egemenliği kuralına ve rızaya dayalı sözleşme ilkesine ve serbest piyasayı etkilemek için dış müdahalenin doğru olmadığı ilkesine göre piyasada belirlenir. Arazinin fiyatı arz ve talep kuralına, anlaşma yapanların arasında rızanın olması ilkesine göre belirlenir. Yukarıda geçen benzeri hususlardan dolayı kiralar meselesi ile işçilerin ücretleri ya da malların fiyatları meselesi arasında bir fark yoktur. Bu yüzden, devletin emlak ve benzerlerinin kira bedellerini belirlemek için müdahale etmesi, şeriatın ilkelerine aykırı olmasından dolayı şeriata göre doğru değildir. Çünkü devletin bu belirlemesi, fertleri bina yapmaktan vazgeçirmektedir. Nüfus yoğunluğunun çok fazla olduğu bir çok büyük şehirdeki durum gibi. Bu şehirlerde ev kiralarının yüksek olması sahiplerinin kiraları artırmak konusunda anlaşma yapmaları neticesinden dolayı değildir. Genellikle bunun sebebi; kiralık emlağın azlığı ve kiralamak isteyenlerin çok fazla olmasıdır. Bu Peygamber zamanından beri yapılan pratik uygulamadır. Zira emlağın ve ziraat arazisinin kira bedeli anlaşma yapanların rızasına uygun olarak belirlenmeye terk edilmiştir. Şüphesiz ki sözleşme yapan iki taraf piyasadaki arz ve talep yasasını dikkate alacaklardır.³⁸⁵

Piyasa sisteminin, tam serbest rekabet ortamında arz ve talebi takip eden doğru yoldan sapması; kira fiyatlarının yükselmesinin konuta yönelik emlak sahiplerinin tekellilik yapmaları neticesi olmasıdır. Emlakçıların birleşip konut için hazırlanmış emlağın ve evlerin kiralarını yükseltmek hususunda gizli anlaşmaları gibi. Bu tekellilikten dolayı fiyatlar yükselir ve bundan dolayı da insanlar haksızlık, zorluk ve sıkıntıyla karşılaşır. İşte bu durumda devletin, hiçbir kimseye zulüm yapmaksızın toplumun maslahatlarını gerçekleştirmeye müdahale etmesi gerekir. Bunda kiracıların, konukların, turistlerin üzerinden zararı ve zulmü uzaklaştırmak ve adaleti gerçekleştirmek vardır. Zira insanlar bu zararı kendilerinden uzaklaştıramazlar. İmam bunu onların üzerinden kaldırmayı üstlenir. Çünkü kamunun maslahatlarını gözetmekle emrolunmuştur.³⁸⁶

³⁸⁵ Sümâlî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 487; Sâlih, *Tes'ûir fî Nazari'l Şeri'ati'l İslâmiyye*, s. 234-272

³⁸⁶ A.g.e., s. 234- 272

3.2.3.2. Malların Menfaatlerini Fiyatlandırma Keyfiyeti

Emlakta kira ücretlerinin artışı, emlak sahiplerinin açgözlülüğü ve ücretleri yükseltmekteki gizli kararları neticesinde olduğunda; yöneticinin sömürüyü engellemek amacıyla bu kiralamaların ücretlerini belirlemesi gerekir.

Kiralamaların ücretlerinin belirlenmesi esnasında yöneticinin kiraya verenlerden, kiracılardan oluşan emlak sahiplerini, konutlar konusunda uzmanlaşmış kimseleri bir araya getirmesi ve konu hakkında onlarla tartışıp onlardan kiralamaların ücretlerinin yükseliş sebeplerini, emlak sahiplerinin emlakların yapımı için yapı malzemelerine yapılan harcamaları ve arazi fiyatını, her emlağın konum bakımından faydalanılan avantajlarını, binaların türlerini, alt yapıları ve diğerlerini dikkate alarak öğrenmiş olur. Herkesin razı olduğu, içerisinde kiracıya zulmün ve kiralayana zararın olmadığı kiralama fiyatlarının belirlenmesine ulaşmak için bu konuya bakmakla yükümlü kılınmış herkesin objektiflik, yansızlık, tarafsızlık ve insafılık üretecek şekilde adil olması kaçınılmazdır.³⁸⁷ Herhangi bir taraftan yana bir şüphenin ya da kuşkunun ya da diğeri olmaksızın birisi ile hileli bir işe ortak olmanın giderilmesi için, kiraya verenin de kiracının da hakkının gözetilmesi yoluyla adaleti gerçekleştirmeleri için³⁸⁸

Fakat yöneticinin belirlediği kiralama ücreti; durumların ve şartların değişmesine bakmaksızın emlak var olduğu sürece gerekli midir? Hiç şüphe yok ki yaşam standardında yükseliş; mal, maaş ve ücretlerin fiyatlarında önemli bir artışın sonucudur. Bu ise, kararlaştırılan kirayı düşük ve genel fiyat düzeyi ile uyumsuz kılmaktadır. Mal sahibini zorluk, sıkıntı ve zulüm içerisine düşürmektedir. Koşulların ve durumların değişmesiyle birlikte aşırı aldatma, kira değerini yükseltmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu, zararı kaldırmayı ve zulmü uzaklaştırmayı gerektiren İslami adalet ve hukuk kuralları ile bilinmektedir. Bunu

³⁸⁷ Fakihler muhtesip hakkında bir takım sıfatları şart koştuklarıdır. Bunlar; güvenilirlik, emanet, kamu yararına zarar veren sebepleri ve ticari hile, aldatma ya da metan ayıplarını müşteriden hile ile gizlemek, ya da fiyat manipülasyonu gibi hileleri bilmektir. Bkz.: Şeyzerî, *Nihayeti'r Rutbe fî Talebi'l Hisbe*, s. 217

³⁸⁸ A.g.e., s. 234- 272

Resulullah (s.a.) sözünde şu şekilde belirtmiştir: “Zarar vermek de, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.”³⁸⁹

3.3. ZORLAYICI FİYATLANDIRMANIN VACİP OLDUĞU DURUMLAR

Fiyatlandırma tüm zaman ve durumlarda kaçınılmaz değildir. Ancak içerisinde vacip kılınmasının hikmetinin sağlandığı ve yasallaşmasının neticesinin elde edildiği belirli durumlarda fiyatlandırmaya başvurulur. Fiyatlandırma siyasetine başvurulmasını gerektiren durumları sınırlandırmanın sebebi, kendilerine göre takdir edilen zarurettir. Ticaret yapma hürriyeti üzerine konulan bir kısıtlama olarak fiyatlandırma, zarureten dolayı ve sıkıntıyı gidermek için yapılır. Ayrıca onu gerekli kılan zaruret kadar olmalıdır. İçerisinde fiyatlandırmanın vacip olduğu durumların en önemlilerinin şunlar olduğu söylenmiştir:

3.3.1. İnsanların Mala İhtiyaç Duymaları

Herhangi bir mala insanlar ihtiyaç duyduklarında ve ona olan ihtiyaçları yaşamlarının onuz düzene konulamadığı ve onlar için kendisinden vazgeçilemeyen zorunlu bir ihtiyaç ise; tüccarların ya da üreticilerin ya da mal sahibinin, insanların bu mala duydukları ihtiyacı istismar ederek çok yüksek fiyatın dışında satmaktan geri durduklarında, işte o zaman yöneticiye fiyatlandırma yapması vacip olur. İbn Teymiye bu mesele karşısında şöyle demiştir: İnsanların kendisine zorunlu ihtiyaç duymaları halinde yöneticinin onları piyasa değeri ile mallarını satmaya zorlama hakkı vardır. İnsanlar aç oldukları halde kendisine ihtiyaç duymadığı bir yiyeceği olan kimseyi onu eş değeri ile insanlara satmaya zorlaması gibi. Bunun için fakihler şöyle demişlerdir: Kim başkasına ait bir yiyeceğe çok muhtaç olursa, hak etmediği daha fazla bir fiyatla olmadıkça satmaktan kaçınsa da onun isteği olmaksızın eşdeğer karşılığında ondan alır.”³⁹⁰

Genel bir ihtiyaca içerisinde bir çözüm olduğu için böylesi durumda fiyatlandırmanın vacip olduğu söylenmiştir. Bu nedenle İbn Teymiyye şöyle der: “İnsanların genelinin alımına ve satımına ihtiyaç duyduğu hususu piyasa değerinden başkasına satmaması

³⁸⁹ Tahrici yukarıda geçmiştir.

³⁹⁰ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 497

vacip olur, alımı ve satımına duyulan ihtiyaç genel olduğunda.³⁹¹ Başka bir konuda ise şöyle diyor: “İnsanların ihtiyaç duydukları genel bir ihtiyaç olursa, ondaki hak Allah’a aittir.”³⁹²

Şüphesiz ki kamu haklarının garanti altına alınması, kamu hakkını korumak uğruna çelişme olduğunda özel hakların heder edilmesidir. Zira, araları bağdaştırılamadığı zaman kamu hakkı özel hakkın önüne alınır. Bunun için imamın; her ne kadar tamamı ihtiyaç duymasa da fertlerin çoğunluğunun ihtiyaç duyduğu genel olarak ekmek, gıda ve ilaç gibi temel ihtiyaç maddelerinin temininde toplumun hakkını garanti altına alması gerekir. Bu hakkın korunması için bu malları fiyatlandırmaktan başka bir yol yoktur. Bu, satıcıların bu ihtiyacı istismar etmeleri korkusundandır. Bu zorunlu malların fiyatlarının yükselmesi neticesinde tüketicilerin omuzunda zulüm ve tahakküm olur. Bunun için, -özellikle bu mallar zorunlu ihtiyaçlardan olduğunda- toplum mallara çok ihtiyaç duyduğunda, tüccarların tüketicilerin ihtiyacını istismar edip bu malların fiyatlarını yükseltmemeleri için bu mallara fiyatlandırma yapması yöneticiye vacip olur.

3.3.2. İhtikâr Durumu

İhtikâr ile kast olunan; fiyatını aşırı yükselmesi amacı ile bir şeyi satmaktan ve ticaretinden alıkoymaktır.³⁹³ İnsanların fiyatlandırmaya hatta zorunlu ihtiyaç olan malların ihtikarı / stokçuluğu durumunda satışa zorlamaya olan ihtiyaçları daha da artar. Bu hususta İbn Teymiyye şöyle der: “Bunun gibi, -yani münker olması bakımından- insanların ihtiyaç duydukları hususun ihtikarı yasaklanır. Müslim’in, Ma’mer b. Abdullah’dan rivayetine göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Günahkârdan başkası asla ihtikâr yapmaz.” İhtikar yapan kimse / stokçu, insanların ihtiyaç duyduğu yiyeceği kasıtlı olarak satın alıp onlardan alıkoyan ve çok yüksek

³⁹¹ A.g.e., s. 500

³⁹² A.g.e., s. 516

³⁹³ İbn Âbidîn, *Hâşiye-i İbn Abidîn*, 9/486; Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/15; Ramlî, *Nihâyetu’l Muhtâc*, 3/472; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 311; Afîfî, Ahmed Mustafa, *el-İhtikârü ve Mevkîfu’ş-Şer’iyyeti’l İslâmiyyeti minhu fî İtâri’l Alakâti’l İktisâdiyyeti’l Mu’âsıra*, Kahire, Mektebetu Vehbiyye, H. 1424 - M. 2003, s. 101

fiyat isteyendir. Bu, alıcı olan insanlara zulümdür. Bu nedenle, yöneticinin onları piyasa değeri ile mallarını satmaya zorlamak hakkı vardır.”³⁹⁴

Fakat İslam’da ihtikâr kavramı, diğer ekonomi sistemlerinden farklıdır. Kapitalizm nizamında ihtikârdan kast olunan; malın arzında yalnız kalıp fiyata etki etmek gücüne sahip olmaktır. Bir üretici mal arzında yalnız kaldığında, bu tam bir ihtikârdır. Üreticilerin sayısı az olduğunda onlardan birisi fiyata etki edebiliyorsa bu, azlık ihtikârdır. İslam’da ise; yukarıda geçtiği gibi; ihtikâr ile kast olunan, kendisine ihtiyaç duyulanın elde tutulması ve bundan dolayı kamunun zarar görmesidir. Bu nedenle, mal arzında ya da alımında yalnız kalmak özü itibarı ile haram olan ihtikâr sayılmaz. Fakat haram olan ihtikâr; fiyatı yükselsin diye üretici ve benzerinin malı elinde tutması ya da arzını az yapma ve malın kendilerine ulaşmaması ya da şok yüksek fiyatla ulaşması nedeniyle insanların zarar görmesidir. Fakat tek olan üretici, ürettiği malını elde tutmadan ya da arzını azaltmadan sattığında İslami anlamda ihtikârcı / tekelci / stokçu olmaz. Yüksek fiyatla satsa dahi devletin onun işine müdahale etmesi doğru olmaz. Fiyatın yüksek olması, arzı azaltmakta eli olmaksızın arzolunan miktarın azlığından dolayıdır. Bu durumda yüksek fiyat, malın az bulunması sebebiyledir. Bu ise, başka üreticileri bu malın üretimine başlamaya ve yüksek kazancına ortak olmaya sevk edecektir. Böylelikle üretim artar ve fiyat da doğal seyrine döner. Fakat üretici, fiyatı yükselsin diye malını elinde tutar ya da arzını azaltırsa, işte bu, İslami anlamda ihtikârdır, ister tek üretici olsun, isterse üretimde ona az veya çok sayıda üretici ortak olsun fark etmez. Zira İslam ihtikârın anlamını belirlemekte az ya da çok olmaları bakımından üreticilerin sayısına bakmamıştır. Fakat, üreticilerin bizzat kendi eylemlerine bakmaktadır. Bu eylemler insanların genelini zarara düşürdüklerinde ve fiyatları yükselttiğinde bundan men edilirler. Üreticiler işte bu eylemleri ve davranışlarından hesaba çekilirler. Çünkü bu eylemler onlardan kaynaklanan sebeptirler. Azlık ya da çokluk ise, onlardan kaynaklanan sebep değildirler ve onlardan hesaba çekilmezler. Dolayısıyla üretici, üretimini istenilen şekilde yapıyor ise, sırf bu malın tek üreticisi olması nedeniyle günahkar sayılmaz.³⁹⁵

³⁹⁴ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 497

³⁹⁵ Sümâlî, *el-Hurriyyetu’l İktisâdiyye*, s. 497-498

3.3.3. Hasretme Durumu

Bazı ülkeler ya da bazı şirketler maslahat gördükleri için bazı malların satışını özel kişilerin ya da kendilerine yetkili mutemet denilen kişilerin ellerine hasretmeye / sınırlandırmaya başvurabilirler. Bunu da bazı koşullar ve durumlarda onlara sınırlandırıcı lisanslar / ruhsatlar verilmesi yoluyla yaparlar. Buna örnek, denetim yapabilmek için mesela belirli bir yöne silah satmak gibi.³⁹⁶

Devletin herhangi bir malın üretiminde ya da belirli hizmetlerin sunumunda belirli bir kurumu yetkili tayin etmesidir. Ticari malın ya da hizmetin doğasının rekabet sebebiyle kesintiye uğramayı kaldırmaması, kamu hizmeti tesisleri veya teknolojik durum gibi, bazen çok büyük üretim kapasitesine sahip büyük kurumlara malın üretilmesi ya da satılması ve pazarlanması imtiyazlarının verilmesini zorunlu kılmaktadır. İşte bu ve benzeri durumlarda bir tek kurumun yalnız kalmasının ya da üretimde az sayıda olmasının bir sakıncası yoktur. Şart, hükümet hem tüketiciler ve hem de yatırımcılar için adil bir fiyat belirlemesidir.³⁹⁷ Devlet nedeniyle ve devletten yardım olarak malın arzında yalnız kalmakta eğer bir kamu maslahatı varsa ve bu gerçek ise, bunda bir sakınca yoktur. Zira bazı sanayi türlerinde bir üreticinin yalnız kalması ya da az sayıda üretici olması, tam rekabetten daha iyi olmaktadır. Bu; su, elektrik, ulaşım vb. kamu hizmetleri gibidir. Zira bu projelerin doğası, rekabet yapılmasını kaldırmamaktadır. Kaynakların kullanımında israfı azaltmak için, böylesi durumlarda devletin, bu hizmetin yapılması için belirli kurumları yetkili kılması ve başkalarının bu sektöre girmesini yasaklaması doğru olandır. Fakat, o zaman devletin fertlerin uygun hizmeti adil bir bedel ile elde etmesini garanti eden kanunlar ve şartlar koyması gerekir. Böylece devlet bu kurumlar için, hizmeti sürdürme imkanı veren adil bir fiyat koyar ve onlara yüksek ilave kazanç sağlamayı yasaklar. Bunun sebebi sadece başkalarının onlarla rekabete girmelerini

³⁹⁶ Mübârek, Muhammed, *Tedahhalü'd Devleti'l İktisâdî fî'l İslâm*, Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'na sunulan bir araştırma, I. Oturum: İslam Ekonomisi, Mekke-i Mükerrme, Merkezü'l Alemî li-Ebhâsi'l İktisâdî'l İslâmî, Şubat 1976, s. 201-219

³⁹⁷ Sakar, Muhammed Ahmed, *İktisâdu'l İslâmî Mefâhîm ve Mürtekezât*, Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'na sunulan bir araştırma, I. Oturum: İslam Ekonomisi, Mekke-i Mükerrme, Merkezü'l Alemî li-Ebhâsi'l İktisâdî'l İslâmî, Şubat 1976, s. 25-69

engellemektir.³⁹⁸ Böylesi durumda fiyatlandırma, Resul'in kendisinden sakındırdığı haram fiyatlandırma türünden değildir. Fiyatlandırma ancak, piyasanın serbest olması ve fiyatın rekabet ortamında ve arz talep güçlerinin etkileşimi ile belirlenmiş olması halinde yasak ve haram olur. Fakat bu durumda ise, piyasa serbest değildir ve rekabet kaldırılmıştır. Böylesi durumlarda kamu maslahatı için rekabetin kaldırılmasının caiz olduğunu söylersek, yasaklama şartı gerçekleşmediği için fiyatlandırmanın da caiz olduğunu söylemiş oluruz.³⁹⁹

Fakat üretimde yalnız kalmak, malının üretimine başkalarının kendisi ile birlikte katılmasını herhangi bir vesile ile engellemeye çalışarak üreticiden kaynaklanan bir sebep ile olduğunda, bu engelleme; o kişinin ham maddeye ulaşmasına mani olmak gibidir ya da piyasaya hakim olma vasıtası ile ya da batırmak siyaseti, piyasada rakiple mücadele ve onu ortadan kaldırma vb.siyaseti vasıtası ile olmaktadır. O takdirde İslam nazarında, izalesi gereken bir zulümdür haramdır ve zarardır. Nitekim İbn Teymiyye (r.h) bu durumu şu sözü ile ifade etmiştir: “Bundan daha ileri gideni; insanların yiyeceği ya da başkasını sadece bir takım bilinen insanlara satmaya zorunlu bırakılmış olmalarıdır. O mallar sadece onlara satılmaktadır. Sonra da onlar o malları satmaktadırlar. Onlardan başka satıcı olduğunda engellenmektedir. “Devamla şöyle demiştir: “Burada onların üzerine fiyatlandırma yapılması vacip olur. Böylece sadece piyasa eş değeri ile satış yaparlar, insanların mallarını da sadece piyasa eş değeri ile satın alırlar. Bu hususta alimlerden hiçbirisinde tereddüt yoktur.” Sonra şöyle der: “Böylesi durumda fiyatlandırma yapılması, tartışmasız vaciptir.”⁴⁰⁰ Bu durumda fiyatlandırmanın vacip olması, zulümden sakınmak ve onu uzaklaştırmak için şeriata göre gereken tedbiri almak ile illetlendirilmektedir.⁴⁰¹

Üretim ve satışta yalnız kalmakta bir kamu maslahatı olmadığına ise; bu işe devletin yardım etmesi ve onu uygun görmesi, kamu maslahatı olmaksızın başkasını rekabetten men etmesi zulümdür ve caiz değildir. Bazı fertlere yasaklanan bu tür

³⁹⁸ Mübârek, Muhammed, *Erâü İbn Teymiyye fi'd Devleti ve Medâ Tedahhuluhâ fi'l Mecâli'l İktisâdi*, 3. Baskı, Dâru'l Fikr, H. 1390 - M. 1970, s. 110-112

³⁹⁹ Sümâlî, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye*, s. 499

⁴⁰⁰ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 498

⁴⁰¹ Salih, *Tes'ir fi Nazarı eş-Şer'i'ati'l İslâmiyye*, s.272- 274

imtiyazlara bazı örnekler; mal ithal etmek ve ihraç etmek ya da kaynak istismarı vb. Bunların içerisinde bir kamu maslahatı yoksa caiz olmaz.

Nitekim İbn Teymiyye satışı ya da alışın belirli bir ferde ya da gruba hasredilmesi ve başkasının rekabetinin men edilmesi durumundan bahs etmiştir. Bunun zulüm olduğunu ve caiz olmadığını söylemiştir: “Bir adam, sadece kendisine satılmasına karşılık malların bir türünün garantisini verdiği, (“malların bir türünün garantisini verdiği” sözünden kast olunan; bu malı tedarik edip insanlara satacağına dair devlet tarafından garanti ve taahhüt alınmasıdır. Bunun karşılığında da devletin bu malı başkasının satmasını yasaklaması vardır. Bu, devlete ödenen belli bir miktar karşılığında olur ve bir karşılık olmaksızın da olabilir. İşte bu, iki yönden zulümdür. Bir yönden; bu malı başkasının satmasının yasaklanmasıdır, ki bu caiz değildir. Bir yönden de; bu malı insanlara istediği fiyatla satması ve fiyatı yükseltmesidir.⁴⁰² İbn Teymiyye, yine böylesi durumun meydana gelmesi farz edilse de; burada fiyatlandırma yapmak alimlerden hiç bir kimsede tereddüt olmaksızın vaciptir. Çünkü vacip olan, zulmün kaldırılmasıdır. Bu tamamen kaldırılamadığında, ondan mümkün olanı, piyasa eş değeri ile fiyat belirleyerek uzaklaştırılır.⁴⁰³

3.3.4. Hileli İşbirliği Durumu

İçerisinde fiyatlandırmanın vacip olduğu durumlardan birisi de, satıcıların hileli işbirliği yapmaları ve aşırı kazanç tamahı ile alıcılara komplo kurmaları durumudur. Ya da sayıları az olduğunda alıcıların aralarında satıcıların hakkını eritmek için içlerinden birisinin satın aldığına ortak olmaları üzerine işbirliği yapmalarıdır. Yöneticinin bu hileli işbirliği bütün şekilleriyle yasaklaması ve onlara adil bir fiyat dayatması hakkı vardır. Bu konuda İbn Teymiyye der ki: Bunun için, Ebu Hanife ve arkadaşları gibi alimlerden birisinden başkası bölüştürücüleri yasaklamıştır. Bunlar, ortak olmak için emlak ve diğerlerini ücret ile paylaşmaktadırlar. İnsanlar bunlara muhtaç olduklarında ücreti yükseltmektedirler. Sadece aralarında belirlemiş oldukları fiyata satış yapmak üzerine işbirliği yapan satıcılar da men edilirler. Aynı şekilde alıcılar da ortak olmak üzerinde işbirliği yaptıklarında men edilirler. Zira onlar,

⁴⁰² İbn Teymiyye, *Mecmu'u'l Fetâvâ*, 28/47-48

⁴⁰³ A.g.e; İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye*, s. 313

aralarında satıcıların mallarını eritmek için içlerinden birisinin satın aldığına ortak olduklarında men edilirler.”⁴⁰⁴ İbn Teymiyye’nin hakkında bahsettiği bu durum, Modern ekonomide “kartel” ismiyle bilinmektedir.⁴⁰⁵ Buna üretici şirketler aralarında işbirliği yaptıklarında bu, “tröst”/ kartel olarak bilinmektedir.⁴⁰⁶

Satıcıların hileli işbirliği ihtikâr durumu kapsamındadır. Zira bunlar, çok yüksek fiyat ile olmadıkça malın arzından geri durmaktadırlar. İhtikar ile işbirliği arasındaki ayırt edici fark; ihtikâr durumunda satıştan geri durmak, bireysel bir durumdur. İşbirliği durumunda ise; alıcılara zulüm eden yüksek fiyat üzerinde komplo kurmak ve ittifak etmek şeklini almaktadır. Bu ise, devlet tarafından fiyatlandırma dayatmasını gerektiren husustur. İçerisinde fiyatlandırmayı gerektiren durumlar hakkında genel kaide şudur: Tüccarlara açgözlülük ve tamah baskın geldiğinde, kendilerine bencilik hakim olduğunda, ihtikâr ve istismarı kastettiklerinde, işte o zaman yöneticiye fiyatlara müdahale etmesi vacip olur.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ İbn Teymiyye, *el-Hisbe*, s. 499

⁴⁰⁵ Bu sistem; üreticilerin, piyasaları bir birlerine dağıtmak bakımından aralarında yaptıkları ittifaklardan oluşmaktadır. Her birisi için üretilen miktarı belirlemeleri gibi, ayrıca fiyatlara istedikleri şekilde tahakküm etmeleridir. Abduh, *Himâyetu’l Mustehlik*, s. 200

⁴⁰⁶ Sonuçta bir üretici ferdi ya da kurumun bir ya da daha çok ekonomik kaynağa tahakkümü oluşur. Bkz.: A.g.e., s. 200

⁴⁰⁷ Salih, A.g.e., s. 234-272; Mübârek, Muhammed, *Ârâu İbn Teymiyye fî’l Devleti*, s. 112-113.

SONUÇ

Sonuç: Bu bölümde araştırmacının ulaştığı en önemli sonuç ve tavsiyeler vardır.

Tamamladığımız bu çalışma, araştırma ve incelemeler ışığında aşağıdaki sonuçları ve önerileri özetleyebiliriz:

1. Fiyatlandırma, devletin malların, işlerin ve menfaatların değerini belirlemesi ve insanların ona bağlı kalmasıdır. Bu da bunun artırılmasının ya da eksiltilmesinin yasaklanması ile olmaktadır.
2. Resul (s.a.) zamanında fiyatlandırma yapılmadı. Çünkü pahalılık mevsimsel ekonomik dalgalanmalar sebebi ile olmaktaydı. Bunda tüccarların eli / müdahaleleri yoktu.
3. Fiyatlandırmada asıl olan fakihlerin cumhuruna göre haram olması ve vacip olması ile ilgili delilleri metin ve ruh olarak sünnetten alınmıştır, Kur'an'dan değil. Çünkü fiyatlandırma nasları illetlidir, ibadetle ilgili değildir Hanefilere göre ise, tahrimen mekruhtur. Fakat genel zararın uzaklaştırılması ve insanlardan zulmün kaldırılması gerektirdiğinde vacip olmaktadır.
4. Fiyatlandırma; yasal içtihadı maslahatla ilgili zorunlu bir tedbirdir. Bunu, ekonomi ve piyasa uzmanları ile yapılan istişare ile devletteki ilgili makamlar uygular.
5. Fiyatlandırma; “Sedd-i zera’i” / harama ve zarara giden yolu tıkamak bağlamındadır. Çünkü tüccarlar kendi hallerine bırakılırlarsa fiyatları yükseltirler. Bu da insanların ihtiyaçlarının karşılanması için paraların talan edilmesine ve cinayete yol açar. Bu açıdan bakıldığında bu bir önleyici tedbirdir. Bu tedbir, insanların ihtiyaçlarının istismarını önler, meydana gelmeden önce stokçuluğu ve tekelsizliği yasaklayıp fiyatlandırmayı dayatarak bu istismara neden olan hususları engeller.
6. Fiyatın belirlenmesi, içerisinde bir tarafta üreticilerin ya da satıcıların diğer tarafta müşterilerin ya da bütün tüketicilerin temsil olduğu bir komisyon vasıtası ile yapılır. Fakat iki tarafın da maslahatı gözetilir. Fiyatlandırmaya aykırı davranmak; fakihlerin ittifakı ile günahı ve uygun tazir cezasını gerektiren masiyettir / suçtur.

7. Adil fiyat, Hanefilere göre arz ve talep kanununa göre kendiliğinden oluşan genel fiyattır, İmam tarafından belirlenen ve dayatılan fiyat değildir.

8. Fiyatlandırma, eşyalar arasında ayırım yapmaksızın adaleti gerçekleştirecek, ihtikar ve istismarı engelleyecek şekilde belirlenir ve

piyasaların ehlini ve onların dışındaki tedarikçileri kapsar. Kendisine gereksinim duyulduğunda her şeye fiyatlandırma yapılır.

9. Adil fiyatlandırma; yapmak yöneticinin üzerine vaciptir, genel zulmü kaldırma yolunda belirlendiğinde mal sahiplerini bağlayıcıdır.

Tavsiyeler:

Araştırmacı kısaca şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

1. Muhtesipin yerini dolduran Maliye Bakanlığı ya da Ekonomi Bakanlığı makamlarının fiyatlandırmayı gerekli kılan şartlarla karşı karşıya geldiklerinde aşağıdaki hususları dikkate almaları gerekir:

a. Fiyatın belirlenmesi, içerisinde bir komisyon vasıtası ile bütün tarafların üreticiler ve tüketicilerin temsil edenleri bir araya getirerek, bugün karaborsa diye isimlendirilenin ortaya çıkmasını engellemek ve adil bir fiyatlandırmayı yapmak için piyasasının durumunu tanımaya yeterli bir çalışmaya dayalı olması uzman ve yetkin kişilerden yardım alması gerekir.

b. Bu belirleme, üreticileri üretimi sürdürmeye sevk eden, üreticinin zarar etmediği tüketicinin de haksızlığa uğramadığı bir kârı içermelidir.

2. İnsanların maslahatı fiyatlandırmaya müdahale etmesini gerektirdiğinde yöneticinin, bireylerin çıkarları aleyhine etki yapmadan ve kamu yararını korur şekilde üretim maliyetini dikkate alması gerekir.

3. Yapay faktörlerin etkisiyle normal yolundan sapması halinde yöneticinin; dengesizliğin, pahalılığın ve dolandırıcılığın sebeplerini ortadan kaldıran bütün adil araçlar ile kamu yararını gerçekleştirecek ve zulmü kaldıracak şekilde piyasaya müdahale etmesi gerekir.

4. Düzenli aralıklarla seminerler ve konferanslar düzenleyerek, yüksek fiyatları sınırlandıran, ihtikarı ortadan kaldıran fiyat stratejileri geliştirmek, denetim organlarının piyasaları denetlemek, dolandırıcılık, yolsuzluk, fesata karşı mücadele

etmek üzerindeki rolünün etkinleştirilmesi ve yatırıma, ithalata, gümrük vergilerinin azaltılmasına teşvik eden yasalara göre ihtikarı ve sahtekarlığı suç sayan yasalar çıkartmak.

Fiyatlandırma meselesi hakkında şeri hükmü aramak yolunda büyük çaba sarf ettikten sonra kalemi bıraktım. Bunda bütün doğruların olduğunu iddia etmiyorum. Aksine çetin sorunların istinbat edilmesindeki bir içtihadın özüdür. Eğer doğruya isabet etmekte başarılı olmuş isem -ki bu umulandır- bu, Allah'tandır. Bunda eğer doğruya isabet etmekte başarılı olmamış isem bu, benden ve şeytandandır. Bundan bana bir ecir yeter. Ebu Hanife şöyle derken doğru söylemiştir: “Biz bu görüşü öğrendik, takdirimize göre bu en iyi olandır. Kim bundan daha iyisini getirirse o en hak olandır.”⁴⁰⁸ Allah Teala doğruyu söylemiştir: “**Bizim uğrumuzda cihad edenlere, şüphesiz yollarımızı gösteririz...**”⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Zehebî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Osmân, *Menâkıbu'l İmâm Ebu Hanîfe ve Sahabeyhi Ebi Yûsuf ve Muhammed b. Hasan*, Thk. Muhammed Zâhid Kevserî, Ebu'l Vefâi Afganî, Haydarabâd, Lecnetü İhyâi'l Me'ârif en-Nu'mânîye.

⁴⁰⁹ Ankebut: 69

KAYNAKÇA

- ABDO**, Muvaffak Muhammed, *Himâyetü'l Mustehlik fi'l Fıkhi'l İktisâdî el-İslâmî*, 2002.
- ABDU**, Ayşûş, *Tesvîk el-Hidmât el-Masrafiyye fi'l Bunûki'l İslamiyye*, Yüksek lisans tezi, Hac Lakhdar Üniversitesi, Batna, İktisadî İlimler Fakültesi, Ticaret Bilimleri Bölümü, Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığı, Cezayir, M. 2009 -2008,
- ABDULLAH**, Abdullah Muhammed, *Velayetü'l Hisbe fi'l İslam*, H. 1417 - M. 1996.
- AFÎFÎ**, Ahmed Mustafa, *el-İhtikâru ve Mevkıfu's- Şer'ıyyeti'l İslâmiyyeti minhu fî İtâri'l Alakâti'l İktisâdiyyeti'l Mu'âsıra*, Kahire, Mektebetu Vehbiyye, H. 1424 - M. 2003,
- ALLÂK**, Beşir ve Abdelî, Kahtân, *İstrâtiçiyâtü't Tesvîk*, Amman, Dâru Zehrân, H. 1419 - M. 1999,
- AMMÂRA**, Muhammed, *Kâmûsu'l Mustalahâti'l İktisâdiyye fi'l Hadâratı'l İslâmiyye*, Beyrut, Daru's Şurûk, H. 1413 - M. 1993,
- ANKARAVÎ**, Muhammed b. Hüseyin, *el-Fetâvâi el-Ankaravî*, Giza, Matba'atu'l Emîriyye, H. 1281.
- ASKALÂNÎ**, Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's Sahâbe*, Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî ve Abdussened Hasen Yemâme, Kahire, H. 1429- M. 2008,
- ASKALÂNÎ**, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l Bârî Şerhu Sahîhi'l Buhârî*, 3. Baskı, Riyad, Mektebetu Dâru's Selam, H. 1421 - M. 2000,
- AZİZİ**, Ali b. Ahmed b. Nureddin Muhammed b. İbrahim, *es-Sirâcü'l Münîr Şerhu'l Câmi'u'l Sağîr*, 3. Baskı, Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî'l Halebî,
- BALTACI**, Muhammed, *Menhecu Ömer İbnu'l Hattâb fi't Teşri'*, Dâru'l Fıkhi'l Arabi, H. 1390 - M. 1970,
- BERÎŞ**, Abdulkadir, *Cevdetü'l Hidmât el-Masrafiyye Kemedhal Liziyadeti el-Kudreti el-Tenâfisiyye Li'l Bunûk*, Mecelletü İktisâdiyât Şimâl İfrikiya, Sayı: 3, Chlef Üniversitesi,
- BERMÛ**, Teysîr Muhammed, *Nazariyyetu'l Menfaa fi'l Fıkhi'l İslâmî*, 2. Baskı, Şam, Daru'n-Nevâdir, H. 1432 – M. 2011,

- CE'ÂTA**, Ahmed Zeyd, Halîfe, Ali Yusuf, *en-Nazariyyetu'l İktisâdiyye*, Bağdat, Matbaatu'l Âni, 1978,
- CEVHERÎ**, İsmail b. Hammâd, *Mu'cemu's Sihâh*, Thk. Halil Me'mun Şeyha, Dâru'l Marife, H. 1426 - M. 2005,
- CEVZİYYE**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekr b. Kayyim, *İ'lâmu'l Muvaki'in an Rabbi'l Âlemîn*, Thk. Meşhur b. Hasen Âl Selmân, Dammam, Dâru İbni'l Cevzî, H. 1423,
- CEVZİYYE**, İbn Kayyim, *et-Turuk el-Hukmiyye fi's Siyâseti's Şer'iyye*, Thk. İsam Fâris Horasanî ve Hassan **Abdummennân**, Beyrut, Dâru'l Cîl, H. 1418 - M. 1998,
- CEYYÂŞÎ**, Ali Abdurrida, *et-Tes'ir Medhal Tesvikî*, Amman, Mektebetu'l Vataniyye, H. 1427 - M. 2007,
- CEYZÂNÎ** Muhammed b. Huseyn b. Huseyn, *Meâlim Usûl el-Fıkh 'Inde Ehli's-Sünnet ve'l Cema'ât* Dammam, Dâru İbn Hazm, H. 1416 - M. 1996,
- DERYUŞ**, Ahmed b. Yûsuf b. Ahmed, *Ahkâmu's Sûk fi'l İslâm ve Eseruhâ fi'l İktisâdi'l İslâmî*, Riyad, Dâru Âlemi'l Kutub, H. 1409 – M. 1989,
- DURAYNÎ**, Fethî, *el-Hak ve Medâ Sulutâtî'd Devle fi Takyîdih*, 3. Baskı, Beyrut, Muesseseti'r Risâle, H. 1404 - M. 1984,
- DURAYNÎ**, Fethî, *el-Hak ve Medâ Sulutâtî'd Devle fi Takyîdih*, Şam, Şam Üniversitesi Yayınları, H. 1386 - M. 1967,
- DURAYNÎ**, Fethî, *el-Menâhıcu'l Usûliyyetü fi'l İctihâd Birre'yi fi't Teşri'i'l İslâmî*, 3. Baskı, Şam, Muesseseti'r Risâle, H.1434 - M.2013,
- DURAYNÎ**, Muhammed Fethî, *Buhûs Mukârıne fi'l Fıkhî'l İslâmî ve Usûlih*, Şam, Muesseseti'r Risâle, H. 1414 - M. 1994,
- DURAYNÎ**, Muhammed Fethî, *el-Menâhıcu'l Usûliyye fi'l İctihâdi bi'r Ra'y fi't Teşri'i'l İslâmî*, 2. Baskı, Şam, Şeriketu'l Muttehid li't Tevzi, H. 1405 - M. 1985,
- EBU CEYB**, Sa'dî, *el-Kamus el-Fıkhî Luğaten ve Istılâhan*, 2. Baskı, Şam, Dâru'l Fıkr, H. 1408 - M. 1988,
- EBU DAVUD**, Akdiye, 31; Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali, *es-Sunenu'l Kebîr*, Thk. Hicr Arap ve İslam Araştırma ve Çalışmalar Merkezi, Kahire, Dâru'l Hicr, H. 1432 - M. 2011
- EBU DAVUD**, İcâra, 49; Tirmizî, Buyu', 73; Ebu İsa, bu hadis hakkında hasen sahih der; İbn Mâce, Ticârât, 27.

- EBU RAHIYYE**, Mâcid, *Hükmü't Tes'ir fi'l İslâm*, (Çağdaş ekonomik meseleler hakkında bir fıkhi araştırma; İkinci kitap) Amman, Dâru'n Nefâis, H.1419-M.1998,
- EBU SAKAR**, Muhammed Subhî Huseyin, *Siyâsetu't Teşrii inde Umer ibnu'l Hattâb*, (Yüksek lisans derecesi elde etmek için araştırma), Gazze, İslam Üniversitesi, Şeriat ve Hukuk Fakültesi, H. 1428 - M. 2007,
- EBU ZEHRA**, Muhammed, *el-Tekâful el-İctima'î fi'l İslâm*, Kahire, Dâru'l Fıkhi'l Arabi, M. 1991,
- EBU ZEYD**, Bekir b. Abdullah, *el-Hudûd ve't Ta'zîrât*, 2. Baskı, Riyad, Dâru'l 'Âsime, H.1415,
- ELBÂNÎ**, Muhammed Nâsiruddin, *Da'ifu Sunen-i Ebi Dâvud*, Riyad, Mektebetu'l Meârif, H. 1419 - M. 1998,
- EL-MÂLİKÎ**, İbnu'l Arabî. (H. 1415 - M. 1995) *'Arızatu'l Ahvezî bi Şerhi Sahîh et- Tirmizi*, Hazırlayan; Hişâm Semîr el- Buhârî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsî'l Arabi, *el-Mevsû'atü'l Fıkhiyye*, Kuveyt, Evkaf ve İslami İşleri Bakanlığı, H. 1412 – M. 1992,
- ENDULUSÎ**, Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub b. Vâris Bâcî, *el-Muntekâ Şerhu Muvatta İmâm Mâlik b. Enes*, Matbaatu's Saâde, H. 1332 - M. 1914,
- ENDULUSÎ**, Yahya b. Ömer b. Yusuf Kenânî, *Ahkâmu's Sûk*, Dâru İbn Hazm, H. 1427 - M. 2006,
- ENES**, İbn Mâlik, *Muvatta*, Thk. Muhammed Mustafa Azmî, Abu Dabi, Zayed b. Sultan Al Nehyan İnsani ve Hayır İşleri Kurumu, H. 1425 - M. 2004,
- GAZÂLÎ**, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa min İlmi'l Usûl*, Thk. Hamza b. Zuheyr Hâfız, Medine-i Münevvere, Şeriketu Medineti'l Munevvera li't Tibaa
- GELİBOLÎ**, Abdurrahmân b. Muhammed b. Suleymân (Damat Efendi), *Mecmau'l Enhur fi Şerhi Multekâ'l Ebhur*, ed-Durru'l Muntekâ fi Şerhi'l Multekâ ile birlikte, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1419 - M. 1998,
- HÂCÎ**, Muhammed Ömer, *Dirâsât fi'l Fıkhi'l İktisâdî el-İslâmî*, Dâru'l Mektebî, H. 1427 - M. 2006,
- HALİFE**, Ali Yusuf ve Ceata, Ahmed Zeyd, *en-Nazariyye el-İktisâdiyye ve't Tahlil el-İktisâdî el-Cuz'î*, Matbaatu'l Ânî, Bağdat, H. 1398 - M. 1978,
- HÂMİD HUSEYN**, *Nazariyyetü'l Maslahati fi'l Fıkhi'l İslâmî*, (Doktora Tezi), Şeriat ve Hukuk Fakültesi Kahire Üniversitesi, Matbatü'l-'Âlemiyye, M. 1970,
- HAMZA**, Hamza, *el-Fıkhu'l İslâmî el-Mukârin*, Şam, Şam Üniversitesi, H. 1421/1422 - M. 2000/2001,

- HASAN ZEYD**, Muhammed Abdulaziz, *el-İcâre beyne'l Fıkhi'l İslâmî ve Tatbîk el-Mu'âsır*, İslam Düşüncesi Uluslararası Enstitüsü, H. 1417 - M. 1996, Kahire
- HASKEFÎ**, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman, *Ed-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr ve Camiu'l-Bihâr*, Thk. Abdul Mun'im Halil İbrahim, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, H. 1423 - M. 2002,
- HATTÂBÎ**, Ebu Süleyman Hamid b. Muhammed, *Me'âlimu's Sünen*, (Süneni'l İmâm Ebî Dâvud kitabının şerhi) Thk.: Muhammed Râğib et-Tabbâh, Haleb, Matbatü'l-İlmiyye, H.1352 - M.1933,
- HAYDAR**, Ali, *Dureri'l Hukkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, Arapçalaştıran: Fehmi Huseynî, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, 2001,
- HEYTEMÎ**, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer Heytemî, *Fethu'l Mubîn bi-Şerhi'l Erba'în*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l Minhâc, H. 1430 - M. 2009,
- İBN ABDULBERR**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-Kâfî Fî Fıkhi Ehli el-Medineti el-Mâlikî*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1413 - M. 1992,
- İBN ABDULBERR**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *et-Temhid li ma fî'l-Muvatta' mine'l-Meani ve'l-Esanid*, Thk. Mustafa b. Ahmed 'Alavî ve Muhamed Abdulkebîr Bekrî, Rabat, H. 1386 - M. 1967,
- İBN ÂBİDÎN**, *Reddu'l Muhtâr ale'd Durri'l Muhtâr*, Thk. Muhammed Subhi Hasen Hallâk ve Âmir Huseyn, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabi, H. 1419 - M. 1998,
- İBN ABDULBERR**, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstizkâr*, Thk.: Abdulmu'tî Emîn Kal'aci, Kahire, Dâru'l Va'yi, H. 1414 - M. 1993,
- İBN ENES**, Mâlik, *el-Muvatta*, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabi, H. 1406 - M. 1985,
- İBN ENES**, Malik, *el-Muvatta*, Dâr İhyâi't Tûrâsi'l Arabiyye, H.1370 - M.1950,
- İBN HAZM**, Ali b. Ahmed b. Sa'îd, *el-Muhallâ*, Kahire, et-Tabâ'atu'l Münîriyye, H. 1351,
- İBN KUDÂME**, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, Thk. Muhammed Sâlim Muhaysin ve Şa'bân Muhammed İsmâil, Riyad, Mektebetu'r Riyâd el-Hadîse,
- İBN NUCEYM**, Zeyneddin b. İbrahim, *el-Eşbah ve'n Nazâir*, Thk. Dr. Muhammed Mutî' Hâfız, Şam, Dâru'l Fikr, 1999.
- İBN SELÂM**, Ebu Ubeyd Kâsım, *Kitâbu'l Emvâl*, Thk. Muhammed Ammâra, Beyrut, Daru's Şurûk, H. 1409 - M. 1989,
- İBN TEYMİYYE**, Takiyyuddin Ahmed, *el-Hisbe fi'l İslam*, (et-Turâsu'l İktisâdî el-İslâmî içinde, III. Kitap), Beyrut, Dâru'l Hadâse, H. 1410 - M. 1990,

- İBN TÜRKMÂNÎ**, Ali b. Osman b. İbrahim Mârdînî, *el-Cevheru'n Nakî*, Meclisu Daireti'l Meârif, H.1316,
- İBNU'L ARABÎ MÂLİKÎ**, *Âridatu'l Ahvezî bi-Şerhi Sahîhi't Tirmizî*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye,
- İBNU'L ARABÎ**, *Ârizatu'l Ahvezî bi Şerhi't Tirmizi*, Haz.: Hişâm Semîr Buhârî, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabi, H. 1415 - M. 1995,
- İBNU'L KETTÂN**, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Abdulmelik, *Beyânü'l-Vehm vel-îhâmi'l-Vâki'ayn fî Kitâbi'l-Ahkâm*, Thk. Dr. Hüseyin Âyt Saîd, Riyad, Dâru Tayyibe, H. 1418 - M. 1997,
- İBNU'L UHUVVE**, Ahmed Karaşî, *Me'âlimu'l Kurbeti fî Ahkâmi'l Hisbe*, Thk.: Robin Levy, Mektebetu'l Mütenebbî, Kahire
- İBRAHİM**, Nimetullah, (ve diğerleri) *Mukaddime fî'l İktisâd*, Beyrut, Dâru'l İlmiyye, M.1990,
- KÂDİZÂDE**, Şemseddin Ahmed b. Kûdur, *Netâic-ül-Efkâr fî Keşf-ir-Rûmûz vel-Esrâr*, el-Taba'atu'l Kübrâ el-
- KADIZÂDE**, Şemseddin Ahmed Efendi, *Netâicu'l Efkâr fî Keşfi'r Rumûz ve'l Esrâr*, Matbaa Kubrâ Emiriyye, Mısır, H. 1318,
- KAHAF**, Munzir, *es-Siyâsetu'l İktisâdiyye fî İtâri'n Nizâmî'l İslâmî*, Nedvetu's Siyâseti'l İktisâdiyye fi'l İslâm, Cezayir, H. 29 Şevval - 6 Zilkade 1411 - M. 20 Mayıs 1991,
- KAHAF**, Munzir. *es-Siyâsetu'l Mâliyye ve Davâbituhâ fî'l İktisâdi'l İslâmî*, Şam, Dâru'l Fikr, H. 1420 - M. 1999,
- KARADAĞI**, Ali Muhyiddin, *el-İcâretü 'alâ Menâfi'i el-Eşhâs*, İslam fikhı ve iş kanunu hakkında bir karşılaştırmalı fikhî inceleme, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi'nin onsekizinci oturumu için sunulan bir araştırma, Paris, Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, H. Recep 1429 – M. Temmuz 2008,
- KASÂNÎ**, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's Sanâi' fî Tertîbi's Şerâi'*, Thk. Ali Muhammed Muavvad, ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003,
- KEFRÂVÎ**, Avf Mahmûd, *es-Siyâsetu'l Mâliyye ve'n Nakdiyye fî Zilli'l İktisâdi'l İslâmî*, Mektebet'l Eş'â', M.1997,
- MAHLÛF**, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kâsım, *Şeceratu'n Nûri'z Zekiyye fî Tabakâti'l Mâlikiyye*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003,
- MAHMUD** Abdurrahman Abdulmun'im, *Mu'cemu'l Mustalahât ve'l Elfâzu'l Fıkhiyye*, Dâru'l Fadîle, Kahire,

- MAKDİSÎ**, Şemsuddin Muhammed b. Muflih, *Kitâbu'l Fûrû'*, Fûrû'un tashihi ve İbn Kandes'un haşiyesi ile birlikte, Thk. Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Beyrut, Muesseseti'r Risâle, H. 1424 - M. 2003
- MÂLİKÎ**, İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l Mezheb fî Marifeti Â'yâni Ulemâi'l Mezheb*, Thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n Nûr, Kahire, Dâru't Turâs,
- MÂVERDÎ**, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *El-Ahkâmu'l Sultâniyye ve'l Vilâyâtî'd Dîniyye*, Thk. Ahmed Mübârek Bağdâdî, Kuveyt, Mektebetü Dâru İbn Kuteybe, H. 1409 - M. 1989,
- MÂVERDÎ**, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvî el-Kebîr fî Fıkhi'l Mezhebi's Şâfiî*, Thk. Ali Muavvad ve Âdil Abdulmevcûd, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1414 - M. 1994
- Mecelletu'l Buhûs el-İlmiyye*, Sayı: 4i H. Muharrem – Cumade's Sani 1398,
- MERĞİNÂNÎ**, Burhâneddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l Mubtedî*, Kur'an ve İslâmî İlimler İdaresi, Karaçi, H. 1417 - M. 2004,
- MERĞİNÂNÎ**, Burhâneddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l Mubtedî*, Kur'an ve İslâmî İlimler İdaresi, Karaçi, H. 1417,
- MEVSİLÎ**, Abdurrahmân b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l Muhtâr*, Thk. Mahmûd Ebû Dakîka, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye,
- MUKRÎ**, Ahmed b. Muhammed b. Ali Feyyûmî, *el-Misbâhu'l Munîr*, Dâru'l Hadis, H. 1420 - M. 2000,
- MÜBÂREK**, Muhammed, *Erâü İbn Teymiyye fî'd Devleti ve Medâ Tedahhuluhâ fî'l Mecâli'l İktisâdî*, 3. Baskı,
- MÜBÂREK**, Muhammed, *Tedahhalü'd Devleti'l İktisâdî fî'l İslâm*, Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'na sunulan bir araştırma, I. Oturum: İslam Ekonomisi, Mekke-i Mükerreme, Merkezü'l Alemî li-Ebhâsi'l İktisâdî'l İslâmî, Şubat 1976,
- MÜZNÎ İSMÂİL B.** Yahya b. İsmail, *Muhtasar Müznî Fî Fûrûi's Şâfiyye*, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1419 - M. 1998,
- NEVEVÎ**, *Ravdatü't-Talibin ve Umdetü'l-Müftin*, 3. Baskı, Beyrut, Mekteb İslâmî, H. 1412 - M. 1991,
- NİZÂM**, Hemmâm Mevlanâ Şeyh, *el-Fetâvâ el-Hindiyye fî Mezhebi'l İmâmi'l A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, 2. baskı. Dâru'l Fikr, H. 1411 - M. 1990,
- ÖMER**, Huseyn, *el-Mevsûatu'l İktisâdiyye*, 4. Baskı, Kahire, Dâru'l Fıkhi'l Arabi, H. 1412 - M. 1992,

- ÖMER**, Muhammed Abdulhalim, *es-Sıla ed-Duveliyye ve Davâbitu't Te'âmmül*, İslam Konferansı Örgütü'ne bağlı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Onaltıncı Konferansı'na sunulan araştırma içinde, Dubai, 9- 14 Nisan 2005,
- RAMLÎ**, Şemsuddin Muhammed Ebu'l Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihâbuddîn, *Nihâyetü'l Muhtâc ilâ Şerhi'l Minhâc*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003,
- RECEB**, Azmî, *el-İktisâd es-Siyâsî*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l İlm li'l Melâyîn, 1973,
- RUBÎ**, Rabi' Mahmud, *el-Eb'âdu'l İktisâdiyye li'l Mefhûmi'l İslâmî li'l İhtikâr*, İslam Araştırmaları Dizisi 9, İslami İnceleme ve Araştırmalar Merkezi, Mekke-i Mükerrreme, Ummu'l Kura Üniversitesi, H. 1411,
- SAKAR**, Muhammed Ahmed, *İktisâdu'l İslâmî Mefâhîm ve Mürtekezât*, Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'na sunulan bir araştırma, I. Oturum: İslam Ekonomisi, Mekke-i Mükerrreme, Merkezü'l Alemî li-Ebhâsi'l İktisâdî'l İslâmî, Şubat 1976,
- SÂLİH MUHAMMED B.** Ahmed, *Tes'ûr fî Nazari'l Şeri'ati'l İslâmiyye*, Mecelletu'l Buhûs el-İlmiyye, Sayı: 4, H. Muharrem – Cumade's Sani 1398,
- SAN'ÂNÎ**, Ebu Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, Thk. Habibu'r Rahman Azmî, Beyrut, Mekteb İslâmî, H. 1392 - M.1972,
- SEBTÎ**, Kâdî İyâd b. Mûsa b. İyâd, *Tertîbu'l Medârik fî Takrîbi'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi'l Mâlik*, Thk. Muhammed b. Tâvîr Tabehi, 2. Baskı, Rabat, Evkaf ve Diyanet İşleri Bakanlığı, H. 1403 - M. 1983,
- SULEMÎ**, Abdulaziz b. Abdusselâm, *el-Fevâid fî htisâri'l Makâsid el-Musemmâ bi'l Kavâidi's Suğra*, Thk. İyâd Hâlid et-Tabba', Şam, Dâru'l Fikr, H. 1416 - M. 1996,
- SUYUTÎ**, Celâleddin Abdurrahman, *el-Eşbâh ve'n Nazâir fî Kavâid ve Fürûi's Şâfiyye*, 2. Baskı, Mekke-i Mükerrreme, Mektebetu Nizâr Mustafa Bâz, H. 1418 - M. 1997,
- SÜMÂLÎ**, Abdullah Muslih Mestur, *el-Hurriyyetu'l İktisâdiyye ve Tedehhuli'd Devle fî'n Neşât el-İktisâdî fî'l İslâm*, Doktora tezi, Şeriat ve İslami Araştırmalar Fakültesi, Ummu'l Kura Üniversitesi, H. 1405-M.1985,
- ŞÂRÂNÎ**, Abdülvehhab, *el-Mizân*, Thk. Dr. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, Alemu'l Kutub, H. 1409 - M. 1989,
- ŞÂTİBÎ**, İbrahim b. Musa b. Muhammed Lahmi, *el-Muvâfakât*, Thk. Meşhur b. Hasen Âl Selmân, Dâru İbn Affan, H. 1417 - M. 1997, el-Haber es-Suudiyye,
- ŞERABÂSÎ**, Ahmed, *el-Mu'cemu'l İktisâdî el-İslâmî*, Dâru'l Cîl, H. 1401 - M. 1981,
- ŞERÎF**, Şerf b. Ali: *el-İcâretü'l Vâride 'Alâ Ameli'l İnsân* Doktora Tezi, Mekke-i Mükerrreme, Melik Adulaziz Üniversitesi, Şeriat ve İslami Çalışmalar Fakültesi, H. 1397.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l Evtâr min Ehâdîsi Seyyidi'l Ahbâr Şerhu Munteka'l Ahbâr*, Thk. Ahmed Muhammed Seyyid ve diğerleri, Şam, Dâru'l Kelimi't Tayyib, H. 1419 - M. 1999,

ŞEYZERÎ, Abdurrahmân b. Abdullah b. Muhammed, *Nihâyetü'r Rutbe fî Talebi'l Hisbe*, Ebu Bekr Muhammed b. Hasen Murâdî Hadramî'nin Kitâbu's Siyâse evi'l İşâra fî Tedbîri'l İmâra kitabına haşiye, Thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail ve Ahmed Ferîd Mezîdî, Beyrut, Dâru'l Mektebeti'l İlmiyye, H. 1424 - M. 2003,

ŞİBLÎ, Muhammed Mustafa, *el-Medhal fî't Ta'rîfi bi'l Fıkhi'l İslâmî ve Kavâidu'l Milkiyye ve'l Ukûd fih*, Dâru'n Nahdati'l Arabiyye, H. 1403 - M. 1983,

ŞÎRÂZÎ, Abdurrahman b. Nâsır *Nihayetü'r Rutbe fî Talebi'l Hisbe*, Thk. Muhammed Mustafa Zeyyâde, Kahire, Matba'atu Lecneti't Te'lîf ve't Terceme ve'n Neşr, H. 1365 - M. 1946

ŞİRBİNÎ, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed Hatîb, *Muğnî el-Muhtâc İlâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz el-Minhâc*, Thk.: Abdurrezzak Şehûd Necm, Şam, Dâru'l Feyhâ'i, H. 1430 - M. 2009,

Üretim malları ise; bunlar, doğrudan insani ihtiyaçları karşılamaya elverişli olmayan mallardır. Fakat bunlar, tüketim mallarının üretimine yardımcı olurlar, Makineler ve modern ulaşım vasıtaları ve hammaddeler gibi. Lihyani, Sa'ad b.Hamdân, *Usûlü'l İktisâdî'l İslâmî*, H.1431

YAHSUBÎ, Kâdı Ebû Iyaz b. Musa, *Tertîbu'l Medârik fî Takrîbi'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi'l Mâlik*, Thk.: Muhammed Sâlim Hâşim, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, H.1418 - M.1988

ZEHEBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Osmân, *Menâkıbu'l İmâm Ebu Hanîfe ve Sahabeyhi Ebi Yûsuf ve Muhammed b. Hasan*, Thk. Muhammed Zâhid Kevserî, Ebu'l Vefâi Afgânî, Haydarabâd, Lecnetü İhyâi'l Me'ârif en-Nu'mânîye.

ZEHEBÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Siyeru A'lâmi'n Nubelâ*, Thk. Hassân Abdulmennân, Beyrut, Beytu'l Efkârî'd Duveliyye, M. 2004, /1938-1939;

ZEKERİYYA, Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l Luğa*, Beyrut, Dâru İhyai't Turâsi'l Arabi, H. 1422 - M. 2001,

ZERKÂ, Mustafa Ahmed, *el-Ukûd el-Musemmâ fî'l Fıkhi'l İslâmî / Akdu'l Bey'*, Dâru'l Kalem, H. 1420 - M. 1999, Cemâl, Muhammed Abdulmun'im, *Mevsûatu'l İktisâdî'l İslâmî*, 2. Baskı, Kahire, Dâru'l Kitâbi'l Mısırî, H. 1406 - M. 1986,

ZERKÂNÎ, Muhammed, *Şerhu'z Zerkânî ale'l Muvatta ve Behâmişihi Sünen-i Ebî Dâvûd*, Matbaa Hayriyye, Mısır:

ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhu'l İslâmî ve Edilletuh*, 4. Baskı, Dâru'l Fikr, H. 1418 - M. 1997.